

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Corpus Doctrinae Christianae

Melanchthon, Philipp

Lipsiae, 1572

VD16 M 2890

V. Examen eorum, qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis, qua commendatur eis ministerium Euangelij.

urn:nbn:de:hbz:466:1-36094

**EXAMEN EORVM
QVI AVDIVNTVR ANTE RITVM
PVBLICAE ORDINATIONIS, QVA COMMEN-
datur eis ministerium Euangelij.**

QVID NAM DOCEBIS?

DOCEBO Euangelium Domini nostri Iesu Christi.

QVID INTEREST INTER DOCTRINAM Ecclesiae Dei, & alias sectas?

OMNES aliae sectae extra veram Ecclesiam, vt Ethnici, blasphemant Iudaei, Mahometistae, & alij, tantum docent particulam legis quibusdam externis & ciuilibus officijs, & addunt cultus idolorum, aliae alios. Prorsus autem ignorant filium Dei & Euangelium, id est, promissionem de gratuita remissione peccatorum, & de reconciliatione, & de hereditate vitae aeternae, donandae per fidem in filium mediatorum. At in Ecclesia retinetur integra & incorrupta legis & Euangelij doctrina, & noticia filij Dei, crucifixi pro nobis & resuscitati. Sola autem illa congregatio, in qua agnoscitur filius Dei, Dominus noster Iesus Christus, crucifixus pro nobis & resuscitatus, est Ecclesia, in qua sunt multi vere placentes Deo, & recte inuocantes eum, & electi ad vitam aeternam, iuxta haec dicta, Iohan. 5. Qui non honorat filium, non honorat Patrem, qui misit eum. 1. Corinth. 3. Fundamentum aliud poni non potest, praeter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Iohan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est. Item: Qui credit in filium, habet vitam aeternam. Qui non credit filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. Iohan. 14. Nemo venit ad Patrem, nisi per filium. Item: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansorem apud eum faciemus. Haec sciri necesse est, contra Thammoram, Latomum Louaniensem, & similes, qui infinitam confusionem faciunt, & fingunt Ecclesiae membra ubiq; esse, Ethnicos & alios, quorum mores sunt honesti.

DE DEO.

QVID EST DEVS?

DEVUS est essentia spiritualis, intelligens, aeterna, alia à creaturis omnibus, verax, bona, iusta, casta, misericors, benefica, libera, immensa sapientiae & potentiae, irascens peccatis, Pater aeternus, qui filium imaginem suam ab aeterno genuit, & filius, imago Patris aeterni.

eterna, & Spiritus sanctus procedens à Patre & filio, sicut patefacit
 unitas, certo verbo, & testimonijs diuinis, quod Pater æternus
 cum Filio & Spiritu sancto condiderit & conseruet, cælum & terram,
 omnes creaturas, & adsit omnibus creaturis, quo ad conseruationem,
 & colligat sibi in genere humano Ecclesiam propter filium, &
 cream, & sit iudex iustorum & iniustorum.

QVID EST PERSONA?

PERSONA est subsistens viuum, indiuiduum, intelligens, in-
 communicabile, non sustentatum ab alio. Græce ὑπὸστασις. Essen-
 tia vero nominatur, quod reuera est, etiam si est communicatum. Et
 tenetur discrimen inter οὐσίαν & ὑπὸστασιν. Sunt autem tres
 personæ diuinitatis, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, ἰσοῦστοι, non
 plures, nec pauciores, quia sic se diuinitas patefecit.

QUOMODO DISCERNUNTUR?

PATER ÆTERNVS est prima persona diuinitatis, non na-
 ta nec aliunde procedens, sed quæ ab æterno genuit filium, imaginem
 suam, & à qua procedit Spiritus sanctus, & quæ cum filio & Spiritu
 sancto omnes alias res creauit, & earum substantias conseruat.

QVID NOMINAS CREARE?

CREARE est ex nihilo aliud facere, sicut Deus cælum & ter-
 ram, Angelos, & totam hanc mundi machinam dicendo fecit ex nihi-
 lo, non ex aliqua præcedente æterna materia, ut multi Philosophi co-
 gnauerunt. **GIGNERE** est alium de sua essentia gignere.

FILIUS ÆTERNVS est secunda persona diuinitatis, quæ
 est substantialis & integra imago æterni Patris, quam Pater sese intu-
 ens & considerans ab æterno gignit, quæ nobis quidem sic manifesta-
 tur, quod sit persona per quam Pater dicit decretum, & totum ordi-
 nem creationis & reparationis hominum, & mittitur ut patefaciat
 Euangelium, & assumat humanam naturam, & sit mediator, redem-
 ptor, iustificator, & saluator.

SPIRITVS SANCTVS est tertia persona diuinitatis, pro-
 cedens à Patre & Filio, & est substantialis amor & læticia cœterna,
 inter Patrem & Filium. Et nobis sic manifestata est, quod mittatur in
 corda credentium, ut tales motus, amorem & læticiam acquiescentem
 in Deo in eis accendat, qualis est ipse, sicut 2. Tim. 1. expresse scri-
 ptum est: Non dedit nobis Spiritum timiditatis, sed roboris, dilectio-
 nis Dei, & castificationis.

**QVID DIFFERUNT NASCI
 & Procedere?**

NASCI est à potentia cognoscente. Quia genitum est imago
 y 5 gignen-

gignentis. Vt autem in hominibus potentia cognoscens formam
gines, & loquitur: sic filius est æterni Patris imago, cogitatione ge-
nita, & est λόγος ostendens eum in reuelatione Euangelij. Proce-
re autem est à voluntate, quia Spiritus sanctus est motor seu agens.

QVARE FILIVS NOMINATVR ΛΟΓΟΣ.

NON solum quia cogitatione nascitur, sed etiam quia est per-
sona proferens Euangelium ex sinu æterni Patris, & conferens mi-
nisterium Euangelij, & est efficax in his qui credunt Euangelio, & vo-
ce Euangelij dicens consolationem in cordibus eorum, & vivificans
eos, sicut inquit: Ego vitam æternam do eis, & ostendens Patrem, &
effundens Spiritum sanctum in corda eorum. Est enim sic vivificans
per omnes personas, tamen hoc ordine fit: Filius qui colligit Ecce-
siam, immediate voce Euangelij movet corda, & monstrat Patrem, &
dat Spiritum sanctum. Ideo dicit Athanasius: Quandoquidem dicitur
in homine esse Spiritus sanctus, est ibi per VERBUM. Consideran-
dum est igitur, Filium dici λόγος, & respectu Patris, & respectu nos-
tri, quia est λόγος, per quem Pater se nobis patefacit. Ideo in Io-
hanne dicitur: Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis. Et
Dominus ipse respondet interrogantibus, quis sit, εγώ εἶμι ἡ ἀρχὴ καὶ
ὁ ἀλφὶ τοῦ ἔμμεν, id est, ego sum verbum, quod loquor vobis initio,
sum illa persona, initio loquens vobiscum, proferens Euangelium ex
sinu æterni Patris. Item: Nemo novit filium, nisi Pater, & nemo ve-
nit Patrem, nisi Filius, & cui Filius volet reuelare.

DE VOCABVLO SPIRITVS.

VOCABVLVM Spiritus significat agitationem seu agitatio-
nem, Nam & Spiritus sanctus est persona sic nobis patefacta, quod sit
velut flamma, immediate tales motus accendens in corde, quibus ipse
est. Sicut Rom. 14. dicitur: Regnum Dei est iusticia & pax, & qui-
etiam per Spiritum sanctum. Et ad Timoth. dicitur: Spiritus roboris,
dilectionis, & castificationis. Vt autem hæc vocabula aliquando
melius intelligantur, intueamur imaginem Dei in homine, in qua
sunt tria hæc præcipua: Mens seu substantia animæ: deinde cogita-
tio, quæ est imago rerum quæ cogitantur: & verbum & cogitationes
sequuntur in voluntate & corde motus seu agitationes, ut dicimus.
Ignoti nulla cupido. Sed cogitationes & agitationes in hominibus
sunt res evanescentes. At à Patre æterno est filius, qui est substantia
illis imago, nata cogitatione, & est ὁφισόμενος, id est, quiddam in-
sistens, non est quiddam fugax. Cum cogitatione est & agitatio dicitur
ὁφισία, quæ etiam est ὁφισομένη.

QVAE PERSONA ASSUMSIT
humanam naturam ?

FILIVS, qui est coaeterna imago aeterni Patris, & nominatur
λόγος à Iohanne, assumfit humanam naturam in Maria virgine ma-
rie, ut Iohan. 1. dicitur: Et verbum caro factum est. Talis est autem
assumptio, ut huic personae soli, quae est λόγος, hæc massa humana
assumta, sit vnita vnione hypostatica, id est, ut sit vnum
ἕνωσιν λόγος sustentans hanc massam, & ipsa massa naturæ
humanae. Non enim conuersa est vna natura in aliam, sed personæ
quæ est λόγος, vnita est massa naturæ humanæ assumta. Ac ad de-
clarationem prodest considerare quatuor gradus præsentiae Dei.

PRIMVS est præsentia vniuersalis, quæ est præsentia conserua-
tionis, qua Deus omnibus creaturis adest, ita ut conseruet eas tantisper,
donec vult eas conseruare, de quo gradu dicitur Ieremias 23. Nonne
coelum & terram ego impleo, dicit Dominus. Item: Enter præsen-
ter, Deus hic & vbiq; potenter. Iuxta hunc gradum etiam malis adest.
E manifestum est, Deum sic separabiliter rebus adest, quia destruit
naturas quas vult destruere, ut Pharaonem, & maximam partem ge-
neris humani in diluuiio.

SECUNDVS gradus est, quo adest
beatis angelis, & hominibus, & conseruat non tantum vitam eorum,
sed etiam viuificat eos vita aeterna, & implet eos sua luce & iusticia,
& visibiliter & immediate conspicitur ab eis, & quanquam non disce-
dit ab eis, tamen adest eis tantum societate.

TERTIVS gradus est, quo adest in hæc vita renatis, ut Dauidi,
quo videlicet non tantum vitam eorum conseruat, sed etiam efficit in
motus sibi placentes, & tamen non conspicitur visibiliter, ut in
vita aeterna conspicietur, & adest separabiliter.

QUARTVS gradus longe alius est, quo sola hæc persona λόγος assumit huma-
nam naturam, non solum inseparabiliter, sed etiam tali ratione, ut sit
vnum ἕνωσιν. Et sicut hæc persona λόγος, aeterna est, ita post-
ea impossibile est, hanc massam λόγος insertam non simul manere.
Ac sit notissimum dictum Damasceni omnibus: Naturam humanam,
quam semel assumfit λόγος, nunquam deserit.

ET SI autem
exemplum huius vnionis nullum est in creaturis, quod profus con-
gruat: tamen veritas, ut aliquo modo declararet vnionem persona-
rum, monstrauit hominem. Sicut anima hominis & corpus sunt vnum
ἕνωσιν completum, & corpus dissoluitur, desertum ab anima:
ita λόγος & assumta natura sunt vnum ἕνωσιν, & redige-
retur in nihilum humana natura, si non sic gestaretur & sustentaretur
à λόγος. De hoc exemplo inquit Iustinus: Τινὲς μὲν πλὴν
ἐρωτοῦν

ἕως τῆς ψυχῆς πρὸς σῶμα νοήσαντες, οὕτως ἐκ δ' ἰσότητος καὶ
ἀξιοῦσθ' ἵνα τὸ παρὰ δ' ἔργμα, εἰ καὶ μὴ ἦ πάντα, κατὰ τὴν ἰσο-

DE DISCRIMINE IDIOMATVM.

DISCERNENDÆ sunt appellationes, quæ significant proprietates naturalium, & appellationes officij. Vt. propria sunt humanæ naturæ, pati, vulnerari, mori. Propria autem diuinæ naturæ sunt, esse omnipotentem, esse immortalem. Sed nomina officij sunt, Mediator, Redemptor, Saluator, Sacerdos, Rex, Pastor. Hæc nomina officij competunt personæ, non tantum humanæ naturæ. Quoniam iusti actiones quædam sunt in natura humana propriæ, vt dolores carnis & agones in passione: tamen missio filij sic ab initio Ecclesiæ, filius perpetuo adest Ecclesiæ, patefacit promissionem, colligit & legitur Ecclesiæ, & vult illam suam obedientiam, est intercessor, propitiator & saluator, propter illam futuram obedientiam, quæ est personæ, postquam assumpsit naturam humanam. Nec missio & obedientia tollunt æqualitatem potentie, sicut expresse inquit Cyrillus.

Hinc modi loquendi considerentur. Verissima est propositio: Natura diuina non vulneratur, non moritur. Et rursus verissima sunt propositiones, cum de Christo loquimur: Christus est vulneratus, Deus est vulneratus, Deus est mortuus.

QVÆ EST RATIO DIVERSITATIS?

RESPONDEO. Propositio in abstracto significat naturam secundum se consideratam, ideo necesse est dici: Natura diuina non moritur. Propositio in concreto significat personam, seu substantiam seu ὑφιστάμενον, vt, Deus est homo. Christus est mortuus. Deus est vulneratus. Deus est mortuus. Hæc propositiones veræ sunt communicatio e idiomatum. Est autem communicatio idiomatum, prædicatio, in qua proprietas vni naturæ conueniens, tribuitur personæ in concreto, quia hæc duæ naturæ, λόγος, & natura assumpta, sunt vnum ὑφιστάμενον.

ARGVMENTVM.

Opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa.

Saluatio hominis est opus ad extra.

Ergo non aliter fit per Filium quam per Patrem & Spiritum sanctum.

RESPONDEO. Vera est hæc regula: Opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa, sed seruata cuiusque personæ proprietate. Filius & Spiritus sanctus mittuntur. Pater non mittitur. Et acriter Pater est efficax, sed per Filium & Spiritum sanctum. Filius interuenit

posuit Evangelium ex sinu æterni patris, & ostendit voluntatem æterni Patris, & sanctificatur Ecclesia dato per eum Spiritu sancto. sic dicitur Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt. Et 1 Cor. 15. Deo gratia, danti nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Et sic dictum est: Filius ait per se, sed non à se.

QVOD EST DISCRIMEN VERAE INVOCATIONIS
in Ecclesia, & aliarum impiarum inuocationum?

RESPONDEO. Dux sunt præcipuæ differentiæ, Altera de essentia Dei, altera de voluntate. Ethnici & alij impij negant hunc esse Deum, qui se patefecit misso filio, æternum Patrem, filium & Spiritum sanctum. Aberrant igitur Ethnici à vero Deo, & alloquuntur aliud quiddam commentitium, quod non est verus & patefactus Deus. Ideo scriptum est: Vos nescitis quid inuocetis. Deinde ignorant promissiones & mediatorem. Ideo manent in perpetua dubitatione, & ignorant, an & quare exaudiantur. Inuocatio vero sine fide, & oppressa dubitatione, inanis est, iuxta dictum: Quomodo inuocabunt, si non credunt? Roman. 10. ECCLESIA vero alloquitur verum Deum, patefactum illustribus testimonijs, & agnoscit eum sicut se patefecit. Scit etiam promissiones, & agnoscit mediatorem, & scit Deum velle inuocari, & exaudiri fiducia mediatoris, sicut ipse Dominus inquit: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Assueti sumus igitur nos, ut in inuocatione mens cogitet patresactiones Dei, & alloquatur hunc verum Deum, qui se patefecit misso filio. Et simul tres personas intueatur, & fiducia mediatoris petat gratiam & alia beneficia.

DE LEGE MORALI.

QVOD EST LEX MORALIS?

Lex Moralis est æterna & immota sapientia, & regula iustitiæ in Deo, discernens recta & non recta, & horribiliter irascens contumacibus, seu denuntiatis horrendam iram aduersus contumaciam, repugnantem huic ordini in Deo, & patefacta est hominibus in creatione, & postea sæpe repetita, & declarata voce diuina, ut sciamus quod sit Deus, & qualis sit, obligans omnes creaturas racionales, & postulans, ut omnes sint conformes Deo, & damnans ac destruens omnes, non conformes Deo, nisi fiat remissio & reconciliatio propter filium mediatorem. Huius legis summa comprehensa est in Decalogo, quare nomine Decalogi sæpe utimur pro lege Morali, ut quasi monitorem præcipua capita. Etsi autem nullius creaturæ sapientiæ penitus intelligere Decalogum potest, tamen immutabile mandatum Dei est,

est, ut eum discamus & consideremus & intelligamus iuxta extrationes Christi, Prophetarum & Apostolorum. Ac inde usque ad Adam repetiuit Deus & conseruauit in Ecclesia uocem huius legis, & uult eam semper doceri, & illustribus exemplis poenarum in multis delictis per omnia tempora ostendit, hanc legem esse ordinem diuinæ sapientiæ & iustitiæ.

LEGE S Mosaicæ Forenses ceremoniales, quæ fuerunt traditæ tantum ad illius politię Mosaicæ constitutionem, & tandem deleta politia Mosaica extinctæ sunt, discernantur ab æterna lege, quæ moralis nominatur. Sunt autem ceremoniales leges, quæ externos gestus ordinant in sacrificijs, & loca, tempora & personas distinguunt, & alia quædam exercitia externa describunt, ut sine signa & distinctiones politię Mosaicæ ad illas gentibus.

LEGE S Forenses sunt leges de externa defensione disciplina, iuxta totum Decalogum, de Magistratibus, de penis blasphemię & periurij, seditionis, homicidij, adulterij, de diffinitione facultatum vel dominiorum, de hereditatum distributione, de penis furtorum, de ordine iudiciorum. Qui etiam si Deus ipse est uox & custos ordinis politici, tamen homines uult esse organa gubernationis, & uult conspici in poenis discrimen recte & non recte factorum, & uult agnosci, Deum esse sapientem, iustum, castum, & uult scelerum, & uult conseruari humanam societatem, & propterea has causas deleri contumaces contra suam legem.

QUO MODO INTELLIGENDA
est abrogatio legis Mosaicæ?

RESPONDEO. Quod ad iustificationem attinet, eodem modo de omnibus partibus legis Moyfi sentiendum est, uidelicet quod non mereantur remissionem peccatorum, & quod persona non sit iusta, id est, accepta Deo ad uitam æternam, propter opera legis Mosaicæ, & alia. Item quod hæc nostra obedientia, quam utriusque præstat homo in hac uita, non sit iustitia æterna, seu integra legis impletio. Ideo Paulus inquit de omnibus partibus legis Moyfi, Rom. 7. Ex operibus legis non iustificabitur omnis homo.

II. RESPONSIO.

SED quod ad obedientiam attinet, differentia est, quia leges Forenses & ceremoniales sic sunt abolitæ, ut prorsus omitti possint, & sint extinctæ. Verum lex Moralis cum sit in Deo sapientia, & in illa iustitiæ æterna, & patefacta sit hominibus, ut homo sit conformis Deo, non potest extingui, sed manet ordo diuinus, ut homo æterna fiat conformis Deo, sicut Rom. 8. dicitur: Per uerum stabilem legem. Roma. 8. Ut ius legis in nobis impleatur.

QVARE LEGES CEREMONIALES
& Forenses prorsus omitti possunt?

RESPONDEO. Quia tantum promulgatae sunt, ut durarent ad certum tempus, donec mensura erat politia Mosaica, quae constituta est hoc consilio, ut esset certus locus & certa stirps, in qua nasceretur, crederet, ederet testimonia, offerret sacrificium, & resuscitaretur Messias. Et hanc gentem voluit Deus conspici, & segregari ab alijs gentibus, ideo attribuit ei certos ritus. Prædixit autem Deus postea eam posteram interituram esse. Ac anni sunt ab exitu Israelitarum ex Aegypto, usque ad destructionem postremam Ierosolymæ 1582. Ac simul cum politia Mosaica extinctæ sunt leges ceremoniales & iudiciales, quia hæc re ipsa fuerunt nervi huius politia, seu potius ipsa politia, ac nequaquam obligant alias gentes, ut ex actis Apostolorum Capite 17. & Epistola ad Galatas manifestum est.

CVM IGITUR LEX MORALIS NON
possit deleri, quis est eius usus?

TRES sunt usus. Primus est pædagogicus seu politicus, ad omnes homines pertinens, etiam non renatos & Ethnicos, quod videlicet obligat omnes, ut regant externa membra seu locomociam, ut externa facta congruant cum lege Morali, & sancit pœnas etiam corporales in hac vita, aduersus eos, qui admittunt externa delicta, quas Deus vel per magistratus, vel alijs modis sumit de fontibus. De hoc videtur: Lex est posita iniustis, id est, premens eos, coercens vel puniens ac destruens contumaces. Huc pertinent hæc regulæ: Qui gladium acceperit, gladio peribit. Scortatores & adulteros indicabit Deus. Vt qui spoliatis, quia spoliaberis. Quibus dictis confirmatur regula: Atrociter delicta puniuntur atrocibus pœnis in hac vita, quia Deus est iustus suæ iusticiæ seu legis. Etiam in vita politica vult seruari normam suæ iusticiæ, & non seruantes horribiliter destruit. Id exempla quotidiana ostendunt. Sunt igitur & ex doctrina primorum patrum, & ex experientia tradita sententiæ legales, etiam apud Ethnicos.

Cernit Deus omnia vindex.

Ὅσα τ' αὐτῆς ἔξῃ, τοσοῦτ' ἔλεος αὐτοῦ ἰκανῆ. Et similes ἰα-
ἐν τῷ ἄλλῳ ἡνάσῃ φρένες ὠκύτεραι (numerabiles.
κέρδ' αἰνήσαι πρὸ δίκης δ' ἄλιον,
τσαχῆσιν ἐρπόντων πρὸς ἐπίθετον ὄμω.

ITEM:

Βίβαιον ἔξῃ τῶν βίον δ' ἵνα ὦν.

Et quia talis est præsentia Dei in toto genere humano scelerata
puni-

puniens, ideo Aristoteles inquit, in his versibus Empedoclis descriptum esse ius naturæ, in quibus dicitur, primū ius, id est, ordinem diuinam, seu Deum ipsum ordinantē, & vindicem adesse in tota natura,

ἄλλὰ τὸ μὴ πρῶτον νόμιμον δ' ἰὰ τ' ἐνυμῶσ' οὐτ' ἄλλο
ἀθροῦσ' ἠνεκῶς τέταρτα καὶ ἀπλήρη ἀγῆσ'.

SECUNDVS vsus legis est iudicium vniuersale, acculens omnia peccata in hominibus, interiora, & exteriora, & totam deprauationem, iuxta dicta: Deus est ignis consumens. Item: Victorius mundus reus sit Deo. Item: Per legem cognitio peccati. Item: Aculus mortis peccatum est potentia peccati lex est. Huius iudicij in correctione aliqua iniuria sentiri oportet, vbi discimus, Lege non iustificari homines, sed accusari, iuxta dictum: Lex iram elicit. TERTIUS vsus est in renatis, docere qui cultus placeant Deo: quæ humana ratio scit aliquo modo discrimen honestorum & turpium, præmen necesse est habere testimonium Dei expressum, quæ opera ipsi placeant, iuxta dictum Ezechielis 20. In præceptis meis ambulato. Item in Psal. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Nec cessat in tota æternitate hic ordo, ut creatura rationalis sit subiecta Deo æterni, & sit ei conformis. Item semper in renatis in hac vita crescere patientiam oportet, ideo semper arguit lex reliquias peccati. Quare semper in Ecclesia Deus conseruauit & repetiuit vocem legis, & simul docuit in Euangelio, quomodo placeat incoata obedientia. Est autem singulare testimonium, ostendens solius Ecclesie doctrinam veram & diuinam esse, & solam Ecclesiam esse cœtum Deo placentem, quod tantum in ea semper mansit & manet incorrupta vox legis, quia vult Deus in Ecclesia restare iudicium aduersus peccata, deinde & doctrinam, quæ opera ei placeant: Item, ideo renouamur, ut in tota æternitate sit in nobis conformitas cum Deo, sicut in lege moralis describitur, vt Roma. 8. dicitur, ut ius legis in nobis impleatur. Ex his omnibus intelligi potest, quare dictum sit: Non veni soluere legem, sed implere. Sicut in tota æternitate manet eadem & immutabilis sapientia & restitudo voluntatis in Deo, sic manet lex Moralis, quæ nobis patefacta est, vt sciamus, quod sit Deus, & qualis sit. Implet autem Christus legem quatuor modis. Primum, Sua propria obedientia. Secundo, Deriuando in se pœnam. Tertio, Restituendo in nobis iusticiam & vitam æternam. Quarto, Sanciendo, sicut dicit: Non veni soluere legem, &c.

DE PECCATO.

QVID EST PECCATVM?

Definitio breuis extat in epistola Iohannis: Peccatum est quicquid non est iuxta quod vidimus, &c.

id est contra legem Dei. ἀμαρτία ἐστὶν ἀνομία. Hæc brevis definitio dextere intelligatur, videlicet non tantum de actionibus, sed etiam de interioribus defectibus, de caligine & dubitationibus in mente, de auersione voluntatis & cordis à Deo, de tristissima desertione quod non lucet in homine sol iusticiæ filius Dei, ostendens Patrem, & ascendens corda Spiritu sancto. Intelligatur & reatus in definitione, quod videlicet homo propter peccatum reus sit æternæ iræ Dei, & pænæ, nisi fiat remissio propter mediatorem. Nam & hic reatus in lege includitur, iuxta dictum: Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in lege. Et lex esset inanis sonitus, nisi horribilium pœnarum comminatio addita esset, quæ ordine diuinitus sancto sequuntur, nisi quantum fit mitigatio diuinitus, propter mediatorem. **C O N S I D E R A N D A** est igitur explicatio, in definitione apud Iohannem. Nostra definitio expresse eadem continet. Peccatum est defectus, vel inclinatio, vel actio contra legem Dei, offendens Deum, & commovens iram æternam, nisi fiat remissio propter Filium mediatorem.

**Q V A E S Y N T D I V I S I O N E S
P E C C A T I ?**

P R I M A est, Peccatum aliud nominatur Originale, aliud Actuale. Peccatum originale est reatus propter Adæ lapsum, & propter priuationem lucis diuinæ, & firmæ agnitionis Dei in mentibus hominum, & propter auersionem voluntatis à Deo, & propter contumaciam cordis, quæ mala sequuta sunt lapsum Adæ, in natura hominum, & sunt inimicitiae aduersus Deum, & damnata à Deo.

D E S C R I P T I O circumferretur in Ecclesia, sumta ab Anshelmo: Peccatum originale est carentia iusticiæ originalis debitæ in esse hominibus. Hæc descriptio re ipsa congruit cum nostra. Sed verba recte interpretanda sunt. Iusticia originalis significat & acceptionem & rectitudinem, quæ fuit ante lapsum, videlicet lucem & firmam agnitionem Dei in mente hominis, & congruentiam voluntatis & cordis cum Deo, qui in hominibus velut in templo suo habitasset, & suam sapientiam, iusticiam, & læticiam eis communicasset, si non essent lapsi. Hæc omnia significantur in hac descriptione Anselmi nomine iusticiæ. Ergo nomine peccati originalis contraria mala significantur, scilicet & reatus & caligo in mente, & in voluntate auersio à Deo, & in corde contumacia contra legem Dei, & non esse templum Dei. Hæc mala sic descripsit Hugo: Peccatum originale est ignorantia de Deo in mente, & inobedientia in voluntate & corde. Alij vno nomine hæc mala omnia nominarunt malam concupiscentiam, qui Paulus sic loquitur, Roman. 7.

ACTUAL est omnis actio pugnans cum lege, tum in mente, ut dubitationes de Deo: tum in voluntate & corde, ut incendia malorum affectuum: tum in membris externis, ut externæ actiones, pugnantes cum lege Dei.

ALIA DIVISIO.

PECCATUM aliud est regnans, seu mortale. Aliud est non regnans, quod vicitate nominatur Veniale.

REGNANTIA peccata seu mortalia, dicuntur omnia peccata in non renatis, originale & actualia, interiora & exteriora, quæ ideo dicuntur mortalia, quia non renatus propter illa omnia reus est iræ Dei, & pœnæ æternæ, id est, ordinatus ad pœnam æternam, sicut Ioannis 3. dicitur. **Qui non credit filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.** Rursus peccatum regnans seu mortale est, cum is, qui fuerit renatus, assentitur errori in fundamento, aut labitur contra conscientiam. Tunc enim amittit gratiam, Spiritum sanctum & fidem, sicut Adam & Eva, Aaron assentiens facientibus idolum, Dauid rapinam alterius coniugem, contristant & excutiunt Spiritum sanctum, propter talia delicta, & rursus fiunt rei æternæ pœnæ. Possent enim sic labi renatos, perspicuum est ex capite Matthæi 12. & 2. Petri. Aliqui vero redeunt ad pœnitentiam, & salvi fiunt. Multi non redeunt ad pœnitentiam, & pereunt, ut postea dicemus.

PECCATUM non regnans, quod nominatur Veniale, id est, propter quod non remittuntur gratia, Spiritus sanctus & fides, est in renatis in hac vita malum originis, & dubitationes, & incendia malorum affectuum, quibus tamen repugnant renati, ne ruant contra conscientiam, & dolent propter has sordes, & credunt se propter mediatorum Deo placere, tegi has sordes, & gratiam exuberare supra peccatum.

VNDĒ SVMTA EST HÆC DISTINCTIO?

RESPONDEO. Certum est hanc esse perpetuam doctrinam veræ Ecclesiæ, & illustria testimonia in scriptis Prophetis & Apostolicis extant. Roma. 8. expresse ponitur hæc distinctio: Si secundum carnem uiueris, moriemini: si autem actiones carnis Spiritu uiuificaberis, uiueris. Item 1. Timoth. 1. Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Item Galat. 5. Manifesta sunt opera carnis, qui talia faciunt, regnum Dei non possidebunt. 1. Cor. 6. Ne erretis, adulteri, homicidæ, idololatæ, regnum Dei non possidebunt. Item 1. Ioan. 3. Qui facit peccatum ex Diabolo est.

DE LIBERO ARBITRIO.

QVOMODO DOCENDI SVNT HOMINES de libertate uoluntatis humanæ?

RESPONDEO. Cum sit mentio Liberi arbitrij, non nulli

atur floica deliramenta de necessitate omnium actionum in omni-
bus elementis, in pecudibus & hominibus, bonis & malis: sed tan-
tum nos ipsos aspiciamus, & consideremus, quomodo legi Dei obae-
dire homines aut non obae-dire possint. Semper hæc simplex & vera
utilitas teneatur, disciplinæ externæ & iustitiæ spiritualis.

PRIMUM igitur de disciplina externa hoc sciatur, omnes ho-
mines, etiam non renatos, habere hanc libertatē, id est, facultatem,
ut aliquo modo possint regere locomotiivam, & facere externa ope-
ra congruentia cum lege Dei. Nam Paulus nominat quandam iustici-
am carnis, id est, quam homo non renatus facit, quæ est externa ho-
nesta disciplina, id est, gubernatio externorum operum, iuxta legem
Dei. Vale enim Deus hanc libertatem reliquam esse in homine, ut in-
telligatur discrimen inter agens liberum, & inter agentia non libere:
Sicut ignis non potest non urere admota corpora. Item, ut sciamus
ipsam Deum esse agens liberum. Item, ut possit in societate hu-
mana gubernatio aliqua esse externorū membrorum. Ac nequaquam
vult Deus pro-fusus inutilem esse vocem legum in civili gubernatione
suo pedagoga, ideo inquit Paulus. Lex pedagogus est, scilicet docens
& coercens externa membra.

SECUNDO sciendum est, homines sine Evangelio, & sine Spiritu sancto, nec posse incoare in-
teriore obedientiam, præceptam in lege Dei, videlicet verum timo-
rem Dei, veram fidem, invocationem & dilectionem Dei, iuxta hæc
dicta Roma 8. Qui ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Item: Si
quis Spiritum Christi non habet, nõ est ipse. Item: Sine me nihil po-
telligi facere. Sit igitur nõ discrimen inter externam disciplinam, &
inter motus interiores, qui sunt, quotiescunque filius Dei voce Evan-
gelij consolatur corda, & Spiritu sancto accendit fidem & invocatio-
nem Dei, & alios motus spirituales, de quibus dicitur: Accepistis Spi-
ritum clamantem abba Pater, id est, confugientem ad Deum fiducia fi-
lij, & in veris patribus mouentē corda, ut acquiescant in Deo, pro-
pter mediatorem. Et manifestissimum est, non posse deponi uiri-
bus naturalibus & *tañsa*, quæ nobiscum nascitur, quæ nominatur
mala concupiscentia, & mortem, nec posse hominem perfecte satis-
facere legi Dei. Dicitur enim est Roma 8. Impossibile erat lege iusti-
ficari. Item: Sensus carnis legi Dei non subditur, nec potest ei subdi.
Propter hæc testimonia perspicua sciamus falsam & impiam esse o-
pinionem Pelagianorum, quam secuti sunt Monachi, qui docuerunt,
hominem posse legi Dei satisfacere uiribus naturalibus, mereri remis-
sionem peccatorum, & esse iustos legis impletione.

RESUS etiam errores Manichæorum & Enthusiastarum
fugendi sunt. Manichæi fingunt, alios homines ortos esse à bo-
no Deo, qui necessario bene faciunt: alios à malo Deo,
qui

qui non possint conuerti ad Deum. Enthusiastæ, Anabaptistæ, & Stenckfeldiani fugunt, expectandos esse violentos raptores, qui hunc nem etiam repugnantem conuertant. Has portentosas opiniones fugiamus, & consideremus ordinem à Deo sancitum: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei, &c. Colligit Deus æternam Ecclesiam voce Euangelij, & non aliter, arguit peccatum, & vult nos expellere, non perseverare in delictis contra conscientiam. Tradidit enim promissionem gratiæ, cui vult nos assentiri, & nõ indulgere delictis: sed luctari cum imbecillitate nostra, & simul petere auxilium Spiritus sancti, quem promisit ijs, qui se fide sustentant, sicut dicitur Galat. 3. vt promissio Spiritus sancti detur credentibus. Item: Quomodo magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus, quod si dicat, non repugnantibus. Item: Petite & accipietis. Item: Convertere me & cõuertar. Huc pertinent hæc dicta: Trahit Deus, sed volentes trahit. Item: Gratia præunte, comitante voluntate. **C**ONVERTUNTUR igitur in conuersione hæc causæ, verbum Dei, Spiritus sanctus, quæ Pater & Filius mittunt, vt accendat nostra corda, & nostra voluntas assentiens, & non repugnans verbo Dei. Ac ne indulgeamus delictis, considerandum est, vtramque concionem vniuersalem esse, concionem pœnitentiæ, & promissionem gratiæ, sicut in Iesaja clare dicitur, capite 53. Omnes nos quasi oves errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, & posuit Deus in eo iniquitates omnium constructû. Et de accusatione vniuersali passim obuia sunt testimonia: Omnis caro fœnum. Item Romæ. 1. Vt omne os obturetur, & reus sit reus mundus Deo. Rursus & promissiones vniuersales in conspectu sint. Conclussit Deus omnes sub peccatum, ut omnium miseretur. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Item: Venire ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item: Apud Deum non est προσωποληψία. Hæc verè & dulcissime consolationes semper in conspectu sint, nec ponantur in Deo contra dictoræ voluntates. Vult nos Deus credere filio, & promittit gratiam omnibus confugientibus ad filium, & perentibus auxilium, sicut Psalmus inquit: Beati omnes qui confidunt in eum. Non igitur repugnemus, sed assentiamur promissioni, & hanc precationem ad se due repetamus: Credo Domine, sed opem fer meæ imbecillitati.

DE IUSTIFICATIONE.

QVID SIGNIFICAT VOCABULUM Iusticia?

SEMPER in hac doctrina initio consideretur, & quid vocabula significant, Iusticia, Gratia, Fides, & discernatur iusticia carnis à iusticia.

Iusticia fidei. **E**s t autem iusticia carnis obedientia externa, iuxta omnia mandata Dei, quam homo etiam in hac imbecillitate naturalibus viribus vicunque efficere potest. Est autem hæc obedientia gubernatio locomotiva, id est, externorum gestuum, quæ sit cogitatione mentis & voluntatis, ciente aut reprimente organa locomotiva. Nominatur autem litera, id est, pictura, quasi illita cerebro cogitatione, quia non est lux intuens Deum, nec est incendium & virtus in corde, sicut folium fici tegebat externam deformitatem in Adam, non tollebat eam. Quanquam autem hæc diligentia rationis in regenda disciplina externa non meretur remissionem peccatorum, nec est iusticia coram Deo, nec est impletio legis, tamen severissime præcipit Deus, ut hanc disciplinam præstemus, & in hac mortali vita punit atrocibus pœnis atrocem violationem disciplinæ, & nisi fiat conversio ad Deum, punit eam æternis pœnis. **S**CIA MVS autem quatuor esse causas, propter quas omnes, etiam non renati, debent præstare disciplinam. **P**RIMA est, Mandatum Dei, quia omnes creaturæ rationales Deo obedientiam debent.

SECUNDA, Necessitas vitandi atroces pœnas, iuxta dicta, Qui gladium acceperit, gladio peribit. Væ qui spoliast, quia spoliaberis. Leuit. 24. de incestis: Omnis anima quæ fecerit has abominaciones, euometur ex terra. Item: Scortatores & adulteros iudicabit Deus. Sanxit autem has pœnas Deus, & exercet, ut hæc tristitia spectacula commonefaciant nos de discrimine honestorum & turpium, & ut sciamus esse Deum, & esse sapientem, castum, & vindicem scelerum, deinde ut conseruetur societas generis humani. **T**ERTIA causa est, Necessitas non turbandi alios, quia homo nõ viuunt sibi tantum, sed etiam ut adiuuet communem conuersationem, iuxta dictum: Diligas proximum tuum sicut teipsum. **Q**UARTA, Ut disciplina sit pedagogia in Christum, id est, quia Deus non est efficax in his, qui scientes perseverant in sceleribus contra conscientiam. **D**IXIT autem hanc iusticiam carnis nequaquam esse integram obedientiam legi debitam, sed esse frænum externorum gestuum. Interea tamen in mente caligo est de Deo, plena dubitationum, & corda sunt sine verotimore Dei, sine fiducia, & sine dilectione Dei, & magna incendia sunt malorum affectuum. Ideo discernenda est iusticia carnis, ab integra obedientia, qualis fuisset in natura integra, & qualis erit, cum Deus erit omnia in omnibus. Illa integra obedientia seu conformitas cum Deo, nominatur iusticia. Galat. 5. Nos enim spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus, ubi iusticia de integra nouitate dicitur. Sed interea sæpe etiam in renatis nouitas & bona opera renatorum dicuntur iusticia. Quanquam enim nouitas in hac mortali vita non est integra, tamen placet propter mediatorem, ut postea dicitur. Sic

Matth. 5. Nisi abundauerit uestra iusticia, plus quam Scribarum & Phariseorum. Et Roma 6. Præbere membra uestra serua iusticia in sanctificationem. Ioh. 3. Qui facit iusticiam iustus est. Et in Pálamo Feci iudicium & iusticiam. Hæ formæ loquendi congruunt ad legem. Ac prudenter discernenda sunt dicta propria Legis, & alia propria Euangelij de reconciliatione propter mediatorem, ut: Iustificandi de pace habemus.

DEFINITIO apud Clementem loquitur de nouitate, & simul complectitur uniuersalem & particularem iusticiam: *δι' αὐτοῦ ἑστὶ κοινωγία θεῶ μετὰ ἡμῶν*, id est, iusticia est communicatio, qua Deus se nobis communicat, & est confectio ordinatæ æqualitatis. Prior pars loquitur de prima tabula, & actionibus diuinis in renatis. Secunda de æqualitate, loquitur de actionibus ordinatis erga proximum. Hæc congruunt ad legem, sed dextre intelligenda sunt. Ostender ipsum Deum mouentem nos ad iusta facienda, nominat iusticiam. Hoc loquendi modo etiam quis uolet uti, tamen prius dicendum est de iusticia imputata propter Filium Dei, qua Deo propter mediatorem credentes placet. Distinguenda est etiam causa, scilicet, Deus ipse, ab effectibus in nobis, & in infinitum anteferenda est obedientia filij Dei nouis actionibus, quæ sunt in nobis.

POST QUAM hæc legalia recitata sunt, nunc sciamus quæ iusticiam legis integram, seu integram obedientiam non habemus, ideo in promissionibus gratiæ aliam iusticiam reuelari, scilicet imputatam propter Filium Dei, quæ cum fide accipitur, Filius Dei simul est efficax in cordibus credentium, uiuificat & donat Spiritum sanctum, ut Roma 5. dicitur: Per ipsum habemus gratiam, & donum per gratiam. **NOMEN** Gratia certissimum est hic intelligi oportere reconciliationem gratiarum propter Filium promissam, Deinde donum, sanctificationem & restitutionem uitæ æternæ, quæ simul omnia nominat Daniel, iusticiam sempiternam. Verum etiam, sanctificationem & restitutionem uitæ æternæ fieri Filio Dei per Euangelium consolante nos, & dante Spiritum sanctum, & postea glorificante Ecclesiam post resurrectionem ex mortuis. Proterius eodem modo loquitur Ioannes: Lex per Moysen data est, Gratia & ueritas per Iesum Christum facta est, id est, Remissio peccatorum & reconciliatio gratuita nobis propter obedientiam filij donatur, et per eum fit ueritas, id est, uera & non euanescentia bona, sed æterna bona nobis donantur, id est, in hac uita sic incoatio uitæ æternæ & conformatio cum Deo, quæ postea consummabitur, quia filius Dei insipit in nobis renouare imaginem Dei, cum suo uerbo nos assimilare per Spiritum sanctum, accendentem tales motus, qualis ipse est. Non enim

nam ideo annuntiatur remissio, ut maneat peccatum & mors, sed ut recipia aboleantur, & iusticia & uita æterna restituantur. CUM igitur de iustificatione peccatoris dicitur, necesse est semper primum cogitare de remissione peccatorum & de reconciliatione, iuxta promissionem. Quia etiam si haberemus omnes Angelorum uirtutes, & non sciremus nos placere Deo, nullam consolationem haberemus.

IDEO iuxta Paulum semper hoc modo definimus Iustificationem: Iustificatio est acceptio remissionis peccatorum & reconciliationis seu acceptationis gratiæ propter filium Dei, quæ cum fide accipitur, uerissimum est simul filium Dei corda uiuificare, dicere consolationem in cordibus per Euangelium, & Spiritu sancto accendere tales motus, qualis est ipse, iuxta dictum: Dabo legem meam in corda eorum. Quia igitur necesse est accipi remissionem peccatorum, & nouitas non est integra in hac uita, Paulus nominat imputationem iudiciæ, reconciliationem, quæ propter mediatorem recipimur.

QVIS EST VSVS NOMINIS Gratia?

GRATIA apud Paulum in hac doctrina significat Ebrææ phrasim misericordiam gratuitam, uidelicet remissionem peccatorum & reconciliationem, seu acceptationem gratiam propter filium Dei, quæ cum fide accipitur, simul filius Dei uiuificat corda, & per Euangelium dicit consolationem in corde, & accendit Spiritu sancto tales motus, qualis ipse est. Sic nominat Paulus gratiam, & donum per gratiam, ut supra dictum est.

QVIS EST VSVS NOMINIS Fidei?

FIDES est assentiri omni uerbo Dei nobis tradito, atque ita promissioni gratiæ, & est fiducia acquiescens in Deo, propter filium, accedens ad Deum, & inuocans eum, & clamans Abba Pater, quæ sentitur in credentibus, & in ueris pauoribus affert consolationem & læticiam, iuxta dictum: Iustificati fide pacem habemus. COM-

PLACTIMUR ergo appellatione fidei omnes articulos simul, & nominatim hunc articulum: Credo remissionem peccatorum, & uitam æternam, qui sic intelligendus est in uera conversione: Credo remissionem peccatorum non tantum alijs dari, sed mihi quoque. De hac fide, quæ sibi unusquisque in conversione & consolatione promissionem applicat, loquitur Paulus Rom. 4. Ideo ex fide gratis, ut sic summa promissio. Promissio autem & cæteros articulos Symboli continet. Hæc plana & perspicua sunt in uera consolatione & inuocatione.

A c discrimen conspici necesse est, inter noticiam huiusmodi, qualis est in Diabolis & impijs, & hanc fidem, quæ simul &

historiam nouit, & est assensus, quo promissionem gratiæ amplectimur, & fiducia qua agnoscentes promissionem, acquiescimus, & latamur in Deo propter Filium.

SINT igitur in conspectu hæc duo dicta: Dæmones credunt & contremiscunt, id est, norunt hilitatem, & eo furiosius irascuntur, quia certo norunt, Filium Dei iudicatum esse, & prospiciunt suas pœnas, quibus in tota æternitate cruciantur. Promissionem uero gratiæ sciunt ad solos homines pertinere, iuxta dictum: Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cœlis, &c. Hæc noticia in Diabolis in infinitum detrahenda est ab hac fide, de qua dicitur: Iustificati fide pacem habemus, quæ est assentiri omnibus articulis Symboli & promissioni, & qua credis, tibi ipsi remitti peccata, cuius fidei proprietates dulcissime recitantur Ephes. 1. cum inquit, Nos hac fide habere ^{uocem scripturæ} fiduciam accedendi ad Deum. Saul oppressus dubitatione horribili timore fugit Deum, operat se redigi in nihilum, sicut scriptum est Luca 23. Dicent montibus, cadite super nos. Dauid autem audita consolatione, erigitur fide, accedit ad Deum, & audet inuocare, sicut inquit: Sustinuit anima mea in verbo eius, sperauit anima mea in Domino, à vigilia matutina usque ad noctem. Et hac fide simul ipse filius Dei λόγος dicit consolationem in corde tuo, & uiuificat te, & extrahit te ex inferis, ac ostendit misericordiam Patris uoce Euangelij, & dat Spiritum sanctum lætificantem nos. Ideo inquit Paulus Ephes. 3. habitare Christum per fidem in cordibus nostris. Et i. Iohan. 4. In hoc scimus, quod in eo manemus, & ipse in nobis, quia ex spiritu suo dat nobis. Et Athanasius inquit: Vbi cumq; dicitur Spiritus sanctus in aliquo esse, ibi est per uerbum. **D**IFFERT igitur fides, de qua dicitur: Iustificati fide pacem habemus, à noticia, qualis est in impijs, obiecto & causa efficiente. Quia uera fides intuetur promissionem, & accenditur per filium Dei, qui Spiritu sancto cor lætificat, & ad inuocationem exuscitat.

QUOMODO ACCIPIT HOMO REMISSIONEM peccatorum, & reconciliationem seu iustificationem, & donationem Spiritus sancti & uitæ æternæ?

RESPONDEO. Homo in conuersione, id est, in ueris doloribus & pauoribus accipit remissionem peccatorum, propter meritum filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, Deum & hominem, gratis, sola fide, non propter propriam dignitatem, seu propter uirtutes proprias, aut propria opera seu merita. Et in his pauoribus semper fit in conspectu discrimen legis & Euangelij, & sciamus æternum & immutabile mandatum Dei esse, ut credamus nos recipi pro-

per filium, iuxta dictum: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & viuat. Item: Gratia exuberat supra dictum. Cumq; erigimur fide, & accipimus remissionem peccatorum, filius Dei vere est efficax, & voce Euangelij dicit consolationem in cordibus, ac fide simul accipimus imputationem iustitiæ seu reconciliationem, & Spiritum sanctum, & efficiamur hæredes vitæ æternæ, gratis, propter Christum. Hæc omnia comprehendit dictum: Iustificati fide pacem habemus. Et Galat. 3. Vt promissionem Spiritus accipiamus per fidem. Et Rom. 5. Iustificati sanguine ipsius seruabimur per eum ab ira eius. Huc adiungantur alia testimonia, ac præcipue propositio epist. ad Rom. cap. 3. & confirmatio cap. 4.

CONTRA.

I. ARGUMENTVM.

Vbi multa simul sunt, non est ponenda exclusiua,
In conuersione multa simul sunt, vt, contritio, fides, dilectio, bonum propositum, spes, & aliæ virtutes,
Ergo non est dicendum, Sola fide iustificamur.

RESPONDEO ad minorem: Quanquam multæ virtutes simul sunt in conuersione, tamen non sunt causæ seu merita iustificationis, id est, remissionis peccatorum & reconciliationis & viuificationis, & donationis vitæ æternæ: Sed solus filij Dei obædientia, est causa seu meritum iustificationis. Hic est propitiator, ut ad Romanos 3. dicitur. Et Iohannis 1. Sanguis Iesu Christi purificat nos ab omni peccato.

II. ARGUMENTVM.

Impossibile est, vllam rem esse iustam sola noticia,
Fides est tantum noticia,
Ergo non est dicendum, sola fide.

RESPONDEO ad minorem: Fides non significat hic noticia, qualis est in Diabolis, sed comprehendit noticia omnium articulorum fidei, & fiduciam in voluntate acquiescente in Deo propter mediatorem, agnita misericordia in promissione. Quia fides de qua Paulus loquitur, est assensus, quo omni verbo Dei nobis tradito assentimur, ac simul etiam promissioni gratiæ, cum quo assensu inseparabiliter coniuncta est fiducia acquiescens in Deo, iuxta promissionem. Sed noticia præcedere necesse est, quia noticia sunt apprehensiuæ. Et in hoc ipso assensu filius Dei est efficax, dicit voce Euangelij consolationem in corde tuo, ostendit voluntatem Patris, retrahit cor ex inferis, & viuificat te, & dat arrabonem Spiritum sanctum, qui accendit læticiam & inuocationem in corde, iuxta dicta: Accipitis Spiritum clamantem abba Pater. Item: Effundam super domum
25 Dauid

David Spiritum gratiæ & pacem, &c. Quod autem fides sit affectus promissioni gratiæ, manifestum est ex cap. 4. ad Romanos, ubi Paulus correlatiue copulat promissionem & fidem. Ideo ex fide gratia, ut sit firma promissio.

III. ARGUMENTVM.

Fide sumus iusti,

Fides est opus,

Ergo operibus sumus iusti.

RESPONDEO ad maiorem: Propositio hæc, Fide sumus iusti, intelligitur correlatiue, videlicet per misericordiam summi patris propter Filium Dei, & id beneficium oportet fide accipi. Quam enim fides est excellens virtus, tamen etiam est imperfecta & lapsiva. Et hoc vult doctrina Ecclesiæ, credentes per misericordiam propter Filium Dei accipere remissionem peccatorum & reconciliationem ac placere non propter propriam dignitatem. Ideo inquit Paulus, Sumus dilecti in dilecto, id est, propter filium. Alijque videntur responsiones, quas hoc loco omitto.

III. ARGUMENTVM.

Iusticia est obedientia secundum omnes virtutes, seu iuxta totam legem, seu conformitas cum Deo,

Fides non est omnes virtutes.

Ergo non est iusticia.

RESPONDEO. Maior est vera de iusticia legali. Quia vero legis iusticiam (scilicet integram obedientiam interiorem & exteriorem) non habemus, hanc ipsam ob causam imensa misericordia patefecit Deus promissionem de gratia, & imputata iusticia propter meritum filij mediatoris. Et simul fit incoatio obedientiæ huius conformitatis cum Deo, iuxta dictum 2. Cor. 3. Transformamur in eandem imaginem, tanquam à Domini spiritu.

V. ARGUMENTVM.

Deus iustificat,

Deus est dilectio,

Ergo dilectio iustificat.

RESPONDEO. Concedo totum, si sine ambiguitate argumentum intelligatur. Deus est dilectio, scilicet, qua nos diligit, ad eam essentia vere ac serio diligens homines propter filium. Et hæc dilectio, qua Deus nos diligit propter filium, iustificat. Huius propositionis correlatiua est: Fide iustificamur, id est, hac fide, qua agnoscimus & statimur nos diligi propter filium. Aduersarij vero cogitant, quod iustos esse dilectione, qua homo diligit Deum.

VI. ARGUMENTVM.

Virtutes non sunt confundendæ cum Paulus discernat: Fides,
Spes, Dilectio tria hæc, sed maior inter has dilectio,
Fiducia est actio seu actus spei,
Ergo fiducia est discernenda à fide.

RESPONDEO ad Maiorem. Verum est, virtutes non esse confundendas, sed recte intelligendæ sunt discrimina. Nam fides non est tantum noticia, sed est simul assentiri promissioni, in qua offeruntur remissio peccatorum, reconciliatio, donatio Spiritus sancti & vitæ æternæ. Et est fiducia acquiescens in Deo propter mediatorem, accedens ad Deum, & accendens inuocationem, & clamans abba pater. Ergo quia fides in præsentia accipit remissionem peccatorum & reconciliationem, est fiducia præsentis beneficii. Sed spes est certa expectatio vitæ æternæ, gratis dandæ propter mediatorem, & est expectatio mitigationis pœnarum corporalium, iuxta voluntatem Dei. Cum igitur fiducia nominatur actus spei, intelligitur fiducia futuræ liberationis, seu futuræ mitigationis. Dilectio est obedientia, quæ prælucent in fide præstatur Deo, iuxta omnia mandata, sic ut cor lætetur in Deo.

VII. ARGUMENTVM.

Mala opera damnant,

Ergo bona saluant, quia contraria habent contrarios effectus.

RESPONDEO. Contraria, si sint pariter integra, habent contrarios effectus. Sed mala opera sunt integre mala, quod de non renatis manifestum est. Nam etiam si in Aristide & Scipione sunt magnæ virtutes, quia nisi esset aliquorum gubernatorum excellens virtus & sapientia, non posset conservari humana societas: Tamen hæc virtutes non sunt impletio legis, manent in corde tenebræ de Deo & de filio Dei, dubitationes & horrendi fremitus aduersus Deum. Deinde manifestum est, etiam in renatis, quanquam est in eis incoata obedientia, tamen non esse integram legis impletionem. Ideo dicitur in Psalmis: Non iustificabitur in conspectu tuo, omnis viuens. Et Iob cap. 9. inquit: Vere scio, quod non iustificetur homo coram Deo. Cum igitur non sit integra obedientia, non valet consequentia: Mala opera damnant. Ergo bona opera saluant, quia contraria non sunt æqualia. Hæc antithesis illustret beneficium Christi, qui tegit reliqua peccata in renatis, iuxta dictum: Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum recta sunt peccata, id est renati placent propter mediatorem, non propter propriam dignitatem, quia incoata obedientia adhuc procul abest a perfectione legis.

VIII. ARGUMENTVM.

Impossibile est nosse voluntatem Dei erga nos, iuxta dictum:

Quis consiliarius eius fuit?

Credere

Crede quod habeas remissionem peccatorum, est aliquid a seuerare & affirmare de voluntate Dei erga nos, Hæc igitur affirmatio est impossibilis.

R E S P O N D E O. Hæc ipsa imaginatio Academica seu Pythonia omnium hominū mentes turbat. Sed maiorem constantissime argui oportet de voluntate reuelata. Ac primum de lege manifestissimum est, sciri voluntatem Dei in lege reuelatam, iuxta dicta: Nolite errare, scortatores, adulteri, homicidæ non possidebunt regnum Dei. Lex enim ideo patefacta est in creatione, & deinde sæpe repecta, ut sciatur quod sit Deus, & qualis sit, & quod velit nos esse condonari suæ sapientiæ, quod sit vindex. Et huic noticiæ addit testimonium in quotidianis & horribilibus pœnis scelerum. **S E C U N D O** enim immensa bonitate Deus propter filium & per eum reuelauit voluntatem de remissione peccatorum & reconciliatione in Euangelio, iuxta dictum: Filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Hanc ipsam ob causam tradita est promissio gratiæ, quia ratio naturalis non reddet hanc admirandam voluntatem Dei de remissione. Et hæc reuelatio de reconciliatione & restitutione humanæ naturæ per filium, discernit Ecclesiam ab omnibus gentibus. Ideo sciendum est, hæc reuelationem opponendam esse naturali & Academicæ dubitationi.

S E D opponit hoc argumentum humana ratio: Adde etiam conditio legi: Hoc fac & viuere. Cum igitur non sati fiat legi Dei, debitandum est, &c. Respondeo. Et hoc ipsum in reuelatione Euangelij considerandum est, ideo immensa misericordia missum esse filium, ut nos à maledictione legis redimeret, & gratis propter filium deus reconciliationem. Quanquam autem pœnitentia necessaria est (sive parua, siue magna) tamen remissio non pendet ex dignitate pœnitentiæ, sed propter mediatorem & gratuita & certa est. Dauid post lapsum agens pœnitentiam, statuit se vere recipi in gratiam audita hæc vox Domini abstulit peccatum tuum. Eadem est vox Euangelij ad singulos agentes pœnitentiam. Et mandatum immutabile est, ut filio Dei credamus; Hunc audite: In hac breui responsione fontes cordis reuelantur, patefactio & discrimen legis & Euangelij, discrimen voluntatis reuelatæ, & non reuelatæ, &c.

I X. ARGUMENTVM.

Prorsus simile argumentum est, quod huc detorquetur ex capite 2. Ecclesiastæ non recte enarrato: Nescit homo, aut more vel odio dignus sit.

R E S P O N D E O. Hæc sententia prorsus congruit cum doctrina de fide, quam recitauimus, quia reuocat homines in iudicium spectaculis humanorum euentuum in hac vita ad verbum. Non videt homo de fauore & odio Dei ex secundis aut aduersis rebus in hac

ut: David non iudicet se abiectum esse à Deo, etiamsi est expul-
sus a regno. Achab non iudicet se placere Deo, etiamsi est rex potens &
glor. Sed David iudicet ex verbo Dei, se placere Deo, quanquam
iudicet se displicere Deo, etiamsi est rex potens & gloriosus, quia
dicitur: Dominus abstulit peccatum tuum. Achab
iudicet se displicere Deo, quanquam est rex potens & gloriosus, quia
dicitur: Maledictus omnis, qui facit idolum, quod est abomina-
tio Deo.

PERSPICUUM est igitur, dictum Salomonis pro-
prie congruere cum nostra sententia, quæ iubet de voluntate Dei ex
verbo iudicare. Nec difficile est copiose refutare enarrationes Papi-
stiarum. Insaniunt enim, si hoc dicunt, non scire homicidas & adul-
teros, an sint digni odio Dei. Manifeste igitur apparet, ipsorum in-
terpretationem esse terram corruptelam.

SED regula vniuersalis
teneatur: De voluntate Dei ex verbo ipsius iudicandum esse. Et
verbum Dei vniuersaliter omnes damnat, qui non sunt conuersi ad
Deum, iuxta dicta 1. Cor. 6. Nolite errare, idololatæ, homicidæ,
adulteri, &c. non sunt hæredes vitæ æternæ. Item: Qui non credit
in filium, manet ira Dei super eum. Rursus vniuersaliter recipit De-
us omnes, qui in conuersione seu pœnitentia credunt in filium, iuxta
dicta: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut con-
uertatur & viuat. Item: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum
unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat
vitam æternam. Hæ regulæ summæ semper in conspectu sint, quæ
vultis alijs sententijs lucem afferunt.

X. ARGUMENTVM.

Cum dictum sit: Delicta quis intelligit, Nemo potest omnia
sua peccata scire,

Ergo possibile est, hominem habere delictum ignotum, pro-
pter quod displiceat Deo,

Quare non est affirmandum, quod placeat Deo.

RESPONDEO. Nego consequentiam, & ratio est, quia firmiter
retinenda est regula: Omnis conuersus ad Deum, recte tenens
fundamentum, debet credere, se placere Deo, etiamsi habet delicta
ignorantia, sicut in omnibus hominibus magna hæret infirmitas. Ac
propterea traditur doctrina de remissione propter filium, iuxta di-
ctum: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum testæ sunt
peccata. Quia in nobis non est integra impletio legis.

XI. ARGUMENTVM.

Nemo placet Deo, nisi habens nouas virtutes, ortas à Spiritu
sancto,

Nemo potest affirmare, se habere illas virtutes, quia possunt
esse virtutes similes ortas à ratione,

Ergo nemo potest affirmare, se placere Deo.

RESPON-

RESPONDEO Nego minorem, quia in terra conuersio seu poenitentia utrunque debemus affirmare, & quod detur remissio propter mediatorem, & simul uiuificemur per filium, dato Spiritu sancto in eusti uoce Euangelij. Et quanquam in ueri mens fide aduersionem debet, non nouitatem in nobis, tamen simul in ueri dolorem sentit hanc consolationem, in xta hac dicta: Iustificari fide parum habemus. Item: Clamamus abba pater. Et recte inquit Augustinus: Credens si it se credere, scilicet in doloribus sentiens consolationem.

De hoc argumento non solum aduersarij dimicant, sed etiam pientes apud sese quarunt, an Deo placeant cum sentiant infirmitatem, nec sentiant illustres motus lætitiæ in Deo. Et Simplicius in bar pijs mentes his clamoribus: Ideo statuas te infirmus, quia sentis in te Deum habitare, te habere ingentes motus lætitiæ in Deo. Sic abducat homines a conspectu mediatoris, & a promotione, ad nouitatem propriam.

CONTRA has imaginationes tenetur hic uerus ordo: Cum dolores non sunt simulati in poenitentia corda intueatur non uirtutes in nobis, sed mediatorum in uerbo ostensum, & cogitatione scriptæ promissionis se sustentent, & ita, se uoci Euangelij debere assentiri, & non querere alias illam inuenies. Hoc cum faciunt experiuntur consolationem. Estque hoc diffinitio inter assensionem Philosophicam & fidem. Sequitur assensio experientiam in Philosophia. Ut medicus expertus zincibere et ubi uentriculum, postea hoc affirmat. Sed in diuina consolatione prior assentiendum est uerbo externo, deinde sequitur sensus consolationis. Hęc in ueris exercitijs poenitentia & inuocationis discenda sunt.

XII. ARGUMENTVM.

Remittite & remittetur uobis.

Ergo nostra condonatio meretur remissionem peccatorum.

RESPONDEO Nego consequentiam, quia fallacia est a non causa ut causa. Quia in illo dicto prior pars est præceptum scripturae condonatio poenitentia. Altera pars est promissio, de qua ex Euangelio sciri necesse est, quod propter mediatorem gratis detur remissio peccatoribus. Nec ualet consequentia: Nostra contritio est necessaria ergo est causa remissionis. Et perspicua est refutatio de hoc dicto. Quia si cogitandum esset, propter nostram condonationem daretur remissionem, fieret incerta reconciliatio. Quanquam enim contritio pugnant odijs, tamē aliqua cicatrix seu imbecillitas in nobis manet.

HÆC simplex responsio congruit ad multa dicta, in quibus poenitentia proponitur, deinde promissio, ut apud Danielem: Libera te a peccatis iusticia & elemosynis erga pauperes, & cetera. sanatio delictorum tuorum. Prior pars præcipit emendationem, nec tantum loquitur de elemosynis, sed de conuersione.

nia præcepta, id est, agnoscas verum Deum, qui se patefecit in Isra-
 & promisit remissionem propter venturum Dominum, &c. Deinde
 & gubernatio tua iusta, non sis crudelis contra captivam Ecclesi-
 a Dei. Sic intelligatur concio regia de magnis rebus, & de nostra
 concione. Postea promissio consideretur de remissione peccato-
 rum, & de reconciliatione hominis Ethnicus, & pollutus horribili ido-
 latria. Nec dubium est ab ipso Daniele hanc promissionem copio-
 sis enarratam esse, & regi dictum esse, cur detur promissio, per quem
 estimatur iusticia & vita æterna, & promissionem fide accipiendam
 esse. Eadem responsio est ad concionem Iesaiæ 1. Desinite male face-
 re, si peccata vestra sunt ut coccinum, eritis candidi ut nix.

XIII. ARGUMENTUM.

Maxima virtus maxime iustificat,
 Dilectio est maxima virtus,
 Ergo maxima iustificat.

RESPONDEO. Concedo totum argumentum de iusticia legi-
 s. Sed quia non habemus integram iusticiam legis, Evangelium
 concionatur de alia, & docet imputari credenti iusticiam propter
 mediatorum. Hæc est simplex & vera responsio, quæ prolixius expli-
 cari potest, si quis postulat. Ac sciendum est, longe aliud esse, loqui de
 collatione virtutum inter sese, aliud de remissione peccatorum, & re-
 conciliatione coram Deo.

XIII. ARGUMENTUM.

Si vis in vitam ingredi, serva mandata,

Ergo & fieri lex potest, & bona opera merentur vitam æternam.

RESPONDEO breviter: Intellige, serva mandata, scilicet com-
 plectendo Evangelium. Nam Christus finis est legis. Ac semper lega-
 bus dicitis necesse est addere vocem Evangelij, quod docet fide re-
 conciliari hominem, & simul incoari obedientiam, accepto Spiritu
 sancto, & placere incoaram obedientiam, propter mediatorem, et-
 nim languida & infirma est. Hæc $\epsilon\pi\iota\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\alpha$ expressa est, Rom. 8. Idem
 agitur vult dictum Pauli: Milita bonam militiam, retinens, fidem &
 bonam conscientiam. Hinc non sequitur, legi satisfieri in hac vita,
 quia vox Evangelij expresse dicit: Sensus carnis non est subditus legi,
 ac ne potest quidem subdi. Ac non sequitur, Bona opera esse me-
 ritum vitæ æternæ, quia fides præluens gratis accipit propter me-
 diatorem remissionem peccatorum, & hæreditatem vitæ æternæ.

XV. ARGUMENTUM.

Qui non diligit, manet in morte,

Ergo non sola fide sumus iusti.

RESPONDEO. Nego consequentiam, quia est fallacia à non
 causa ut causa. Est enim verissimum est, dilectionem esse in con-
 versio;

uero, tamen dilectio non est causa seu meritum remissionis peccatorum, seu iustificationis, seu reconciliationis. Vt, verissime est: Qui non mouetur, non uiuit, nec ramen sequitur, motum carnis esse uitam, sed uita est immediata causa motus: Ita fides a gratuita misericordiam Dei propositam propter mediatorem, ostendit bonitatem Dei, qua cognita accenditur dilectio Dei, & cor subijcit se Deo. Hæc responsio ad similia dicta congruit. Si omnem fidem habeam, dilectionem autem non habeam, nihil sum. Concedo totum. Quia uerum est, oportere in reconciliato fidem & dilectionem esse, sed nõ sequitur, dilectionem esse causam seu meritum reconciliationis.

XVI. ARGUMENTVM.

Naturalia sunt immutabilia,

Dubitatio de reconciliatioe est naturalis, ut natiuitas
dem nascimur,

Ergo est immutabilis.

RESPONDEO. Concedo esse immutabilem in hac deputatione, sine uoce Euangelij & sine auxilio diuino, sicut Adam non solum in dubitatione mansisset, sed etiam oppressus esset ætæna desperatione, si promissio gratiæ non prolata esset ex sinu uentris patris, & per uerbum Deus flexisset cor Spiritu sancto ad ascensionem, & sic in illa consolatione filius uoce Euangelij primos parentes retraxisset ex morte. Hoc exemplum intueamur, quod ostendit quomodo fiat hæc consolatio & liberatio à dubitatione, & docet promissionem Euangelij non esse natura notam, & discernendam esse à lege & ab alijs naturalibus noticijs.

XVII. ARGUMENTVM.

Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum,

Ergo propter dilectionem fit remissio.

RESPONDEO. Duplex est Absolutio. Altera priuata conscientie luctantis cum ira Dei. In hac absoluteione necesse est intelligi, quod fide accipiatur remissio, non propter nostras uirtutes. Ita & hic inquit Dominus: Fides tua saluam te fecit. Nec nititur fides dilectione nostra, sed tantum misericordia promissa propter meditationem. Nec existere dilectio potest, nisi sit apprehensa remissio. Hoc pertinet dictum: Hæc omnes Prophetæ testimonium perhibent, quod uos fieri per nomen eius, omnes qui credunt in eum.

Altera est absolutio publica coram Ecclesia. In hac conspici nec esse est ab illis testimonio conuersionis, ut hic Christus Phariseo ostendit, ut eam recipiat, quia extant testimonia conuersionis. Si cuius absolutio non placet, utatur altera: Vstratæ sunt Synedochæ, Remittuntur ei multa, quia conuersa est. Et tamen synecdoche explicanda est. Cum multæ sint partes conuersionis, contritio, fides, dilectio, spes,

num propositum, tamen sciendum est, dari remissionem, non propter dignitatem harum virtutum, sed propter mediatorem. Hæc de-
claratio su nitur ex Paulo dimicante de particula gratis fide propter
mediatorem.

XVIII. ARGUMENTUM.

Vita æterna nominatur merces,
Ergo est debita pro operibus.

RESPONDEO breuissimè. Phrasis nota est, mercedem dici
non tantum compensationem debitam, sed fructum qui sequitur. De-
inde verum est, vitam æternam etiam si propter aliud datur, tamen et-
iam esse mercedem, quia compensat benefacta, ut patrimonium est
merces officiorum filij, etiam si accipitur propter aliam causam.

Considerandum & hoc est. Sæpe videntur Prophetæ phrasi legis,
vbi tamen interpretatio ex Euangelio sumenda est. Vt, Reddit vni-
usq; secundum opera sua, vbi tota conuersio intelligitur, & tamen
sciendum est, fide primum gratis reconciliationem accipi, postea pla-
cere Deo fidem & incoatam obædientiam. Et piæ mentes semper so-
lare decet dictum Iacob: Minor sum cunctis miserationibus tuis.

XIX. ARGUMENTUM.

Iacobi 2. Videtis igitur, quod ex operibus iustificatur homo,
non fide tantum.

RESPONDEO. Manifestum est in Iacobo fide tantum intelli-
gentiam historiæ, de qua noticia dicit: Dæmones credunt & contre-
munt. Fatemur autem, neminem esse iustum sola illa noticia, sed
Paulus loquitur de fide, quæ est agnitio & fiducia misericordiæ, quæ
pacem affert cordibus, ut inquit: Iustificati fide pacem habemus. Et
discrimen in vera conuersione intelligitur, in qua fides vincit veros
paiores, & est motus Spiritus sancti, quo corda viuificantur, & accen-
ditur vera inuocatio, qua clamamus. Abba pater, ut dicitur in Zacha-
ria: Effundam super domum Dauid Spiritum gratiæ & precum. Non
igitur pugnat Iacobus cum Paulo, sed de alia re loquitur. De-
inde cum ait: Ex operibus iustificamur, phrasis intelligenda est.
Non enim hic iustificari est reconciliari, sed postea habentes bona
opera iustificantur, id est, approbantur, habentes iusticiam operum,
quæ in reconciliariis iam placent Deo.

XX. ARGUMENTUM.

Iustificare est ex iniusto iustum facere,
Iustus est habens iusticiam, id est, obædientiam integram, seu
conformitatem cum Deo,
Ergo non sola fide iustificamur.

RESPONDEO ad Maiorem. Iustificare iuxta doctrinam Euan-
gelij primum est ex reo non reum facere. Nam hoc agitur in veris
A 2 dolori-

doloribus, quæritur remissio peccatorum & reconciliatio. De hoc peccat dimittat conscientia. Ideo Actor. 10. dicitur: Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere nomen eius, omnes, qui credunt in eum. Sic clamat: Propheta: Misuum me fac propter misericordiam tuam. Etsi autem verum est, hæc consolatio, cum fide eriguntur corda, & retrahuntur ex mîris, simul dato Spiritu sancto incoari obædientiam & habitare Deum corde tenato: tamen semper hæc consolatio præluceat, quod nichil placeat propter mediatorem. Ideo iustificare primum hæc significat ex reo non reum facere, & hanc relationem in verbo iustificacionis apprehendit Paulus, cum inquit: Iustificati fide pacem habemus. Et notatur fides obædientia Christi, non propria novitate. In infinitum est anteferenda est Christi obædientia nostræ novitati, sicut Paulus inquit: Iustificati sanguine ipsius.

QVARE NECESSE EST RETINERE EXCLUSIVAM, Sola fide, seu Gratis?

PRIMUM ut tribuatur honos debitus filio Dei, quod hæc sola hostia sit precium propitiæ, iuxta dictum: Hic est agnus Dei qui tollit peccata mundi. **SECUNDO**, ut conscientia habeant firmam consolationem, iuxta dictum Rom. 4. Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Si tamen penderet remissio ex dignitate nostrorum operum, semper elucteretur certa, & opprimerentur perterritæ mentes desperatione.

TERTIA causa est, ut conspiciatur discrimen legis & Evangelij, quia particula gratis fide propter mediatorem præcipua distinguit legem & Evangelium. **QUARTA**, ut invocatio fieri possit, quæ impeditur conspectu nostræ infirmitatis. Ideo accedendum est ad Deum fiducia solius mediatoris, iuxta dictum: Per hunc habemus accessum. Item Ephes. 3. In hoc habemus fiduciam & accessum confidentia per fidem eius &c.

DE BONIS OPERIBVS QVÆSTIONES TRES.

I. QVÆ opera docenda & facienda sint. **II. QVOMODO** placeant Deo. **III. An** manean in sanctis peccata in huius vita, & quæ peccata.

I. QVÆ OPERA DOCENDA & facienda sunt?

RESPONDEO. Præcepta in Decalogo recte intellecta, iuxta dictum Eze. hielis 20. In præceptis meis ambulate, & facite ea. Deum enim Deus immensa bonitate etiam uocem legis moralis in Ecclesia

imper inde usque ab Adam sonare uoluit, ut arguat peccatum, & amaret. quæ opera & qui cultus Deo placeant, ut regnantur corda uerbo Dei in fide & operibus, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Et in cap. 15. Numeri: Non sequantur cogitationes tuas, & oculos meretricios, sed memores præceptorum Domini facite, & sint sancti Deo: Ego Dominus Deus uester, qui eduxi uos de terra Aegypti. Et cum Ioannes inquit: Peccatum est, quicquid contrarium est legi, uult sciri, normam esse operum legem Dei. Et hanc addit: Qui facit peccatum ex Diabolo est. 1. Cor. 6. Scortatores, idololatæ, adulteri, &c. regnum Dei non possidebunt.

EXECRANDI sunt igitur *ἀσέβητοι*, qui nolunt doceri legem moralem in Ecclesia, & fingunt omnes suos impetus esse motus Spiritus sancti, & nolunt gubernari lege Dei. Hæc deliramenta Antinomorum sunt horridi furoris Diabolici, quales fuerunt olim similitudinum sectarum multarum, aduersus quos muniamus nos uerbo Dei: In præceptis meis ambulate. Item: Pater sanctifica eos in ueritate, sermo tuus est ueritas. Petamus etiam ardentibus uotis, ut ipse filius Dei gubernet nos, ne contagijs errorum polluamur, sicut precatur propheta: Fac cum seruo tuo secundum misericordiam tuam, & iustificationes tuas doce me.

II. QVOMODO PLACENT bona opera Deo?

RESPONDEO. Placent in conuersis ad Deum hoc modo. PRIMVM necesse est credere, quod persona sit reconciliata Deo propter Christum gratis, fide, non propter dignitatem nostram. SECUNDO sciendum est, nos non satisfacere legi, sed hæere in nobis multa interiora peccata, dubitationes & malas inclinationes, peccata ignorantie & omissionis. Et deploranda est nostra immundities, & repugnandum dubitationibus & effectibus. TERTIO sciendum est, tamen oportere in nobis esse incoactam obædientiam iuxta præcepta Dei, & hanc Deo placere in reconciliatis propter mediatorem, sicut dictum est: Offerre Deo hostias spirituales, placentes Deo propter Iesum Christum.

III. MANENT NE PECCATA in sanctis in hac uita?

RESPONDEO. Sunt & manent peccata in renatis in hac uita, uidelicet, non delicta contra conscientiam, sed interiora mala, multum caliginis & dubitationum, multæ ignorantie, omissiones, præteritæ inclinationes, & flammæ malorum affectuum, quibus tamen repugnant sancti Spiritu, retinentes timorem Dei, fidem & inuocationem, nec ruentes contra conscientiam, sed deplorantes nostram infirmitatem, ac petentes & credentes remissionem, iuxta dictum: Si

Spiritu mortificabitis actiones carnis, viuetis. Item: Nulla nunc
condemnatio est his, qui in Christo Iesu ambulant.

QUAE PECCATA NON SVNT IN SAN-
ctis? id est, propter quæ illi qui fuerunt renati, amit-
tunt gratiam & Spiritum sanctum, & rursus
sunt rei æternæ pœnæ?

RESPONSIO. Propter peccata contra conscientiam, & lapsus
contra fundamentum, id est, contra articulos fidei, renati amittunt
Spiritu sanctum, & fiunt rei æternæ pœnæ, & nisi rursus ad Deum
conuertantur, ruunt in æternas pœnas, ut Adam vere fuit reus æternæ
iræ propter lapsum. Et Paulus inquit 1 Corinth. 6. Scortatores, adul-
teri, homicidæ, &c. non possidebunt regnum Dei. Item Gal. 6. Ma-
nifesta sunt opera carnis, adulterium, scortatio, idololatria, &c. qui
talia faciunt, regnum Dei non possidebunt. Et Matth. 12. expulsi de-
dictum est: Redi Spiritus nequam, &c. Et 1. Petri 2. Cum redeunt ad
vomitus ut canes, fiunt eis postrema deteriora prioribus. Aliqua-
tem proflus per pœnitentiam redeunt ad Deum, ut Adam, Aua,
Dauid, Manasse, & alij multi.

DE PECCATO BLASPHEMIE.

DIFFERVNT NE PECCATVM
contra conscientiam, & blasphemia?

RESPONDEO. Prorsus differunt. Dauid habuit magna & tri-
stia delicta contra conscientiam, & tamen non fuit blasphemus. Nunc
peccatum contra conscientiam est genus, id est, uolatio cuiusvis
mandati, quæ fit a sciente & uolente. Sæd singularis species
est Blasphemia, quæ est contra conscientiam oppugnare agnitum
ritatem à Deo patefactam, uel perseverantia in Epicureo contemptu
Dei, uel desperatio, aut anteferre peccatum meritis filij Dei, contra
dictum: Exuberat gratia supra delictum, sicut Cain inquit: Manus
est peccatum meum, quam ut remitti possit. Non fuit autem blasphe-
mia in illis, qui redeunt ad pœnitentiam, ut in Aaron, Manasse, Pe-
tro, Paulo. Et nos regulam tenere debemus: Omne peccatum
remitti agenti pœnitentiam, & fide amplectenti promissionem gra-
tiæ, promissæ propter filium Dei, iuxta iuramentum: Vivo ego, dicit
Dominus, nolo mortem peccatoris, &c. Item: Venite ad me omnes,
qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos.

QUOMODO DIFFERT DOCTRINA DE IUSTI-
ficatione in Ecclesiis nostris, à Papiistica doctrina?

MULTIPLICITER differt. Sed tres præcipue antichæ-
sint in conspectu. I. PRIMVM Papiistæ dicunt, oportere homi-

mereri remissionem peccatorum proprijs operibus, & coram Deo iustos esse proprijs operibus. II. SECUNDO dicunt Papistæ, cum nemo fiat quando satis operum habeat, semper maneat in dubitatione, an sis in gratia. III. TERTIO dicunt Papistæ: Homo potest in hac vita legi Dei satisfacere, & impletione legis diuinæ mereatur vitam æternam de condigno. Et quidem dicunt monachi, homo non renatus Spiritu sancto, potest efficere dilectionem Dei, & mereri remissionem peccatorum.

CONTRA hos Ethnicos errores, qui delent lucem Euangelij de beneficijs filij Dei, clare docent Ecclesiæ nostræ: I. PRIMVM, neq; mereri homines remissionem peccatorum proprijs operibus, neq; coram Deo iustos esse proprijs operibus.

II. Secundo, Propter Filium Dei gratis homines in conuersione accipere remissionem peccatorum, & reconciliationem, sola fide, & sic homines certo iustos esse, id est, reconciliatos Deo propter mediatorem fide. Nec manendum est in dubitatione, sed fide vincendam esse dubitationem. Qui vero iubent manere in dubitatione, profus delent Euangelium de promissione gratiæ & de fide, & tantum Ethnica somnia docent, & extinguunt lucem doctrinæ de filio Dei, & impellunt homines in desperationem & æternum exitium. III. TERTIO, certissimum est, in hac vita neminem habuisse neq; habere integram legis impletionem, nisi ipsum mediatorem, Dominum nostrum Iesum Christum. Sed tunc erit integra legis impletio, cum Deus erit omnia in beatis, id est, cum lucebit in eis Deus, ita ut non simul sint reliquiæ peccati. Notæ sunt enim sententiæ Rom. septimo & octauo. Et dictum Psalmi: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

DE ECCLESIA.

QVID EST ECCLESIA?

ECCLESIA visibilis in hac vita, est cœtus visibilis amplectentium incorruptam Euangelij doctrinam, & recte videntium Sacramentis, in quo cœtu filius Dei efficax est, & voce Euangelij & Spiritu sancto multos regenerat ad vitam æternam. Sunt tamen in eo cœtu multi non sancti, sed tamen de doctrina consentientes.

CONTRA.

Articuli fidei non sunt visibiles,
Ecclesiam esse est articulus fidei,
Ergo Ecclesia non est visibilis.

RESPONDEO ad maiorem. Concedo articulos fidei, scilicet propositiones, non esse visibiles, seu ut est vtitata phrasis, Complexum non est visibile, tamen subiecta in multis propositionibus

A a 3 visibi-

visibilia esse necesse est. Vt cum dico: Sol est creatura Dei, Non sumus resurcitur, propositiones fide accipiuntur, sed tamen visibilia sunt visibilia. **S**i c. cum dicitur: Ecclesia est populus Dei, pro Deo vere colligit cœtum, cui dat remissionem peccatorum, & iusticiam, ac salutem æternam. Hæc propositio est articulus fidei, & iudicium, id est homines amplectentes Euangelium, sensu agnoscunt, cum certa signa incurant in oculos & aures, quæ discernuntur ab alijs hominibus. **N**on igitur de Ecclesia loquimur, ut de Platonica, sed monstramus Ecclesiam, iuxta dicta: Dic Ecclesia. Hæc necesse est intelligi visibilem Ecclesiam. Item: In omnem terram uenit sonus eorum, &c.

QUÆ SVNT SIGNA Ecclesie propria?

SIGNA non fallacia simul hæc tria sunt.

I. **C**ONSENSVS in doctrina Euangelij incorrupta, scilicet in fundamento. **II.** **L**EGITIMVS vsus Sacramentorum. **III.** **O**BEDIENTIA ministerio debita iuxta Euangelium.

AN NECESSE EST, SINGVLOS HOMINES saluandos, fieri ciues veræ Ecclesie?

RESPONDEO. Prorsus necesse est, singulos saluandos in fide esse cum vera Ecclesia, fide, confessione, inuocatione Dei, & voluntate seruandæ Ecclesie, seu coniunctionis in Ecclesia, iuxta dictum: **1. Corinth. 1.** Non sint inter uos schismata. **Ebræos 10.** Non deserentes congregationem uestram. **Gal. 1.** Si quis aliud Euangelium docet, anathema sit. **Psalmo 26.** Vnum petij a Domino, hoc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus uitæ meæ. **Psalmo 84.** Beati qui habitant in domo tua Domine. **Psalmo 91.** Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri, florebut, &c. **Romanos 8.** Quos vocauit, hos & elegit, &c.

QUÆ RES SVNT NECESSARIÆ ad unitatem Ecclesie?

CONSENSVS in fundamento, uidelicet in doctrina Euangelij incorrupta, & in vsu Sacramentorum legitimo, & obedientia debita ministerio, iuxta Euangelium. **T**ESTIMONIA manifesta sunt de doctrina **1. Cor. 3.** Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Item **Gal. 1.** Si quis aliud Euangelium docet, anathema sit. **D**e Obedientia, **1. Corinth. 1.** Non sint inter uos schismata. Et **Ebræos 10.** Non deserentes congregationem uestram. Item: **O**bedite his qui prædicant uobis, scilicet in his, quæ sunt propria ministerij iuxta Euangelium.

Sed similitudo rituum, qui sunt ab hominibus instituti, nequaquam necessaria est, ideo contra superstitionem multa restantia

indita sunt. Romanos 14. Regnum Dei non est esca & potus, sed iustitia, pax & gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in his seruit Christus placet Deo, & approbatus est hominibus. Item Colossenses 2. Nemo uos iudicet in cibo, potu, &c.

QVID NOMINATUR SACRAMENTUM in Ecclesia?

SACRAMENTUM in nouo Testamento, ut Ecclesia loquitur, est ritus diuinitus institutus, additus promissioni in Euangelio tradita, ut sit testimonium & pignus exhibitæ & applicatæ promissionis gratiæ. Ideo uersitas dixit: Sacramentum est signum gratiæ.

QUARE ADDITI SUNT RITVS promulgationi promissionis?

MVLTAE causæ sunt, sed maxime illustres sunt hæ duæ. Quia cum Deus colligat Ecclesiam edita promissione, & tantum illi fiant hæreses uitæ æternæ, qui promissioni de mediatoie credunt, uult etiam illustri testimonio uisibili omnibus hominibus ostendere promissionem, & ipsi applicare qui eam fide amplectuntur, id est, testificari quod promissio ad ipsos pertineat. Nam promissio generalis est. Fides autem & usus Sacramenti applicat eam ad singulos credentes. Ita primum Sacramenta sunt signa uoluntatis Dei erga nos, uidelicet commonefacientia nos de promissione, & applicantia, id est, testificantia quod promissio ad nos pertineat.

ALTERA causa est, quod cum uelit Deus omnes saluandos inferi Ecclesiam, & adiungi ministerio Euangelij, sicut dictum est: Quos elegit, hos & uocauit, tradidit ritus manifeste discernentes Ecclesiam ab omnibus gentibus. Et ut agnosceretur Ecclesia, & ipsi ritus testimonia essent, qui ostenderent, uelle Deum nos esse auditores uocis Euangelij, nec eos qui non audiant uocem Euangelij, nec sunt ciues huius cæui uocatorum, esse electos. Ita uult Deus Ecclesiam conspici oculis, & uisibilem esse, ut cogitemus, ubi sit doctrina ipsius querenda.

SUNT igitur Sacramenta signa confirmantia fidem erga Deum, quia sunt testimonia applicationis, sicut Paulus nominat Circumcisionem *σφραγίδα δικαιώσεως*, id est, sigillum iustitiæ, quia testabatur promissionem pertinere ad Abraham. Deinde sunt signa societatis Ecclesie & confessionis.

CONSIDERATIS autem principalibus finibus, postea allegoriæ & significationes aliæ addi possunt. Ut, Circumcisio fuit in illa arcana parte corporis, ut esset miranda admonitio de uenturo semine. Ac simul multa significabat, uidelicet ex posteris Abraham uenturum esse salutare semen, de quo antea dictum fuerat: Semen mulieris conteret caput serpentis. Significabat item Circumcisio, in hac generatione carnali uelinationem

turam hominum ream, immundam, & præcedendam, hoc est, morti additam, sed propter promissum semen, iuxta verbum, Ecclesiam habituram esse nouam & æternam iustitiam & vitam.

Si c Baptismus principaliter significat, nos mergi in sanguinem Christi, & abluì à peccatis. Postea significat etiam, Ecclesiam mergi in afflictiones.

COE NA Domini significat principaliter, nos esse membra Christi, & inseri eius corpori, & abluì nos ipsos sanguine. Est igitur testimonium & exhibitæ promissionis Evangelij, & applicatæ ad singulos. Deinde est commonefactio de gratiarum actione. Ideo nominatur *ἰχθυῖς*, & sicut Cyprianus optime dicit, est commemoratio dati & accepti.

E S T ite nnerus publice congregationis. Item testimonium mutue dilectionis & concordie in eadem Ecclesia, sicut antiquitas fœdera fecit societate ceremoniarum & mensis, unde & nomen *ἁγῶν*, id est, liberationes, profectibus usurpabant. Item, uetustas dixit: *τὸς ἄλλας ἑξή, τὴν ἑξή, ἡν ἑξή, ἡν ἑξή*. Ita in Ecclesia societas huius pulcherrimæ communis mandicationis intelligatur nunculum esse communis concordie, quo copulati omnes unum simus in ipso Christo, & non distrahamus Ecclesiam furoribus opinionum, ambitionum & odiorum, sed semper laus principales fines considerentur.

DE BAPTISMO.

QVID EST BAPTISMVS?

E S T instituta a filio Deimersio in aquam, cum pronuntiatione uerborum: Ego baptizo te in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, testificans, quia hoc testimonium diuinitus institutum est, cum qui cum hac pronuntiatione uerborum mergitur, reconciliari Deo propter Christum, & sanctificari Spiritu sancto ad uitam æternam.

QVAE EST SENTENTIA uerborum Baptismi?

E G O baptizo te in nomine Patris, Filij, & Spiritus sancti, id est, Ego minister hoc ritu testificor in nomine, id est, mandaro dicitur, te, qui sic mergeris, recipi a uero Deo in gratiam, qui est æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, & Filius, & Spiritus sanctus, & recipi te propter Filium, & sanctificari te Spiritu sancto. Et comprehendenda est correlatiua sententia: Ego testificor te recipi in nomine, id est, ad agnitionem & inuocationem uerbi Dei, quæ Pater æternus Domini nostri Iesu Christi, & Filius & Spiritus sanctus & recipi te propter filium redemptorem Ecclesie, & sanctificari te Spiritu sancto, quem agnosces & inuocabis, & palam testis sis hoc baptismo, te omnia commœticia numina excreta.

SVNT NE INFANTES
baptizandi?

RESPONDEO. Infantes sunt baptizandi. Confirmatio hæc
est ex Evangelio sumpta.

Omnes saluandos oportet inseri Ecclesie in hac vita, iux-
ta dictum: Quos elegit, hos & vocavit. Unde regu-
la tradita est: Extra Ecclesiam non est salus.

Ad infantes pertinet promissio gratiæ & salutis æternæ,
Sunt igitur baptizandi & inserendi Ecclesie.

MINORA manifesta est, quia Dominus inquit: Sinite parvulos
ad me venire, quia talium est regnum cælorum. Item: Non est vo-
luntas Patris mei, ut pereat unus de parvulis istis. Hæc dicta mani-
feste affirmant, ad infantes pertinere promissionem gratiæ & vitæ
æternæ. Et loquuntur de infantibus in Ecclesia.

Nunc faciendū est confusio Ethnicorum & Ecclesie, quasi etiam inter blasphe-
mos sint membra Ecclesie, sed retinendæ sunt sententiæ: Quos ele-
git, hos & vocavit. Item: Vbi sunt duo aut tres congregati in no-
mine meo, in medio eorum sum. Et in Psalmo: Beati qui habitant
in domo tua Domine. Item. Plantati in domo Domini, in atrijs do-
mus Dei nostri florebut.

Ad hos igitur infantes pertinet
promissio, qui sunt in Ecclesia, hos recipit propter mediatorum, cu-
ius nomen super eos invocatum est, & in his Deus efficax est, & sanc-
tificat eos Spiritu suo sancto, pro ipsorum capiti, quia hæredes vitæ
æternæ sanctificari Spiritu sancto necesse est, iuxta dicta: Nisi quis
renatus fuerit ex aqua & Spiritu, &c. Item. Cor. 15. Caro & sanguis
regnum Dei non possidebunt, scilicet, sine regeneratione.

GRATI igitur hoc beneficium Dei agnoscanus, quod vere in
Ecclesia recipit infantes, & letemur in eorum vocatorum electos esse,
& sciamus voluntatem Dei esse, ut, quamprimum aetas doctrinæ ca-
par est, semina Evangelij eis instillantur, iuxta dictum Ephes. 6. Edu-
cate pueros in disciplina & doctrina Domini.

Hic ad confir-
mationem adiungantur & testimonia primæ Ecclesie. Origenes ex-
presse inquit in 6. capite ad Romanos. Ecclesia ab Apostolis accepit
traditionem, etiam parvulis dare Baptismum. Sciebant enim il-
li, quibus arcana mysteriorum commendata fuerunt, quod sint in om-
nibus genuinæ sordes peccati, quas per aquam & Spiritum sanctum
aboleri oportet.

SCIAMVS autem Baptismum non tantum
esse sedus infantium cum Deo, sed omnium adultorum, omni tem-
pore, qui etiam si lapsi sunt, tamen rursus ad Deum convertuntur.
Quia in conversione homo per fidem verissime & integre restituitur
per mediatorum in possessionem promissioni gratiæ, & hæreditatis
vitæ æternæ, iuxta dictum Matth. 19. Remittes septuag. septies.

AR 5 CER-

CERTO igitur sciant conuersi, ipsis renouatum esse fidei Baptismi, & ad ipsos pertinere promissionem Baptismo additam: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit & sicut alij promissionibus, ita uerbis de Baptismo dictis se uere confirmet, scilicet receptos esse ab hoc uero Deo, qui est Pater Domini nostri Iesu Christi, & quidem propter filium mediatoris, & sanctificari se Spiritu sancto ad uitam aeternam.

SCIA NT rursus Baptismum ipsis stipulationem esse bonae conscientiae erga Deum per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera Dei, ut scriptum est in Epistola Petri. Id est, sciant tunc mutuum foedus esse factum inter Deum & baptizatum. Deus recipit eo propter Filium resuscitatum, & propter eum delet tua peccata, & sanctificat te ad uitam aeternam Tu uicissim agnoscis, hunc uere esse Deum, qui se in uerbis resuscitatio patefecit, & hunc ueram Deum inuocas fiducia filij. Ita sic stipulatio bonae conscientiae, & mutua obligatio Dei & hominis baptizati, quae est rata & efficax propter filium Dei resuscitatum, regnamus em, & uerissime colligentem Ecclesiam in genere humano per Euangelium. Eadem stipulatio & mutua obligatio rata est ueteris ad Deum, quia integre restituntur in possessionem promissionis gratiae, & hereditatis uitae aeternae.

RECITAT uerba dictum: Post naufragium humanae naturae duas tabulas salutis hominibus datas esse, Baptismum, & amissa prima tabula, penitentiam. Hoc dictum apparet traditum esse contra Nouatianos, qui negabant, lapsos post Baptismum rursus conuerti posse ad Deum. Et necesse fuit refutari Nouatianos, sicut uox filij Dei manifestissima refutatio, cum inquit Septuagies septies remittes. Sed tamen dictum tamen non absterge intelligatur, quia non sic amittitur prima tabula ut recuperetur, sed reuera in totam arcam Noe recipiuntur conuersi ad est, in possessionem integram promissionum Ecclesiae propter mediatoris.

HIC etiam commemorandi sunt homines de omnibus furoribus Anabaptistarum, & tenenda regula: Ex his ipsis agnosce eos id est, ex manifeste falsis dogmatibus, quae sunt testimonia non fallacia, unde sciri potest, eos fascinate esse a diabolo. Et sunt in conspectu praecipui eorum errores, quos breuiter recitabo.

ERRORES ANABAPTISTARVM.

VALDE prodest extare ueras historias certanum Ecclesiarum ut rectis iudicijs omnium temporum confirmetur, & uideantur quales furoribus in impijs sectis significauerint eas a diabolo esse. Est autem non est una consentiens Anabaptistica, sed multiplex & monstruosa Chimera, & alij magis, alij minus tetras opinio-

es habent: tamen omnium communes sunt furores, inde usque à Carpocrate, Marcione, Pepusianis & Manichæis. Ac nisi historice interpret essent à Iustino, Clemente, & Epiphanio, fide dignissimis, nemo nunc crederet, fuisse tales furores atatis proximæ Apostolis, quales nostra ætas vidit in Monasteriensi tragœdia. Sed sciamus, tantis temporibus horribiliter diabolos turbare Ecclesiam & numeramus nos aduersus diabolorum insidias, uera cognitione doctrinæ, peccatione & iudicijs uere Ecclesiæ, quæ manifestos furores hominum fanaticorum refutauit.

OMNES fanatici, Carpocrates, Marcion, Pepusiani, Manichæi, damnauerunt politicum ordinem uitæ humanæ, magistratus, iudicia, distinctionem dominiorum. Et aliqui damnauerunt prorsus coniugia: aliqui contra docuerunt, uxores debere communes esse, ut Carpocrates. Et horribilia exempla reuerentur in historijs. Ita deleuerunt secundam tabulam Decalogi.

RATIO autem iudicare potest, nequaquam ex Deo esse, docentes contraria mandatis Decalogi, quæ etiam rationi nota sunt. Cum autem similia multa docuerint & doceant Anabaptistæ nosstra ætate, manifestum est, sectam ipsorum esse furorem diabolicum. Itaque propter hæc manifesta signa execrandi & fugiendi sunt, sicut scriptum est: Si quis aliud Euangelium docet Anathema sit. Item: Si quis dicit blasphemiam contra Spiritum sanctum, non remittetur ei.

REVERTATIONES autem horum errorum firmæ & perspicue notæ sunt omnibus, præsertim iuste instituti sæpe de eis admoventur. ERRORES contra primam tabulam sunt magis terribiles, sed sunt obscuriores, & magna confusio est opinionum.

ALIQVI blasphemias Seruati contra tres personas diuinitatis circiter ferunt. Multi prorsus nihil dicunt de discrimine personarum, quid sit filius, cum nominetur $\lambda\omicron\gamma\sigma$ & imago & terni patris. Quid sit Spiritus sanctus. OMNES Anabaptistæ fingunt, nullum esse peccatum Originis, & propterea negant, Infantes baptizandos esse.

POSTEA de iustificatione alij uelut Monachi fingunt, se iustos esse suis operibus, uidelicet externa disciplina, patientia, deuotitate, desertione ciuili uitæ, conturbatione distinctionis dominiorum & simili barbarie.

ALII Enthusiastici fingunt, se iustos esse assatibus diuinis, quos tamen non habent, sed imaginantur, illatus esse suas speculationes, uel simulata suspiria. Et interdum accedunt diaboli impulsiones, quibus uelut atroniti seu $\tau\epsilon\lambda\omicron\sigma\phi\alpha\pi\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ stupescunt, & edunt inuisitatas uoces, sicut Anabaptistæ in urbe Monasteriensi in medijs plateis cadentes, uociferari suot, se rapi mirandis motibus.

HI Enthusiastici seu fanatici deinde addunt hunc perniciosissimum errorem. Affirmant Deum non efficacem esse cogitatione uerbi scripti, ut prorsus abducant homines a uerbo Dei scripto.

CVM autem homines abducti sunt à verbo scripto, præcepta ingentia mala sequuntur. I. Amisio certæ doctrinæ, legis & articulorum fidei. II. Amisio consolationis. III. Exortio veræ fidei, seu exercitiorum fidei. PRIMVM amittitur doctrina, quia cum mens non regitur verbo scripto, homines summi fingunt opiniones, vt libet, contra legem & articulos fidei, sic multi fecerunt in adulterijs. SECUNDO, in veris doloribus non sustentant se scripta promissione, & sic ruunt in desperationem.

TERCIO, neque sciunt neque discunt, quid sit fides, quia operuntur afflatus, non sustentant se cogitatione scripti verbi, cum dicitur sit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. CONTRARIIS IME igitur explodenda sunt deliria Stenckfeldij, & similia, qui abducunt homines à scripto verbo, & negant Deum efficacem esse cogitatione scripti verbi. SEMPER autem in conspectu sint firma testimonia. Euangelium est potentia Dei, ad salutem cuius credenti, Romanos 1. Item: Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Item: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei, etc.

SCIAMVS autem, filium Dei λόγος, adesse cogitatione verbi scripti, & per hanc immediate efficacem esse, iuxta dictum Iohannis 8. πῶς ἔρχεται ὁ λόγος καὶ ἰσχυρῶς ἔμεν. Ad Hebræos 4. Vius sermo Dei efficacior est gladio, & iudicat cogitationes, & non est abscondita creatura coram eo. Iohan. 14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Et Prouerbiorum 8. dicit Sapientia: Fui cum eo artifex, & delectationes meæ cum filiis hominum. Antea vero dicebat: Cuius in vertice ciuitatis. Ita iungit verbum vocale, & filium Dei, qui immediate efficacem est in ministerio Euangelij, & cum caligat, & seruare Ecclesiam. QUI igitur abducunt homines à verbo scripto, simul abducunt ab ipso filio Dei, & sunt hostes regni Christi. Hæc diligentissime consideranda sunt, & inuitantur bonæ mentes ad amorem & studium lectionis & cogitationis verbi scripti, & ad veram exercitiâ fidei, cum cogitabunt, sic, & non aliter, efficacem esse filium Dei, videlicet cogitatione verbi scripti.

CVM autem inquit Dominus: Ex fructibus ipsorum agnoscent eos, vult in qualibet secta totum doctrinæ corpus considerari. Quia qua secta defendit insignes errores, manifeste pugnantem eam legem uina & Euangelio, sciamus eam sectam agitari à diabolis, & iniquam esse. EST autem horribilis error in secta Anabaptistica, quod tollit discrimen inter peccata, quæ hærent in sanctis, non contrariam conscientiam, & inter lapsus contra conscientiam. Et fingit remissionem conscientiam tamen esse iustos, & retinere Spiritum sanctum.

hic faror Antinomorum late vagatus est, etiam apud alios. Sed manifeste damnatur illustribus testimonijs diuinis. 1. Timoth. 1. Militiam animi militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Item 1. Cor. 6. Scurratores, Adulteri, Homicidæ, &c. non possidebunt regnum Dei. Rom. 8. Si actiones carnis spiritu mortificabitis, viuētis. Item de Aaron: Dominus voluit contere eum.

D E P O E N I T E N T I A.

ET SI nomen pœnitentia magis congruit ad contritionem, seu patores & dolores, tamen Ecclesia sic nominat conuersionem ad Deum, quæ & dolores & consolationem continet, seu mortificationem & viuificationem, ut Paulus nominat. Et interdum narrationes Evangelicæ sic loquuntur: Gaudium est Angelis de uno peccatore, pœnitentiam agente. N E C tamen λογισμαχίας mouemus, si quis aliter vult loqui, non pugnamus cum eo. Retinemus bono consilio vocabulum in Ecclesia notissimum, ut res citius intelligatur, & magis perspicua sit refutatio errorum & labyrinthorum, quibus Monachi multis sæculis doctrinam de pœnitentia corruperunt.

Q V I D E S T P O E N I T E N T I A S E V
conuersio ad Deum?

P O E N I T E N T I A seu conuersio ad Deum est contritio, id est, verus pœnor & dolor cordis propter peccata nostra, & fide in Christum accipere remissionem peccatorum, reconciliationem, iustificationem & viuificationem, & incoare nouam obœdientiam.

Q V O D S V N T P A R T E S
Pœnitentiæ?

T R E S sunt. Contritio, fides, & noua obœdientia. Hanc partitionem docendi causa bono consilio sic tradidimus, & petimus eam sine calumnijs intelligi.

Q V I D E S T C O N T R I T I O?

E S T vere expauescere agnitione iræ Dei aduersus peccata nostra, & dolere quod Deum offendimus, iuxta hæc dicta: Sicut leo contritum omnia ossa mea. Et Iesaiæ 66. Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu, & tremementem sermones meos. Et Ieremias inquit: Postquam ostendisti mihi, percussisti femur meum, id est, consternatus sum.

Q V I S V N T P R A E C I P V I E R R O R E S
Papistarum de contritione?

D V O sunt præcipui errores Papistarum de contritione. Prior est quod dicunt: Oportere esse sufficientem contritionem, cum nulla possit esse sufficiens. Et vbiq; crescunt dolores sine consolatione & fide, ruunt homines in æternum exitium.

A L T E R

ALTER error est manifesta contumelia contra Christum, quod fingunt, contritionem mereri remissionem.

ESTNE CONTRITIO NECESSARIA?

RESPONDEO. Est necessaria aliqua contritio, quia in iamento dicitur: Vivo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat. Oratio copulativa est, & utrunq; affirmat. Vult fieri conversionem, & promittit vivificationem. Significat autem in eodicto conversio non simulatum dolorem, & mutationem prioris propositi. 2. Corinth. 7. Contristati estis, ad poenitentiam, & tristitia secundum Deum, poenitentiam ad salutem non poenitentiam estis. Rom. 6. Vetus noster homo simul crucifixus est, ut aboleretur vetus peccati, ne serviamus peccato. Item: Initium sapientie, timor Domini. Supra citatum est dictum Iesae: Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu, & tremementem sermones meos. Item: Scribitur corda vestra. Item: Deus ignis consumens est. Deus in calamitatibus hanc miseram naturam ideo oneravit, ut iram ad seipsum peccatum agnoscamus, & perterrefacti confugiamus ad iudicatorem. Iesae 28. Vexatio dat intellectum. Psalm. 118. Bonum quod humiliasti me, ut discerem iustificationes tuas.

CONTRA.

De ignoto non potest esse dolor,

Multa & magna peccata, quae tamen non novimus, remittuntur,

Ergo non est necessaria contritio.

RESPONDEO ad maiorem: De ignoto non potest esse dolor, scilicet in specie. Deinde ad minorem respondeo: Multa & magna peccata, quae tamen non novimus, scilicet in specie, remittuntur, sicut scriptum est: Delicta quis intelligit? Sed in genere notum est, in hac depravata massa caliginem & dubitationes esse, & in ultas errorum flammis, ut sentimus. Ideo Propheta in Psalmo simul completatur haec mala: Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Necessae est igitur, aliquem verum dolorem in nobis esse, in quo cum fide erigimur, accipimus remissionem peccatorum. Nec disputandum est, an sit sufficiens dolor, qui non pendet remissio ex merito, aut magnitudine doloris, sed certum est, nullum esse sufficientem dolorem, & cum crescit dolor sine consolatione, homo ruit in aeternum exitium. Experimus autem in veritate, in vera conversione luctam ingentem esse, & non sine magno tamine apprehendi consolationem fide, sicut inquit ille: Circumspice pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Item, Spiritus opitulatur infirmitati nostrae.

Q 11

QVID INTEREST INTER TIMOREM
seruilem, & timorem filialem?

RESPONDEO. Timor seruilis est pavor & sensus iræ Dei, sine fide, id est, sine fiducia misericordiæ accedente ad Deum, & sine consolatione, erigente corda in doloribus inferorum, vt pavor in Iude, Iuda & similibus, qui fit horribilis fremitus aduersus Deum, & contra Deum, de quo dicitur I. Iohannis 4. Perfecta dilectio foras eiecit timorem.

TIMOR filialis est pavor & sensus iræ Dei, sed cum fide, id est, cum fiducia misericordiæ, accedente ad Deum, qua liberantur corda ex doloribus, & clamant ad Deum, Abba pater, inter ipsos dolores, quos tamen vincit consolatio, sicut Dauid in excellentibus doloribus tamen erigitur, ut cum inquit Psalmi 41. Quem admodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, sic desiderat anima mea ad Deum meum. Item: Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in eam, quoniam adhuc confitebor eum, Salutare, vultus mei, & Deus meus.

TALIS est sanctorum contritio in hac terra. Et huc pertinet dictum, Timor Domini initium sapientiæ. Alias descriptiones timoris seruilis & filialis volens omitto, quas otiosos disputatores fingunt: Timorem filialem esse, qui non timet penam. Sed sciamus, mixtos esse hos ingentes motus in sanctis, Timorem & sensum penæ, & fidem accedentem ad Deum. Quia vult Deus sanctos aliquo modo intelligere iram aduersus peccata, vt Ieremiæ 31. dicitur: Postquam ostendi tibi mihi, percussus femur meum, confusus sum & erubui, conuerte me & conuertar. Item Iesaiæ 28. Facit alienum opus, ut faciat proprium.

CONTRA:

In prima epistola Iohannis cap. 4. dicitur: Timor non est in dilectione, sed perfecta dilectio foras pellit timorem,

Ergo non est in sanctis timor.

RESPONDEO: Vltima interpretatio est dicti Iohannis: Timor non est in dilectione, scilicet, seruilis. Recte sic dicitur. Sed hæc non de otiosis speculationibus intelligantur, sed sciamus, Timorem seruilem nominari fugam & fremitum aduersus Deum, sine fide, vt fugam Cain, Saul, Iudas. Cain inquit: Maius est peccatum meum, quam ut remittatur. Hunc timorem inquit Iohannes eieci, scilicet, quia fide corda eriguntur, vt quanquam sunt in dolore, tamen eluctentur, & simul accedant ad Deum, sicut inquit Paulus: Gratia exuberat supra delictum. Et Psalmi 11. Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remittis mihi impietatem peccati mei. ACCEDENTE autem fide, Timor fit filialis, & simul accenditur dilectio, quæ fides affert pacem, qua cor acquiescit in Deo; iuxta dictum: Iustificati fide pacem habemus erga Deum. Et deinde dicitur:

dicitur: Dilectio Dei effusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, &c. Et tamen simul adhuc corda quatuntur dubitationibus & magnis doloribus. Et semper repetenda est precatio: Credo Domine, sed opem fer imbecillitati meae. Item: Spiritus adiuvat infirmitatem nostram. Item: Interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Interea simul dolor de peccato fit purior, & timor sit ordinatae reuerentia erga Deum. Et nos loquimur de motibus, qui sensu percipiuntur in hac vita, in qua sensus irae Dei etiam in sanctis affertur tribu conseruationem, sed ex qua eluctantur erecti voce Euangelij & fide.

D E F I D E.

I N conuersione necesse est fieri mentionem, non solum horridi doloris, qui nominatur contritio, sed etiam consolationis, quae Deus inquit: Vius ego, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Et manifestum est, Filium Dei missum esse, non ut opprobria Dei ruamus in aeternum exitium, sed ut reconciliati propter spem, & liberari ab ira Dei & aeternis poenis, rursus donemur iustitia uera aeterna, & Deus palam se nobis communicet, & sic omnia in omnibus, sicut inquit Christus: Sic Deus dilexit mundum, ut filium unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam aeternam. Ideo necesse est, fidem poni alteram partem conuersionis, sicut Paulus loquens de conuersione nominat mortificationem & uiuificationem.

A c necesse est, ut non sit silentium de consolatione & fide. Imo expresse iubent dubitare, an recipiamur in gratiam, & maneamus in hac dubitatione. Contra has perniciosissimas tenebras, ut magis conspicui possit consolatio & doctrina de fide, nobis uisatum est, commemorare fidem partem conuersionis, quae certe complectitur mortificationem & uiuificationem.

S i quis amans rixarum motum, *λογισμας* non pugno. Sed sic loquimur, quia haec distributio eorum, quae communis est de fide. Et certe veteres descriptiones non sunt sufficientes. Poenitentia est plangere praeterita delicta, & plangere non facere. Hic enim non fit consolationis mentio.

Q uo ad rem gratis fide propter mediatorum remissionem peccatorum, & iustificatio seu reconciliatio & uiuificatio, quae fit per filium donato Spiritu sancto, & haereditas uitae aeternae, manifesta reuerentia sunt. A. 10. Huic omnes Prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum. Hic Petrus recitat testimonium diuinae patefactionis, reportatum in uniuersa Ecclesia subinde missis Prophetis, quorum uerba deus etiam illustria testimonia addidit. Hunc consensum Catholicae Ecclesiae & tanquam perpetuam Synodum, citat Petrus, ut breuiter

summa

annam doctrinæ Prophetiæ ostendat, & discernat propriam Euan-
gelij vocem ab omnibus impijs, Ethnicis & Pharisaicis opinionibus,
& significet, vocem Euan gelij non esse nouam, sed omnibus temporibus
in vera Ecclesia propagatam esse.

ADIUNGANT VRAU-
tem Petri dicto & alia testimonia saepe alibi reperita, videlicet in cap.
1. 4. & 5. ad Romanos propositio de iusticia fidei, & confirmatio,
ubi dicitur: Iustificati fide pacem habemus. Et ex Iesaja, Noticia
serui mei iusti iustificabit multos, &c.

ES T autem fides assenti-
ti omni uerbo Dei nobis tradito, & in hoc promissioni gratiæ, & est
fiducia promissæ misericordiæ, qua cor propter mediatorem, & per
eum, liberatur ex doloribus inferorum, & accedit ad Deum, & inuo-
cat eum, clamans Abba pater, & hac vera consolatione acquiescit per
filium, dato Spiritu sancto, ut dicitur Gal. 3. Ut promissionem Spiri-
tus accipiamus per fidem: Et, Iustus fide sua uiuet.

VT autem
hæc uera fides recte intelligatur, necesse est, semper in conspectu esse
admonitionem Bernhaldi, in qua dixit: Credere te oportet, tibi remitti.
Scit Diabolus, remitti aliquibus hominibus peccata, & multi
homines, ut Saul & Iudas, credunt alijs remitti. Quare hæc necessa-
ria admonitio sit infixæ mentibus nostris: Credas tibi ipsi remitti pec-
cata. De hac fide loquitur Paulus Romanos 4. cum docet, promissio-
nem fide accipi. Non accipiunt promissionem qui credunt, eam alijs,
non sibi offerri, sicut in Epistola Iohannis scriptum est: Qui non
credit in filium, accusat eum mendacij.

CUM igitur recitas ar-
ticulum Symboli: **C**REDO REMISSIONEM PECCATO-
rum, intelligas non tantum alijs, sed **T**IBI quoque dari. De hac fide
dicitur: Iustificati fide pacem habemus. Nec alia consolatio quaeren-
da est, sed hæc fide in Deo propter mediatorem acquiescendum est.
Sic accipitur Spiritus sanctus, iuxta dictum in Zacharia: Effundam
super domum David Spiritum gratiæ: & precum. Quia tunc testifi-
catur Spiritus sanctus in cordibus, quod sumus in gratia, quia in ea
consolatione sentimus, nos eripi ex doloribus inferorum. Nec iam
fugimus Deum, sed innocamur, & ad eum accedimus. Et tunc uerissi-
mum est, filium Dei adesse, & efficacem esse in cordibus, & uerbo
obscendere patris præsentiam & misericordiam, & dare Spiritum san-
ctum, sicut inquit: Nemo nouit patrem nisi filius, & cui uolet filius
reuelare. Item: Ego sum uitis, uos palmites, &c.

REPE-
TEND A est etiam doctrina de exclusiua. In uero agone semper disputat
mens de dignitate: Video me non esse dignum reconciliatione, non
habere benefacta, qualia habuerunt Aaron, Petrus, Dauid, quos Deus
recepit, sentio multum in me dubitationum esse, & errantium cupidita-
tatum. Hæc tentatio quotidie omnes pios in inuocatione languet-
facit, ut trepidi fugiant. Has trepidationes nominat Paulus peccata,

que per legem existunt. Sed contra has tentationes erigamur voce Euangelij, de gratuita remissione propter filium. Paulus inquit *liberatus* ex fide gratis, ut sit firma promissio, Rom. 4. Sic & supra dictum est de propositione, Sola fide iustificamur, id est, gratis propter filium Dei, per Christum. Semper in conspectu sit uox Pauli: Grata exonerat supra peccatum. Quantaunque sunt peccata, tamen certum est, filium Dei potentio rem esse.

QVID NOMINATVR NOVA
OBEDIENTIA?

NECESSARIUM est in hac uita ante mortem corporalem fieri conuersionem ad Deum, iuxta dictum Apocal. 2. Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam. Et ad Corinthios. Superinducemus, si tamen non nudi reperiemur. Cum igitur post contritionem remissio peccatorum fide accepta est, sequatur noua obedientia, que propriissime est iuxta Pauli definitionem, Militare bonam militiam, id est, retinere fidem & bonam conscientiam. Talis cursus habet magna certamina, sed sciamus, adesse inuocantibus filium Dei, sicut inquit: Venite ad me omnes, qui laboratis, & ego reficiam uos. Item, Ego sum uitis, uos palmites. Item: Spiritus opem fert infirmitati nostrae. Item Deus est, qui facit ut uelitis & perficiatis, ut aliqua ipsi gratia uiuant. Et in his certaminibus renati transformantur ad imaginem Dei, ut lux in mentibus fiat similis uerbo Dei.

QUAE FUIT IMPIA DOCTRINA
Nouatianorum de Poenitentia?

IN urbe Alexandria Meletius fuit, qui negauit post Baptismum lapsis in manifesta scelera remitti peccata. Eundem errorem Novatus Romae sparsit. Et cum uterque magnos coetus superstitionis hominum haberet, applaudentium huic phanatico dogmati, magna dilaceratio Ecclesiarum facta est, & fuit diuturnum schisma: Et superbe nominarunt se illi hypocritae *uabalapsos*. Sed sit in conspectu refutatio.

PETRUS post tristem lapsum receptus est a Christo. Item decessus apud Corinthios post poenitentiam receptus est a Paulo. Et adolescens educatus a Ioanne: Et Galatarum Ecclesiae in Apocalypsi reuocantur ad poenitentiam. Et Petrus Episcopus Alexandrinus refutauit Meletium exemplis prioris Ecclesiae. Certissimum est igitur, lapsos iterum conuerti posse ad Deum, & cum redeunt ad poenitentiam, fide accipere remissionem peccatorum. Haec exempla ad dulcissimam regulam congruunt. Matth. 18. Remittite septuaginta septies, ubi mentio fit numeri non exigui, ut cogitent omnes non leues sordes haerere in omnibus hominibus, & multos lapsos uidere etiam praestantibus hominibus, sicut acciderunt Adam, Aaron, Moyses,

Moyfi, Dauidi, Iofia, Petro & alijs. Simus igitur memores dicti: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Et pie dictum est: Ante nos oculos nil nisi culpa sumus. Sed sciamus conuersionem necessariam esse, & non perseverandum esse in delictis contra conscientiam, sicut inquit Dominus: Nisi poenitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Quod ipsum dictum etiam refutat Nouatianos, quia Christus hortatur Apostolos ad poenitentiam.

QVOMODO NVMERANT PAPI-
stæ partes Poenitentia?

RECENSENT & ipsi tres partes, Contritionem, Confessionem & Satisfactionem.

I. DE CONTRITIONE.

CONTRITIONE necessario recensetur, ut supra dictum est, quia necesse est, non perseverare in sceleribus contra conscientiam, sed dolere propter nostram immundiciam, & delicta actualia, iuxta dictum 2. Corinth. 7. Tristitia quæ secundum Deum est, poenitentiam efficit ad salutem. Item: Sicut leo contriuit omnia ossa mea. Item: Vbi habitabit Dominus? In spiritu contrito, & tremente sermones meos. Supra autem dictum est, Papiſtas addere duos errores præcipuos, videlicet, quod oporteat sufficientem esse contritionem, & quod mereatur remissionem. Hos perniciosos errores taxari necesse est.

II. DE CONFESSIOE.

PRIMUM scias uocabulum Confessionis non uno modo usurpatri in scriptis Prophetiis, & historijs Ecclesiæ. In Psalmo 31. Dixi confitebor aduersum me iniusticiam meam Domino, & tu remittis impietatem peccati mei. Hic & saepe alibi Confessio significat ueram contritionem erga Deum, qua homo immediate coram Deo dolet, se habere peccata, & fide petit remissionem culpæ, & mitigationem poenarum, sicut in Daniele dicitur: Tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Item Micheæ 7. Iram Domini portabo, quia peccaui ei. Hæc confessio immediate ad Deum reipsa contritio est, & necessaria est. Ad hanc accommodari potest dictum Chrysostomi, quod recte intelligatur: ἄδην ἕως ἴλασεν ποιοῦ τῶν θείων, ἀσπείγει ἡ ἑμεῶν ἁμαρτίαι. Nihil sic placatū facit Deum, sicut confessio. SECUNDA significatio est, Confessio offensionis, & petitio reconciliationis apud homines offensos, ut dicit Iacobus: Confitemini mutuo peccata uestra, id est, sanate inter uos offensiones, sicut Matth. 5. dicitur: Vade prius, & reconcilietis fratri tuo. Hæc confessio apud offensos etiam est pars contritionis seu nouæ obædientia, in talibus negotijs, quæ non sunt occulta. Hæc significationes in scriptis Prophetiis & Apostolicis recte discernendæ sunt à decreto Pontificio,

B b 2 quod

quod præcipit confessionem, id est, enumerationem delictorum in
 am arcanorum, faciendam ministrantibus Sacramenta. De hæc
 enumeratione quaeritur, qua occasione recepta sit, & paulatim cum-
 lata, & an sit necessaria.

V N D E E S T C O N F E S S I O, Q V A E E S T
 enumeratio apud ministrantes Sacramenta?

R E S P O N D E O. Hic ritus ortus est à spectaculis publicæ pe-
 nitentiæ, quam sic nominarunt. Nam polluti sceleribus, quæ passim
 nota erant, cum redituri ad Ecclesiam petebant se recipi, comemo-
 rabant sua delicta, ut sicut tunc consuetudo erat, per aliquot dies
 starent in templo, cum signis reatus, & deinde publice reciperentur.

Hoc spectaculum nominabatur publica penitentia, & peti-
 nebat tantum ad pollutos sceleribus, quæ passim nota erant, & ne-
 quaquã merebatur remissionem peccatorum, neque culpæ neque poen-
 ited commonefactio erat apud alios homines, ut essent diligentiores
 in cauendis lapsibus, & cogitarent de magnitudine peccatorum, &
 Itæ, exploratio erat, quæ ostendebat, illos serio petere remissionem.

E S T N E E N U M E R A T I O O M N I U M
 aut aliquorum delictorum necessaria?

R E S P O N D E O. Nulla enumeratio delictorum necessaria
 est, quia manifestum est, nusquam extare præceptum divinum de e-
 numeratione singulorum. Et enumeratio omnium est impossibilis, sicut
 scriptum est: Delicta quis intelligit? Sed peticio absolutionis
 privata retinenda est propter multas grauißimas causas. Nam non
 Evangelij & multis & singulis, qui ad Deum convertuntur, & conso-
 lationem petunt, remissionem peccatorum annuntiat, iuxta dictum:
 Quorum remisistis peccata, remittentur eis. Et nihil dubium est,
 Sacramenta vere esse applicationem generalis promissionis ad sin-
 gulos, sicut Paulus inquit, Circumcisionem fuisse sigillum iustitiæ, id
 est, commonefactionem de promissione, & testimonium applicatio-
 nis.

P R A E T E R E A retento ritu privatae absolutionis, magis
 in Ecclesia conspicitur discrimen legis & Evangelij, & ostenditur te-
 stimonium ipsi exemplis, quod in Evangelio mandatum traditum sit
 de remissione peccatorum, sicut Petrus Alexandrinus ritum publicum
 cum citauit contra Nouatianos.

C O N T R A.

Iudex non potest absolue, nisi causa cognita,

Pastor est iudex,

Ergo necesse est fieri cognitionem, ad quam ne-
 cessaria est enumeratio.

R E S P O N D E O. Nego minorem. Pastor enim est minister Evan-
 gelij.

gelij, habens mandatum, ut Euangelium annuntiet, seu multis, seu singulis. Et hæc absolutio fit ratione ministerij, & est consolatio coram Deo. Alia est absolutio in criminibus, quæ nota sunt, quæ fit ratione iurisdictionis, quæ distinguenda est à principali ministerio, & recipit eum, qui fuerat reus publicorum criminum coram Ecclesia. Hæc alibi copiosius declarantur.

III. DE SATISFACTIONIBUS

NOMEN Satisfactionis à spectaculo publicæ poenitentia sumtum est. Nam ut supra dixi, mos fuit in Ecclesia uetusta, pollutos atrocibus & manifestis sceleribus, cum se recipi petebant, collocare in loco certo templi spectandos in ueste lugubri. Sicut nostro tempore interdum Anabaptista deposito errore ita recepti sunt, ut aliquot diebus ante templum starent in conspectu populi, & signa suæ poenitentia ostenderent.

HIC MOS nequaquam existimabatur mereri remissionem peccatorum, seu culpæ seu pœnæ, sed erat spectaculum publicum, institutum ad alios commonefaciendos, ut cogitarent, similes lapsus uitandos esse. Erat etiam qualiscunque exploratio, an illi serio peterent se recipi. Fuit in omnibus rebus uetustas seuerior, quam hæc ultima & delira mundi ætas. Ideo excommunicati propter cædes, postea arcebantur à conuictu aliorum hominum, & gerebant certa signa reatus, ut alij homines scirent, eorum consuetudinem uitandam esse.

HIC MOS haud dubie à primis patribus acceptus est: Nam & apud Ethnicos, apud quos ueteris disciplina uestigia reuerentia sunt, eadem consuetudo mansit. Orestes interfecta matre gessit signa reatus, ut ubicunque uagabatur, ceteri homines à conuictu eius abstinerent. Hæc signa postea in absoluteione amota sunt. Sicut & Adrastus apud Herodotum gessit signa reatus.

TALIBVS exemplis uetustas commonefacere alios homines uoluit, ut magis abhorerent à sceleribus. HUIVS uetusti moris uestigium fuit spectaculum satisfactionum, ut nominabatur. Græci nominauerunt *ἰερὴ πύλη*, id est, castigationes. Sed postea superstitione creuerunt ritus, & accellerunt stulta & impia opiniones. Ac monachi, quia fontes ignorabant portentosas opiniones de Satisfactionibus fixerunt. Hæc historica ualde prodest omnibus notissima esse, facilius enim postea disputationes de Satisfactionibus diiudicari possunt. Primum autem resuratio hæc tenenda est:

In furto restitutio rei alienæ necessaria est, iuxta regulam: Peccatum non dimittitur, nisi ablatum restituatur. Et Paulus inquit: Qui furatus est, iam nbn furetur,
Restitutio autem est satisfactio,
Ergo satisfactiones sunt necessariae.

R b 3

RESPON

R E S P O N D E O. Nego minorem, quia restitutio non est satisfactio illa, quæ Canonica appellatur, quæ est opus non debitum Deo, & de qua monachi loquuntur, sed est opus debitum Deo, penitens ad contritionem & nouam obedientiam. Quia qui sciens retinet rem alienam, retinet animum furandi. Necesse est autem non perseverare in sceleribus contra conscientiam, iuxta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam.

Q U I D N O M I N A N T C A N O N I C A M S a t i s f a c t i o n e m ?

N O M I N A N T opus indebitum, id est, non mandatum à Deo, quo fingunt compensari pœnas æternas seu purgatorij. In hoc deliramento magnum chaos est errorum, quod totum euidenter refutat hoc uno dicto: Frustra colunt me mandatis hominum.

E S T N E D I S T I N C T A R E M I S S I O
culpæ à remissione pœnæ æternæ?

R E S O N D E O. Nequaquam distincta est. Ac remissio culpæ prorsus eadem est, quæ est remissio pœnæ æternæ, iuxta dictum: Iustificari fide pacem habemus. Item: Iustus fide sua uiuet. Item: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret pro mundo, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Nam æterna pœna est sensus iræ Dei. Remissa autem culpa fit reconciliatio, & filius Dei voce Euangelij consolatur cor, & retrahit eum a doloribus inferorum, de quibus dicit Ezechias: Sicut leo contriuit omnia ossa mea. Et sequitur: Tu autem eruisi animam meam, ne periret: Projeci post tergum tuum omnia peccata mea. Item Michæas: Projiciam peccata uestra in profundum mare. Item: Effundam super domum David Spiritum gratiæ & precum. Item, totum caput octauum ad Romanos idem dicit. Certissimum est igitur, semper simul fieri fide propter filium Dei, & per eum, remissionem culpæ & pœnæ æternæ. Hoc scire ad consolationem necessarium est.

E S T N E D I S T I N C T A R E M I S S I O
culpæ à remissione pœnæ temporalis
in hac vita?

R E S P O N D E O. Est distincta. Ut: Adam, David, accipiunt remissionem culpæ, & tamen simul subiiciuntur pœnis in hac uita, quæ tamen nequaquam sunt compensationes aut merita pro pœna æterna, ut inulse & impie sixerunt monachi, sed habent pœnas alias causas. Et hic tota doctrina de causis humanarum calamitatum consideranda est, quæ in sola Ecclesia diuinitus patefacta est, & cognita est sapientiæ humanæ & Philosophiæ. Philosophi dicunt, causas mortis & morborum esse materiam. Deinde multarum calamitatum causas

causas esse errores iudicij in mentibus hominum, in ordinatos affectus, & voluntates non obtemperantes recto iudicio. Etsi autem verum est, has esse causas propinquas, tamen rursus quaeritur de principali causa, vnde sit in materia, mente & voluntatibus tanta infirmitas & confusio? Hæc principalis causa primis parentibus statim nota fuit. Postea vero Deus semper in Ecclesia doctrinam de ea causa repeti voluit. Sunt autem hæc causæ. **PRIMA** communis toti generi humano. Propter peccatum primorum parentum & peccatum nobiscum nascens, omnes homines sunt subiecti morti, tyrannidi Diaboli, & communibus calamitatibus, iuxta dicta, Genesis 3. & Rom. 5. Per peccatum mors. Item Ephes. 2. ait Paulus, Diabolum efficacem esse in impijs, vt horribilis historia totius mundi ostendit, cædes facta à Cain, & deinceps idolomania, bella & incesta libidines.

DEINDE de Ecclesia hæc causæ sunt.

1. Prima communis, propter peccatum nobiscum nascens. 11. Secunda, Quia Diabolus præcipue insidiatur Ecclesie, iuxta dictum: Inimicitias ponam inter semen mulieris & serpentem. Item: Diabolus circumit tanquam leo rugiens. Et in Iob est: Diabolus est inter filios Dei, &c. 111. Tertia, Quia Deus præcipue in Ecclesia vult intelligi iram suam aduersus peccata, & crescere poenitentiam, lucem fidei, & inuocationem, & reprimi prauas inclinationes, iuxta dictum: Bonum mihi quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas. Item: Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Esaiæ 26. Angustia clamoris disciplina eis est. 1111. Quarta, Multi in Ecclesia habent etiam actualia delicta, quæ puniuntur singularibus poenis, quæ interdum sunt *exco-
municatio*, ut totæ gentes puniantur, vt, Dauidis adulterium, stuprum in Beniamin, idololatria Aaronis, Manasse & aliorum. De his dicitur: Iram Domini portabo, quia peccaui ei: Et tamen cum sedebo in tenebris, Dominus erit lux mea. Item: Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. 11111. Quinta, Vult Deus præcipua membra Ecclesie conspicere insigniter conformia imaginis filij Dei, & eorum necesse testimonia esse de doctrina & de summo iudicio. Vt quia sinit interfici Paulum à Nerone, significat restare aliud iudicium. 111111. Sexta, Sinit Deus accidere sanctis inextricabilia humano consilio, ut ostendat præsentiam suam in Ecclesia. Numeri 14. Vt sciant, quod sis in populo isto. 1. Reg. 14. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israël. Et Ieremias inquit: Misericordie Domini quod non consumti sumus, &c. **HÆ** causæ in conspectu habere necesse est, ad discernendam doctrinam Philosophicam item superstitiones, & doctrinam Ecclesie, & ad confirmandam fidem, obedientiam in calamitatibus, spem, inuocationem,

peccationem & expectationem liberationis aut mitigationis, sece-
 ipsa differunt ab exercitijs Ethnicis castigationes Ecclesie, de quibus
 dicitur: Non accendam totam iram meam. Itē in Abacuc: In ira me-
 fericordie recordabitur. Item: Non faciam furorem irę mee. Item:
 Domine ne in furore tuo arguas me. Item: Libera me de sanguinibus
 Deus Deus salutis meę. Item: Castigans, castigavit me, & mortis non
 tradidit me: Non moriar, sed viam, & predicabo opera Domini.
 Item: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Inuoca me in
 die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Item: Si indica-
 remus nos ipsos, non iudicaremur a Domino, &c. Hęc autem ca-
 lamitatum considerandę sunt, & simul conferendę consolationes, &
 accendendę sunt mentes, vt crescant poenitentia, fides, spes, iusticia,
 & ceterę virtutes. Hęc calamitates communes aut singu-
 lares, quibus Deus nos castigat, nequaquam sunt satisfactiones, sed
 est, merita remissionis culpę aut pęnę æternę, aut Purgatorię, sed
 habent alias causas, videlicet, aut ut sint exercitia, vt carcer Ioseph,
 vt in tertia causa supra dictum est, aut ut sint *reparatio*, vt pęna Dae-
 didis, vt in quarta causa diximus, quia vult Deus conspici exempla ius-
 titię suę in pęnis homicidarum, etiam si conuertuntur ad Deum.
 Aut sint *penitentia*, vt Prophetarum supplicia, Abel, Iohannis Bap-
 tistę, Esaię, & aliorum.

ARGUMENTVM.

Dauidi post remissionem culpę imposita est pęna,

Ergo satisfactiones ad remissionem culpę accedere debent.

RESPONDEO. Nego consequentiam, quia aliud est pęna
 temporalis diuinitus imposita, aliud satisfactio, & longe aliud satis-
 factio ab hominibus excogitata. Et si autem sepe sequuntur pęnę
 temporales atrociora delicta, quia vult Deus intelligi, se esse, & iustum
 esse, & vindicem, ac destruere non congruentes ad suam iusticiam:
 tamen has ipsas mitigat agentibus poenitentiam, nec punit omnia de-
 licta talibus pęnis temporalibus. Ideo inquit: Non accendam totam
 iram meam, &c. PRAETerea hęc pęnę temporales diuini-
 tus impositę non tolluntur potestate clauium, ideo nihil hęc pęnę
 continent commentitię satisfactiones, quę nominantur Canonice. Ac ut
 discrimina afflictionum melius intelligi possint, genera distinguan-
 tur iuxta causas finales. Sunt autem hęc quatuor genera.

I. Omnes afflictiones aut sunt *reparatio*, id est, pęnę, ut pęna Da-
 uidis, id est, destructio propter scelus. II. Aut sunt *penitentia*, ut
 carcer Ioseph, quia Ioseph non meruit peccato aliquo actuali, vt in
 male tractetur. III. Aut sunt *penitentia*, vt supplicia Abel, Bap-
 tistę, Ieremie, Esaię, & aliorum, sunt testimonia de doctrina. IIII.
 Aut *reparatio*, vt solus Christi meritum.

ALIUD ARGUMENTUM.

Si nos iudicemus, non iudicemur à Domino,
1. Corinth. II.

Satisfactione nos iudicamus, id est, punimus,
Ergo non iudicamur à Domino, id est, Deus tollit
pœnas propter nostram satisfactionem.

RESPONDEO. Nego minorem, quia satisfactione canonica, ut vocant, non iudicamus nos, sed vera conuersione, iuxta dictum, Frustra colunt me mandatis hominum, Paulus vocat iudicare totam conuersionem, non externas & simulatas tragedias, ab hominibus excogetas. Nec pœnæ æternæ, nec pœnæ corporales tolluntur per opus impij militis, cum iter facit cataphractus ad sanctum Iacobum, sed cumulantur peccata idolorum cultu, sicut ex opinione Papistica de satisfactionibus magna scelera & terri errores orti sunt, quod ostendunt ipsi Canones de Satisfactionibus, & multa exempla memoramus.

ERRORES etiam isti à spectris confirmati sunt. Ego amitam habui, quæ cum mortuo marito vicina partu mixta sederet ad focum vesperti, duo ingressi sunt domum, quorum alter habebat mariti speciem, & sese esse maritum mulieris mortuum dicebat. Alter longus Franciscani monachi speciem habebat. Et cum ad focum accessisset is, qui induerat mariti speciem, salutat vxorem mortuam, iubet eam esse sine metu, quia venerit mandata quædam ei daturus, & illum longum monachum iubet tantisper ingredi in hypocaustum. Deinde colloquens petit ut sacrificulos conducatur, qui missas celebrent. Discessurus petit ut sibi dextram porrigat. Cum vero perterrefacta cunctaretur, & ipse promitteret, non fore ut læderetur. Iam dextram, quæ etiã non est læsa, tamen ita vltima est, ut semper atra manserit. Postea reuocat illum longum Franciscanum, & discedentes mox euanescent. Tales historiæ multæ non leguntur tantum, sed etiam hominibus fide dignis notæ sunt.

NECESSARIUM est hinc errores de satisfactionibus taxari, & restituenda est dicto Paulino natura sententia dulcissima. Hoc enim docet, mitigari pœnas etiam in hac vita, his qui conuertuntur, vt. Davidi, Manassæ, Ninivitis mitigantur pœnæ post conuersionem. Sicut & in Zacharia dicitur: Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Et Esaiæ 55. dicitur: Panis ei dabitur: Regem in decore suo videbit. Et Esaiæ 58. Frange esurienti panem tuum, & eris velut hirtus irriguus. Ad has sententias congruit Pauli dictum: Si nos iudicemus, non iudicemur à Domino. Et loquitur de vera conuersione. Et consolationis causa sepe cogitandum est, vt sciamus, Deum pœnas corporales mitigare ijs, qui ad ipsum conuertuntur.

DE COENA DOMINI.
 QUID EST COENA DOMINI?

EST communicatio corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, sicut in uerbis Euangelij instituta est, in qua sumptione filius Dei uere & substantialiter adest, & testatur se applicare credentibus sua beneficia, & se assumpsisse humanam naturam propter nos, ut nos quoque sibi insertos fide membra sua faciat, & nos ablatos esse sanguine suo. Simul etiam testatur, se uelle in credentibus deinceps esse, & se, cum sit $\alpha\gamma\theta$ eterni patris, docere, uiuificare & regere credentes, sicut inquit Ioannis 17. Manete in me, & ego in uobis: Qui manet in me, & ego in eo, id est, qui fide retinet Euangelium, in eo uere adest filius Dei.

QVIS EST FRUCTVS SYMIONIS?

USITATE respondetur, quod sumtio fiat ad confirmandam fidem, uidelicet, ut applicentur credenti beneficia Christi, sicut supra dictum est, Sacramenta esse testimonia applicationis, quod necesse est intelligi, non ut Papistae loquuntur, ex opere operato, id est, sine bono motu utentis in adultis, sed cum fide accipiunt. Sic enim & non aliter colligit aeternam Ecclesiam filius Dei, uoce Euangelij & usu Sacramentorum, sicut dicitur: Fides ex auditu est, auditus per uerbum Dei. Trahit igitur uoce Euangelij, & uult nos assentiri. Eodem modo de Sacramentis dicitur, sicut Augustinus confert uerbum & Sacramenta, cum dicit: Sacramentum esse uerbum uisibile.

EST igitur hic primus fructus, hoc testimonio confirmare fidem, & statuere, quod hoc tanquam pignore seu sigillo filius Dei se tibi applicare sua beneficia testetur, sicut & Paulus circumcisionem appellat sigillum iusticiae, id est, testimonium confirmans nos. Postea haec explicatio magis declaratur. Ita fit applicatio beneficiorum, ut credens inseratur Christo, & fiat eius membrum, & testimonium habet, quod filius Dei assumpsit humanam naturam propter nos, ut nos sibi insertos tanquam surculos seruet, cum totum genus humanum funditus perituro fuisset, nisi ipse massam nostram assumpsisset, & nos sibi insereret. Sic igitur prodest sumtio, & sic dulcissimum, cum hos fructus cogitamus.

1. Primum, cum fides in conuersione intuetur filium Dei, testificantem, se tibi applicare beneficia sua: deinde testificantem, se ideo assumpsisse humanam naturam, ut sustentet nos, colligat aeternam Ecclesiam, uiuificet eam, & regat per se in credentibus filius Dei $\alpha\gamma\theta$ cum uoce Euangelij, gubernet & gubernet eos.

11. Secundo accedat gratiarum sumtio pro huius missionis, pro assumptione humanae naturae, pro ipsius passionis

pro redemptione, pro donatione Euangelij, pro uiuificatione, quæ fit per ipsum & Spiritum sanctum, pro restitutione uitæ æternæ, pro collectione Ecclesiæ, denique pro omnibus beneficijs. Vtrunque complectitur Dominus, uidelicet, confirmationem fidei, & gratiarum actionem, cum inquit: Hoc facite in mei recordationem. Quia recordatio non simulata est in uera conversione petere & credere remissionem propter mediatorem, & hac fide erigi & uiuificari per eum, & deinde uere gratias agere. Ideo uetustas usa est nomine *synaxis*.

III. Tertio simul cogitandum est, uerissime Deum uelle hanc summionem in publico congressu fieri, ut sit neruus honestæ congregationis, quia Deus semper uoluit Ecclesiam esse uisibilem cœtum, habere honestos congressus publicos, in quibus sonet uox Euangelij de filio Dei, sicut scriptum est: In omnem terram exiuit sonus eorum. Non uult Deus, suam doctrinam similem esse arcanis mysterijs Eleusinijs. Sed uult in toto genere humano exaudiri & agnosci filium. Ideo & ipse miranda potentia seruat & seruat hunc honestos Ecclesiæ congressus, & uult singulos adiuuare horum publicorum congressuum conseruationem, ut ministerium docendi conseruetur.

Ibi uult Deus communem precationem & gratiarum actionem fieri, ibi uult ostendi confessionem, quod genus doctrinæ singuli amplectantur. Ibi uult etiam membra Ecclesiæ inter se simul facere officia mutue dilectionis, & ostendere, se esse unum in Christo, & consentientia unitus Christi membra. Sicut Paulus inquit: Unus est panis, unum corpus multi sumus. Ac semper uetustas fœdera confirmat societate sacrorum: Ideo *συνεσθαι* significant fœdera, cum *συνεσθαι* proprie sit libatio, à *συν*, quod est à *συν*. Hæ tres grauissimæ cuiusq; semper in Synaxi cogitandæ sunt, quæ quidem piæ mentes & ad conseruationem publici Ministerij, & ad summionem inuitant.

QUID DIFFERUNT SACRAMENTUM & SACRIFICIUM?

SEMPER hoc in conspectu sit in Ecclesia, Sacramenta non tantum esse signa professionis externæ, ut toga discernere Romanum ab alijs hominibus: sed esse signa uoluntatis Dei erga nos, & quidem in nouo Testamento esse testimonia gratiæ addita promissioni, id est, testari quod Deus propter filium credentes recipiat, & applicet eis promissionem.

ET SI autem multi tantum iudicant politico more, hos ritus esse signa professionis, instituta ut discernant homines: tamen sciamus, hunc non esse principalem finem Sacramentorum, quanquam hic finis etiam postea accedit, ut, Circumcisio primum significabat promissionem de uenturo semite, & de gratia. Postea etiam erat signum discernens Israelitas à gentibus.

DE-

DEINDE Sacramenta etiam à sacrificijs discernenda sunt. Sacramenta sunt ritus diuinitus instituti, in quibus Deus altissimus, se nobis aliquid dare, id est, testatur credentes recipi à se, & eis applicari promissionem, ut de circumcisione dicit: Ego ero Deus vester.

SED sacrificia nominantur opera quæcumque à Deo præcepta, quæ nos reddimus Deo, ut ostendamus, nos agnoscere, hunc vere esse Deum, quem sic colimus, & velle eum coli, sicut docet. Vt Israelitarum confessio contra Nabuchodonosor, & constantia in supplicio est sacrificium, id est, est res quæ offertur Deo, qua tribuunt ei debentur honorem, id est, ostendunt, hunc esse Deum, quem sic colunt, & non alios, & velle eum coli, sicut docet. Sic castitas Ioseph est sacrificium, id est, opus quod Ioseph Deo reddit, & testatur hac obedientia, se sentire, hunc vere esse Deum, quem sic colit, & velle eum hac obedientia coli. EST igitur sacrificium opus à Deo mandatum, fit in agnitione mediatoris & fide, ad hunc finem, ut Deo præstetur honor, id est, ut eo opere testemur, hunc vere esse Deum, & velle eum sic coli. Hac distinctione considerata, postea facilius intellegi poterit disputatio de oblatione, seu de sacrificio.

VTI EST oblationum distinctio, seu de sacrificio. Osiander fecit tres species sacrificiorum. I. τυπικά. II. ἱλαστικά. III. εὐχαριστικά. Præterea est vnicum Christi sacrificium, quo Christus sese offert pro patri, & deriuat in sese iram, & meretur nobis sua obedientia reconciliationem. τυπικά nominat omnia Leuitica. Et in his sunt διδακτικά, quatenus inde alebantur Leuitæ, & eorum familia. Sed iudico in eam distinctionem. Vnicum sacrificium est ἱλαστικό, scilicet, oblatione Christi obedientia. Aliorum omnium piorum sacrificia sunt εὐχαριστικά. Et hæc aut sunt τυπικά, aut sunt moralia.

DE VOCABVLIS PVBLICI ritus cœnæ Domini.

PRIMA appellatio est, Cœna Domini, 1. Cor. 11. quæ oblatione ritus simplicissime appellatur. II. Postea in Græca ecclesia nomen vsurpatum est vsq; ad hæc tempora λητουργία, quod significat simpliciter administrationem publici boni, ut si quis dicitur instrui & apparari nauim λητουργία. Est enim à λειτουργία, id est, laboro partem non à ληπτό, id est, precatio. Non est igitur sacrificij nomen, sed ministerij, in quo vnus multis seruit, exhibens Sacramentum. Notissima est enim appellatio λητουργία de oneribus publicis, ut videntur omnes medioeriter docti in Græca lingua. III. Tertio appellatio est συνάξις, à congregatione, quia Deus vult publicos ecclesie congressus honestos, & eos inmensa bonitate seruat, & hanc remoniam vult esse nerum publicæ congregationis.

III. Quarta appellatio *ιουχαριστια*, est gratiarum actio, quia verissimum est, filiū Dei in illa cœna primū velle sive accipi beneficia sua. Unde & gratias agi pro tota redemptione, & collectione Ecclesie.

Quinta appellatio est *ἀγάπη*, sive quia olim simul afferebantur cœnam Domini paces & alia res distribuendæ pauperibus: siue ratio iudicabant esse cœdus mutuae dilectionis. Quod etsi verum est, tamen aliud est prior & principalis finis, scilicet, testimonium seu pius esse voluntatis Dei erga nos.

ROMANI vsi sunt nomine Missæ, nec scitur, an id nomen ab Hebræis sumtum sit, an vero latinam originem habeat. In Deuteronomio cap. 16. legitur vocabulum Missæ pro contributione, quia in ferijs, ut iam dixi, multa afferebantur distribuenda pauperibus.

ALII dicunt Latinum esse Missam pro remissione peccatorū, sicut & Cyprianus vsitit vocabulo Remissa pro Remissione, quia ibi annuntiatur remissio peccatorum omnibus conuersis, qui ad cœnam Domini admissi sunt. Fuerunt igitur tanquam verba absolutionis: *αὐτὸς ἄφεσις ἵσα*, populis sit remissio, id est, sit vobis remissio, qui accessistis ad communionem. Quod Latini imitari sunt: Ite Missa est, id est, remissio peccatorum vobis vtro annuntiata est. In his vocabulis publice vsitatis nullum est, quod oblationem aut sacrificium proprie significet.

QVARE NECESSE EST MISSAM
Papistarum taxari?

QVIA omnis idololatria est taxanda, fugienda & abolenda. Idololatrium est autem, quod dicunt Papistæ, Sacrificulos sua oblatione & missa mereri remissionem peccatorum facienti & alijs. Et quidem cumulant errores, cum addunt, eam oblationem mereri ex opere operato, ut ipsi loquuntur. Quæ opinio palam Ethnica est, Necessè est igitur Papisticam Missam taxari, vitari & aboleri.

MINOR probatur, Quia ad Hebræos expressè scriptum est: Vniuerso sacrificio consummauit sanctos. Præterea nullum opus externum in nouo Testamento placet, ut illi loquuntur, ex opere operato, Quia scriptū est: Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Alia ratio.

TENENDA est regula: Nihil habet rationem Sacramenti extra vsu qui institutus est à Deo. Oblatio non instituta est in verbis Euangelij, sed sumtio. Igitur non est facienda oblatio.

CONTRA.

Vniuersalis Ecclesia non errat,

Græca & Latina Ecclesia faciunt mentionem oblationis,

Ergo est aliqua oblatio.

RESPONDEO. Vetus Ecclesia Græca loquitur de oblatione gratis.

gratiarum actionis, non de merito, seu propitiatione pro peccatis, quia expresse dicit: Offerimus pro patribus, Prophetis & Apostolis, videlicet gratiarum actionem, sicut verum est, semper in cetera Domini hac facienda esse ordine, publice & privatim. 1. Proponendam esse doctrinam de beneficijs Christi, de poenitentia & fide. 11. Secundo, Faciendam esse inuocationem. 111. Tertio, Summationem, qua fides confirmetur in conuersis, qui statuant, vere sibi applicari beneficia mediatoris. Et in eo exercitio fidei summo habet rationem Sacramenti, quia accipit beneficia Dei. 1111. Quarto accedat gratiarum actio publice & priuatim de toto beneficio redemptionis & collectionis Ecclesiae, & de alijs beneficijs, spiritualibus & corporalibus. Ideo vetultas vsa est nomine *uoxagias*. Sed prius intelligenda est ratio Sacramenti.

DE INVOCATIONE, PRE-
CATIONE, ET GRATIARUM-
ACTIONE.

QVID EST CVLTVS DEI?

RESPONDEO. Est opus à Deo mandatum, factum in fide, id est, vera agnitione & fiducia mediatoris, quod referatur ad honorem, ut Deo tribuatur honos, id est, ut testemur, hunc vere esse Deum, quem sic colimus, & cum sic velle coli. Sit igitur regula cultum Decalogus recte intellectus, iuxta dictum Ezechiel. 20. In praeceptis meis ambulate, non in praeceptis patrum. Et in prima tabula praeceptum de inuocatione praecipitur, iuxta dictum: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias.

QVID EST INVOCATIO
seu adoratio?

EST aut petere à Deo propter mediatorem bona necessaria, aut pro beneficijs Deo aut mediatori gratias agere. Quod vero aliud tertium genus adiungunt, celebrare laudes Dei, id spargunt in illa duo genera, aut certe est doctrina ostendens quid & qualis sit. Quasi si quis vult esse tertium genus non repugno.

QVOMODO FACIENDA EST
inuocatio seu petitio?

SATIS intelligi potest, alium motum in corde esse, petentem ut nobis aliquid detur: alium, latari accepto beneficio. Primum agitur discatur, quomodo facienda sit petitio. Ac turpis neglegentia est, cum de ceteris virtutibus tam multa & scripta & disputata sit, de vera precatione, quae est summa virtus, minus cogitari. Necessaria

autem præcipue sex rerum consideratio. 1. Primo cogitan-
dam est, Quid & quem Deum, ubi patefactum inuoces, ut discernas
nam inuocationem ab Ethnica. Ideo Iohannis 4. scriptum est: Vos
adoratis quod nescitis: Nos adoramus quod scimus. **V L R**
Deus nos intelligere in precatione, quid agamus, & quid inuocemus.
Vale se verum Deum à comicatitij's numinibus discerni. Ideo di-
ctum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Vult
non vagari cogitationes nostras, ut uagatur Hecuba apud Euripi-
dem: O Iupiter, quicquid es, siue hoc cælum, siue mens, quæ vehitur
in celo.

Ac semper Deus illustre testimonium proposuit, quò
voluit agnosci & discerni, sicut in Decalogo nominat eductionem ex
Aegypto. Et antea dicunt patres: Deus Abraham, Deus Isaac, De-
us Iacob, id est, te verum Deum inuoco, qui te patefecisti Abrahæ &
ei promissionem tradidisti. Ac testimonia omnia referantur ad fili-
um.

Si t igitur directa mens ad hunc verum Deum, qui se pa-
tefecit misso filio Domino nostro Iesu Christo, crucifixo & resuscita-
to. Et quidem nominatur persona initio precationis, & cogitur,
quæ cuiusq; sit proprietas, vt discernatur Deus ab omnibus creatur-
is, & discernatur inuocatio vera ab Ethnica inuocatione.

FORMA PRECATIONIS.

OMNIPOTENS AETERNE & vere Deus, æterne pater
Domini nostri Iesu Christi, qui te patefecisti immensa bonitate, &
clamasti de filio tuo, Domino nostro Iesu Christo: Hunc audire:
creator cæli & terræ, & Ecclesiæ Angelicæ & humanæ, vna cum filio
tuo coæterno, Domino nostro Iesu Christo, crucifixo pro nobis & re-
suscitato, qui est imago tua, & $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$ ad Ecclesiam missus: Et cum
Spiritu sancto tuo, sapiens, verax, bone, iuste, iudex, misericors, caste
& liberrime, qui dixisti: Vivo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut
conuertatur & viuat. Item: Inuoca me in die tribulationis, & eripi-
am te, & glorificabis me. Item: Effundam super domum David spi-
ritum gratiæ & precum, confiteor tibi, me miserum peccatorem
horribiliter peccasse, & doleo toto corde quod offendit te, Miserere
mei, & exaudi me, & iustifica me, per & propter filium tuum, Do-
minum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis, & resuscita-
tum, $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$ $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$ $\sigma\theta$ $\alpha\iota\delta\iota\omicron\varsigma$, quem voluisti pro nobis esse victimam,
 $\kappa\alpha\iota$ $\mu\alpha\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$ $\iota\alpha\iota\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$, & sanctifica me Spiritu sancto tuo, &c.

SIMVL etiam cogitet mens de distinctione personarum. Pater
est persona quæ genuit filium $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$, & per eum vult innotescere, &
cum filio & Spiritu sancto omnes creaturas condidit & sustentat, &
in baptismo filij dicit: Hic est filius meus dilectus, &c. **F**ILIVS
nominatur $\lambda\omicron\gamma\omega\varsigma$, & respectu patris, quia est integra eius imago, &
respectu

respectu nostri, quia persona est, ad Ecclesiam missa, ut primum profertur ex sinu patris mirandum decretum de reconciliatione & restitutione uitæ æternæ, quod omnibus Creaturis ignotum est, & deinceps semper absit Ecclesie, illustret promissionem in Prophetis, & sustinet & restituit ministerium Euangelij, & immediate efficitur in eo ministerio, & assumpta humana natura sit propitiatio pro nobis, & ostendat quomodo pater agnoscendus sit ipso agnito, & ut ipse sit efficax in ministerio, dicat consolationem, uoce Euangelij, iustificet credentes, seruet ministerium Euangelij, iuxta dictum. Dat dona hominibus, &c. Et per ipsum detur Spiritus sanctus, sicut expressè in Actis dicitur. capite 2. Dextra Dei exaltatus promissionem Spiritus sancti accipiens à patre effudit eum, &c. Et rectè inquit Athanasius: Quandoque dicitur esse in homine Spiritus sanctus, est illi per uerbum.

SPIRITVS sanctus est agitator tanquam flamma, quæ accendit affectus in corde tales, qualis ipse est, amorem Dei, & leticiam in Deo, & alias uirtutes. 267. ostendit menti patris uoluntatem patris, uoce Euangelij noticiam accendens, Spiritus sanctus est uita flamma agitatrix in corde.

Hæc proprietates personarum in uera inuocatione cogitandæ sunt, & saepe profectio Symboli recitanda est, & discernenda nostra inuocatio ab Ethnicis & Religijs erroribus, &c. **II.** Secunda consideratio est præceptum. Cogitandum est, Deum uelle coli petitione gratiæ & aliorum donorum, ut discernatur à malis naturis, & tribuatur ei hic honos, quod sit sapiens, bonus, beneficus, dator uitæ, sapientiæ, & aliorum bonorum, & quod uelit sua bona nobis communicare, sicut Psalm. 49. Inquit, se uelle hoc modo coli: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, &c. Ac ut uolatio præcepti, Non occides, displicet Deo, sed displicet & uolatio secundi præcepti, neglectio inuocationis, cum dictum sit: Petite & accipietis.

III. Tertia consideratio est conuersionis. Dicat enim aliquis: Quid petam? cum scriptum sit: Peccatores Dominus non exaudit. Hic tenenda est uox iuramenti: Vni ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Non perseveret inuocans in sceleribus contra conscientiam, sed uere conuertatur ad Deum. Et in qualibet uera inuocatione laus aut crescit conuersio seu poenitentia ad Deum. Ioel. Scinãte corda uestra & conuertimini ad Dominum Deum uestrum quia misericors est & prænitet eum mali.

III. Quarta consideratio est promissionis. Neque conuersio ad Deum, neque inuocatio fieri potest, nisi simul promissione gratiæ & fiducia mediatoris erigatur. accedamus ad Deum iuxta dictum ad Ephesios: Per hunc audeamus accedere confuenter per fidem in ipsum. Necessè est igitur primum fide accipere remissionem peccatorum, & reconciliationem, & illi

mere, quod inuocatio placeat Deo, nec sit irrita. Deinde & cætera promissiones de alijs beneficijs & mitigatione calamitatum intuentur sunt. Necesse est enim semper in conspectu esse doctrinam de distinctione promissionum.

PRIMA & summa promissio est, Promissio gratiæ & vitæ æternæ propter mediatorem dandæ gratis. Hoc summum bonum est, quod vult Deus accipi, etiam omnibus bonis corporalibus amissis, iuxta dictum Iob: Etiam si occidet me sperabo in eum. Nec peti alia bona possunt, nisi prælucente promissione gratiæ, iuxta dictum: Nemo potest accedere ad patrem, nisi per filium. Item: Quomodo inuocabunt, nisi credant? Item: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

ALIAE sunt promissiones de bonis necessarijs in hac vita. Quia enim Deus in hac vita colligit Ecclesiam voce Euangelij, & non aliter, tribuit etiam aliqua vitæ spacia, & politias & OEconomias, iuxta dictum: Non mortui laudabunt te Domine. Item: 1. Timoth. 4. Pietas promissionem habet præsentis vitæ, & futuræ. Item: Primum querite regnum Dei, & cætera adijcientur vobis. Scit pater vester cælestis, uos illis rebus indigere.

V. Quinta consideratio est de fide. Hic primum sciendum est, fidem quæ petit remissionem, reconciliationem & vitam æternam, gubernationem animæ, oportere in specie hæc ipsa bona petere & expectare, sine conditione. Quia Deus vult hæc nominatim peti. Et non habere hæc dona est mapere hostem Dei, & contumelia Deum afficere. Ideo dictum est: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & viuat. **Sæpè** fides, quæ petit bona corporalia, vt David petens se reduci in regnum, petit cum conditione: Si Deo placeat. Qui vtrunq; sciendum est, & petenda esse hæc bona, & tamen Ecclesiam subiectam esse cruci, & debere obediuntiam Deo, iuxta dictum: Humiliamini sub potenti manu Dei.

Næc tamen irrita est precatio. Aut enim tollitur pœna, aut mitigatur, vt Iob, David, Manasses, restituantur in sua regna. Amariæ & Osiæ mitigatæ sunt pœnæ, sicut plerunq; fit, iuxta dictum: Non faciam furorem iræ meæ. Item: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Item: Domine ne in iudicio corrigas me, ne ad nihilum redigas me.

DENIQVE necesse est firmissime hanc regulam tenere: Etiam amissis omnibus bonis corporalibus, & cum vita corporis certo amittenda est, tamen retinenda est promissio gratiæ & vitæ æternæ, iuxta hæc dicta: Ezechielis 18. Viuo ego, dicit Dominus: nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur, & viuat. Item: Sic Deus dilexit mundum, vt filium vnigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Item: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, Ego reficiam uos. Item: Etiam si occidet me sperabo in eum. Item: Sacri-

Cc   sic iura

ficium Domino spiritus contritus. Cor contribulatum Deus non despiciet. Et est æternum & immutabile mandatum omni tempore, ut ad Deum conuertamur, iuxta dictum: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, Et non volens conuersionem, nec peccati remissionem manet hostis Dei, & contumelia eum afficit, iuxta dictum: Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum. Ideo omni tempore necessaria est conuersio. VI. Sexta considerato est rerum petendarum, sicut Iohannes inquit: Quicquid petieritis secundum voluntatem eius, dabit vobis, id est, non sunt res petendæ prohibita à Deo, sed quarum petitio congruit cum Decalogo, & promissionibus dominis de bonis spiritualibus & corporalibus, sicut supra dictum est, de distinctione promissionum. Et promissiones aliæ loquuntur de bonis spiritualibus, aliæ de bonis corporalibus. Vt: Quanto magis poterit vester celestis dabit spiritum sanctum petentibus. Item: In hora mea in die tribulationis, & eripiam te. Item: Si quis egerit sapientia, petat sine dubitatione, & dabitur ei. Item: Pater & Mater diliguerunt me, Dominus autem suscepit me. Item: Timentis Dominum non deerit omne bonum. Item: Multæ tribulationes iustorum, sed ex omnibus liberabit eos Dominus. A c vult Deus exerceri inuocationem & fidem petitione corporalium rerum, iuxta dictum: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, &c. SEMPER autem regula tenenda est, In petitione corporalium bonorum oportet præluere fidem, quæ accipit promissionem gratiæ, iuxta dictum: Nemo accedit ad Patrem, nisi per filium. Item: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Item: In Christo omnes promissiones sunt ratæ.

ADDENDUM est & admonitio de mora, & de modo liberationis. Vult Deus suam præsentiam agnoscere in Ecclesia, & à se peti & expectari auxilium, vult exerceri fidem, inuocationem & spem, nec vult consilia humana seu cogitationes humanas dominari in gubernatione uitæ, sed vult seiri, Ecclesiam diuinitus regi, sicut inquit: Ne dicatis, manus nostræ hæc fecerunt.

NON igitur dat euentus mox, & ijs modis, quos cogitat humana ratio. Vt, Quamquam promiserat Deus, se seruaturum esse Iherosolimam Iuda, donec nasceretur Messias: tamen erant inanes imaginatiões hostium Ieremiæ, qui disputabant, non posse deleri templum & ciuitatem eius temporis. Poterat enim Deus aliter & seruare & restituere, quam ipsi cogitabant. Et reuera maior gloria fuit populi in exilio, quam domi fuisset, quia propagata est doctrina in magna parte regni Babylonicæ & Persicæ, sunt conuersi quatuor reges, Nabuchodonosor, Ephimerodas, Darius Medus, & Cyrus. Edita sunt miranda testimonia, seruati tres viri in igne, Daniel inter leones, &c. Oportet igitur Iudith cap. 8. ciues, qui dies quinq; præsumunt:

Qui estis vos, qui tentatis Dominum, posuistis tempus miserationis Domino? SED regula tenenda est de circumstantijs, Abacuc 2. Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. Et Lucæ 18. Oportet semper orare, & non languescere, &c. HÆ regulæ non solum de tempore, sed etiam de alijs circumstantijs intelligantur, videlicet de modo liberationis, de personis. Vt, longe aliter liberati sunt Ioseph, Ionas, & plurimi omnibus temporibus, quam ipsi cogitauerunt, vt Psalmo 71. dicitur: Liberauit pauperem, cui non erat adiutor. Psalmo 26. Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me. Et in dicto Iosaphat: Cum nescimus quid agendum sit, oculi nostri ad te Deus noster, &c.

QVID EST GRATIARVM ACTIO?

RESPONDEO. In genere est professio, vnde sit acceptum beneficium, & est obligare sese ad mutua officia. Nam gratitudo est virtus composita ex duabus summis virtutibus, scilicet, ex veritate & iusticia. Veritas profitetur, vnde sit acceptum beneficium. Iusticia præstat mutua officia. Ergo ingratus & mendax & iniustus est.

VLT autem Deus intelligi ab hominibus gratitudinem, ut eam erga ipsum præcipue exerceamus, & simus erga ipsum veraces & officiosi. Ac sicut petitionem in inuocatione postulat, ut agnoscamus esse Deum, & esse omnipotentem, præsentem, opitulatorem, ut in tali agnitione se nobis communicet: Ita gratiarum actionem postulat, vt perseueret hæc vera agnitio, vt deinceps etiam sese nobis communicet.

EST ergo Gratiarum actio erga Deum veritas, quæ profitetur, accepta esse à Deo beneficia, & vere esse Deum, esse omnipotentem, præsentem & opitulatorem. Et est opus iusticiæ, quæ obligas ad officia Deo grata.

CVM igitur mendacium & iniusticia sint horribilia peccata, manifestum est, ingratitude erga Deum esse horrendum scelus. Vt, cum Alexander cogitat, casu aut sua virtute partum esse regnum, nec fatetur à Deo datum esse, mendax est, & quidem contra Deum: postea fit iniustus, non reddens Deo officium debitum, cum iubet sese coli, ut Deum.

EX hac puerili commonefactione & descriptione gratitudinis intelligi potest, maxime necessarium cultum esse gratitudinem. Et cum extinguitur agnitio Dei in ingratis, Deus desinit se eis communicare. Sic ut plerumq; sectari homines post accepta beneficia ludunt talibus cogitationibus: Fortassis casu liberatus es, &c. Ita amittunt agnitionem Dei, & præsentiam Dei, cum sequenti commemoratione ac professione alere & confirmare agnitionem Dei & fidem debent.

CVM igitur gratiarum actio sit necessarius cultus, plerumq; præcepta coniuncta sunt de petitione & gratiarum actione, quia utraq; necessaria est ad agnitionem Dei. Psalmo 46. Inuoca me in die tribulationis.

740 DE INVOCA. PECA. ET GRAT.
bulationis, eripiam te, & glorificabis me, &c. PRODIIT
autem commonefactionis cauffa quotidie expreffis verbis, & eadem
forma verborum recitare gratiarum actionem.

FORMA GRATIARUM ACTIONIS
ad æternum Patrem.

OMNIPOTENS, æternæ, viue & vere Deus, æternæ Patris
Domini nostri Iefu Chrifti, creator cœli & terræ, & hominum, &
omnium creaturarum, & conseruator, dator vitæ, legis & fapientie,
& opitulator, vna cum filio tuo cœterno, Domino nostro Iefu Chri-
fto, λόγος καὶ ἰκὼν τοῦ ἀϊδίου, & Spiritu fancto tuo, effuso in Apoftolos,
casto & veraci, fapiens, bone, verax, iufte, iudex, mifericors, cafte, li-
berrime, tibi gratias ago, quod reuelaffi te nobis, quod miffiffi fili-
um, & voluiffi eum affumere humanam naturam inenarrabili fapientia
& bonitate, & fieri victimam pro nobis, qui colligis æternam Ec-
clefiam, & quod inter nos colligis, feruas ministerium Euangelij, das
Spiritus fanctum & vitam æternam, & quod das nobis bona corpori
nostro neceffaria, & mitigas ac tollis poenas, deniq; pro omnibus
beneficijs animæ & corporis, &c.

AD ÆTERNVM FILIVM.

AGO tibi gratias omnipotens fili Dei, Domine Iefu Chrifti,
verbum & imago æterni Patris, crucifixæ pro nobis, & refufcitæ,
nate ex virgine, Emanuel, fedens ad dextram æterni Patris, colligens
& feruans æternam Ecclefiam voce Euangelij, quod patefeciffi nobis
æterni Patris mifericordiam, & decretum de redemptione, & femper
collegiffi Ecclefiam, & affumiffi humanam naturam, es mediator,
redemptor, iuftificator & faluator, es summus facerdos, femper inter-
cedens pro nobis, dans vocem Euangelij, & es efficax per eam, & das
remiffionem peccatorum, & es rex, colligens, feruans & protegens
Ecclefiam, & das Spiritum fanctum ijs, qui ad te conuertuntur, &
Euangelij voce fe fuffentant, & reftituens in nobis iufciam & vitam
æternam, das lucem in confilijs, intellectum verbi tui, depellis Dia-
bolos, das etiam bona corpori neceffaria, &c.

AD SPIRITVM SANCTVM.

AGO tibi gratias omnipotens, verax, cafte, Spiritus fanctus,
procedens ab æterno Patre & filio, Domino nostro Iefu Chrifto, ef-
fufus in Apoftolos, quod confirmas corda noftra, ut firmiter affentia-
tur verbo Dei, & flectis ea ad inuocationem Dei, & ad omnes motus
legi diuinæ congruentes, & lætificas ea, ut acquiefcant in Deo, pre-
tant & expectent omnia beneficia Dei. Das etiam bona corpori ne-
ceffaria, &c.

DE CAUSSIS CALAMITATUM,
ET DE LOCIS CONSOLATIONUM.

QUARE ECCLESIA SUBIECTA EST CRUCI?

CUM nulla visibilis natura sit præstantior quam humana, sapientes omnes quærunt, unde sit illa magna moles errorum, vitiorum, & calamitatum in tam præstanti natura. Quoties omnes sapientes errant in consilijs? Quam facile ruunt in scelera? Deinde unde sunt mors, morbi & horrendæ confusiones in vita, bella, & assiduæ visitationes gentium? Et quare iusti ab iniustis opprimuntur?

PHILOSOPHIA dicit, multa casu accidere. Quædam fateatur habere causas fatales. Deinde mortis & morborum causas dicit esse materiam. Causas autem scelerum dicit esse voluntatem humanam.

SED si quæras, unde in materia hominum, & in voluntatibus hominum tanta sit infirmitas, fontem horum malorum nõ monstrat. Sed principales & veras causas Deus in Ecclesia patefecit, & doctrinarum collatio ostendit, Ecclesiæ doctrinam perfectiorem esse, quæ & primas causas calamitatum, & firmas consolationes monstrat, ignoras Philosophiæ. Et efficacia in consolationibus ostendit, Ecclesiæ doctrinam à Deo traditam esse, quia liberationes sunt testimonia præsentis Dei.

QUAE EST CAUSSA VITIORUM,
ERRATORUM, MORTIS, & ALIARUM MISERiarum
in toto genere humano?

PRIMA & vniuersalis causa est peccatum hærens in natura, iuxta dictum: Per peccatum mors. Et accedunt deinde in tali vitiosa natura errores, & in voluntate scelera sponte electa, quæ attrahunt singulares pœnas.

ALTEra causa est Diabolus, qui impellit homines odio Dei ad horribilia scelera, & auget calamitates varijs modis, iuxta dicta: Ponam inimicitias inrer semen mulieris & serpentem. Item: Satanus intrauit in eum. Ut, Cain occidit fratrem impulsus à Diabolo.

SED hic rursus quæritur: Quare Ecclesia subiecta est ingentibus miserijs, cum sit iusta? Et obijcitur hoc argumentum:

Iustis debet bene esse, iuxta dictum: Qui fecerit ea, viuet in eis, Ecclesia est iusta,

Ergo Ecclesia debet esse sine calamitatibus.

RESPONDEO primum ad minorem. Ecclesia est iusta, scilicet imputatione & incoatione, sed hæret adhuc in ea peccatum.

C c 3 Vult

Vult autem Deus iusticiam suam & iram aduersus peccata precipue in Ecclesia agnosci, & vult queri remedium. Ideo magis preuar Ecclesia, iuxta dictum: Iudicium à domo Dei incipit. Item: Deij di'ectam animam meam in medium inimicorum meorum.

SIMVL autem reuelat Deus in Euangelio futuram liberationem integram. Ideo postea ad maiorem respondendum est: Iustus debet bene esse, scilicet, iuxta reuelationem Euangelij, cum erit prorsus liberati à peccato, non tantum imputatione & incoatione, sed consummatione nouitatis. CAUSSAE autem precipue sunt octo, propter quas Ecclesia durius premitur, quam reliqua pars generis humani, sicut dictum est: Iudicium à domo Dei incipit.

I. PRIMA causa est peccatum hærens in natura, quod cum contemnat mundus, Deus in Ecclesia vult conspici iram suam aduersus interiora & exteriora peccata. Et ut eam agnoscamus, & nos suscipiamus iudicio suo, commonfacit nos varijs modis, iuxta dictum: Filium quem diligit, corripit. Item: Innocens non erit innocens coram te. Et Iob fatetur, se coram Deo iniustum esse, etiam si afflictionum suarum non sint causæ actualia scelera, sicut amici disputant.

II. Secunda causa est: Quia Diabolus magis odit Ecclesiam, quam alios. Genes 2. Ponam inimicitias inter semen mulieris & serpentem. Item in Iob: Diabolus sterit inter filios Dei, & insidiat sanctis.

III. Tertia causa est, ut in cruce exercereant & crescant pœnitentia, fides, inuocatio, & tota nouitas, iuxta dictum: Bonum mihi quod humiliasti me, ut discerem iustificationes meas. Item: Vexatio dat intellectum. Item: Alienum opus facit, ut uideat proprium. Item: Qui non est exercitatus, qualia scit? Item: *παθηματα μαθηματα*. Item: Quæ nocent, docent, &c.

IV. Quarta: Quia plurima sunt in Ecclesia etiam actualia delicta peccata, ut Dauidis adulterium, scelera Manassæ, quæ punit Deus propter suam iusticiam, & propter exemplum, & ut multos ad pœnitentiam reuocet. Propter hanc causam plurimæ calamitates vagantur per vniuersam Ecclesiam. Et paulatim tota hominum natura sic delectatur & languidior. De hac causa dicitur: Iram Domini perturbabo, quia peccaui ei: sed cum sedebo in tenebris, Dominus erit lux mea. Item: Cum iudicamur à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

V. Quinta, ut Sanctiorum mors sit testimonium de futuro iudicio. Quia cum Deus antea testatus sit, sibi placere Preteritum, non negligetur in morte, nisi restaret aliud iudicium, in quo ostenderet damnari Neronem. VI. Sexta, ut Sanctiorum mors sit testimonium de doctrina, quod vere sic sentiant, nec sui commodi causa circumferant fictam doctrinam. VII. Septima, ut fuerit conformes imaginis Christi. VIII. Octaua, ut liberationes in calamitate

calamitatibus, quæ non sunt extricabiles humano consilio, sint testi-
monia præsentia Dei in Ecclesia, vt precatur Moyses 14. Numero-
rum: Ne deleas nos, vt sciant Aegypti, quod sis in hoc populo. Et 1.
Reg. 17. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israël. Et Iesaiæ 37.
Libera nos, vt sciant omnia regna terræ, quod in Israël sit Deus.

Hæc doctrina de Causis, propter quas Ecclesia cruci subie-
cta est, semper in conspectu sit, ne offensi ærumnis Ecclesiæ, existime-
mus, cœtum hunc deformem à Deo negligi. Ex his causis, par-
tim impulsivis, partim finalibus, sumitur & hæc distinctio de generi-
bus calamitatum. Genera sunt quatuor. I. *τιμωρίας*, vt exili-
um Davidis. II. *δοκιμασίας*, vt carcer Ioseph. III. *μαρτύ-
ριος*, vt interfectio Baptistæ, Iesaiæ, Ieremiæ, Pauli & aliorum.
IIII. *λόγων*, folius Christi obœdientia est.

LOCI CONSOLATIONVM.

Utilissimum est scire fontes doctrinæ de causis calamitatum, &
de locis consolationū, & conferre humanas & diuinas consolationes,
PHILOSOPHICI LOCI PRÆ-
cipui sunt septem.

- I. Primus, Necessitas, ut, quæ mutari non possunt, minore dolore
feruntur, cum cogitatio in mente hæc cor ad moderationes, sicut
dicitur: Bonus animus in re mala dimidium est mali. II. Secun-
dus locus est dignitas virtutis. Non est enim iniuste faciendum pro-
pter dolorem, vt Caro discedit à iusticia, cum fractus dolore sibi con-
sciscit mortem. Cicero discedit à modestia, nimium lamentans pro-
pter exilium, cum tranquillis animis tulerint exilia multi præstan-
tes viri, Aristides, Camillus, Metellus, & alij. Et huc pertinet di-
cta: Tamen per ipsas lucet ærumnas decus: Item Aristoteles inquit:
ἡ δυστυχία λυσιτελεῖ τὸ καλόν. III. Tertius locus est bona con-
scientia, iuxta dictum: Est aliquid magnis crimen abesse malis. Est
enim duplex dolor, Externus cruciatus, & vulnus cordis. IIII.
Quartus, Exempla. Quia cum similia alijs multis & melioribus acci-
dere cernimus, videtur inæqualitas & superbia esse, nihil velle com-
munitum ærumnarum ferre. *Κοινὸν γὰρ πάντων ἐν τῷ πόνῳ παρορμητικόν.*
V. Quintus, Spes lati exitus, iuxta illud: Durate & vosinet rebus
seruate secundis. Sed sæpissime humano iudicio nulla spes cernun-
tur, vt in morte Socratis, & in plurimis Ethnicorum calamitatibus.
VI. Sextus, Causæ finales, vt, militi facilius est mors profutura
patriæ. VII. Septimus, Collatio euentuum, vt, Melius est ægro-
tare, quam accedere ad conuiuium, & incidere in tumultum. Aeschio-
pes ait, se lætari, liberatum se ab Attica Republica, tanquam à ræ-
biofa cane, & ait, se habere officiosum hospitem in exilio. Socrates
C c 4 dicit.

dicit, se eo mortem facilius ferre, quia si anima sit immortalis, optare se colloquia sapientum uirorum, Palamedis, Nestoris, & aliorum, à quibus discat deinceps ea quæ ignoret, &c. Hic loci Philosophi cum ex legis doctrina magna ex parte sumpti sint, etiam sunt Theologici. Sed accedunt ex Euangelio alij tres, qui continentur magis efficaciorum consolationem.

S I N T I G I T U R L O C I T H E O -
logici decem.

i. Primus, Necessitas, id est, mandatum Dei, quod precipue spectamus animos ad obedientiam in tolerandis aduersis, nec irascimur Deo, iuxta dictum: Humiliamini sub potenti manu Dei. Item Subditus esto Deo, & spera in eum, &c. I n omni consolatione autem sic tantum minuitur dolor, cum obiectum bonum intuemur, ut cum Dauid scit, Deo obedientiam in exilio placere, & penam non esse signum reiectionis, sed commonefactionem de penitentia. Hæc bona uoluntate Dei considerata fert pœnas minore dolore. Sic luctu conuersus ad Deum leuius fert pœnam, scit ordinationi diuine obediendum esse, & hanc mortem non esse signum reiectionis.

ii. Secundus, Dignitas uirtutis, id est, Saul non recte facit, quod sic mortem consciscit propter infelicem pugnam. **iii.** Tertius, Bona conscientia, ut Laurentio sit leuis cruciatus propter optimam conscientiam. **iiii.** Quia uero sæpissime mala conscientia dolores auget, ostenditur in Euangelio quartus locus, proflus ignotus Philosophiæ, scilicet: Remissio peccatorum. Dauid non frangitur ingentibus calamitatibus, etiam si habet tristissima uulnera conscientia, sed iam tenet remedia, scit dictum esse: Dominus absterget peccatum tuum. Hæc consolatio propria est Ecclesiæ prolata ex sinu aeterni Patris in uoce Euangelij, & nequaquam Philosophiæ nota est.

v. Quintus locus, qui etiam Euangelicus est, uidelicet, Agnitio præsentia Dei in ærumnis accepta remissione, ut dicitur: Deus habitet in afflictis. Leuatur ergo dolor, cum scimus nos à Deo iuari, & spem habemus mitigationis in hac uita. **vi.** Sextus locus, qui etiam Euangelicus est, uidelicet: Spes ultima liberationis & æternæ salutis, iuxta dictum: Etiam si occidet me, sperabo in eum. Item: Scio quod redemptor meus uiuit, & rursus circumdabor pelle mea, &c.

vii. Septimus, Exempla, quæ & propter legem & propter Euangelium proponenda sunt. **LEGAT** est: Cum patientur alij propter peccata, ut Adam, Eua, Dauid, Manasse, & alij plurimi, quorum pœnæ sunt commonefactiones de iusticia Dei: fateamur nos quoque iusticia Dei pœnas debere, iuxta dictum: Tibi Domine iusticia nobis autem confusio faciei nostræ, sicut & hodie uiro Iuda & Hierusalem. Et Elias inquit: Non sum melior patribus meis.

EVANGELICVM est, quod oportet nos fieri consimiles filij Dei in cruce & liberatione. Ideo tota Ecclesia cruce subiecta est, & expectat securam uitam & læticiam æternam, sicut filius liberatus est, iuxta dictum: Venite benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum &c.

VIII. Octauus, Causæ finales, uidelicet ipse Deus, & confirmatio fidei in alijs credentibus. Ut, mitigatur dolor Laurentio, cum scit, sua constantia latius spargi noticiam Dei, & confirmari fidem in alijs, sicut Paulus inquit, se immolari propter sacrificium & ministerium fidei aliorum, id est, quia seruerit alijs recte docendo, & quia mors eius sit futura testimonium de doctrina. Nam morientes in confessione fidei ostendunt, se non simulasse professionem uoluptatis aut quæstus causam. Ostendunt item, se expectare uenturum iudicium.

IX. Collatio euentuum præcipue in Ecclesia consideranda est, quia ibi ostendit Deus & testimonia iusticiæ suæ, quod irascatur peccatis, & exempla misericordiæ, quod pœnas tamen mitiget, iuxta hæc dicta: Non accendit Deus totam iram suam.

ITEM Osee II. Non faciam furorem iræ meæ, quia, Deus ego sum, non homo, id est, quia naturæ hominum impossibile est sustinere iram Dei, si sine misericordia punire. Quanquam igitur punit Deus, mitigat tamen pœnas, ne prorsus deleatur Ecclesia.

QUARTA semper ad ceteras accedat hæc consolatio: Agnoscamus nos iuste puniri, & meritos esse atrociores pœnas, leniri tamen iram propter necessitatem, & ne tota Ecclesia funditus deleatur. Obœdiamus igitur in presentibus pœnis, & petamus & expectemus mitigationem, sicut in Prophetis dicitur. In ira misericordiæ recorderis. Item: Bonus est Dominus, & pœnitet eum magnitudinis pœnarum. X. Decimus. Desiderium clari conspectus Dei, & liberationis à toto peccato. Hæc consolatio proprie ad mortem pertinet, de qua dicit Paulus: Cupio dissolui, & esse cum Christo, id est: Sicut iter faciens nocte in densis tenebris, ignarus uia & locorum, maxime expetit diem, & lætatur cum iam aurora lucem spargere incipit: ita omnes pij cogitantes in caligine huius uitæ, qualis sit Deus, & qualis sit distinctio personarum, maxime appetunt clarum conspectum in altera uita. Item: Quia sentiant, se adhuc circumferre immundiciam in hac uita, quæ displicet Deo, lætantur cum sciunt in morte has exuuias immundas deponi.

HÆC decem capita consolationis sunt in conspectu, quæ sine ulla dubitatione pijs profunt. Et qui ea diligenter considerabunt, intelligent ex ueris causis sumta esse, uidelicet, ex lege & Euangelio, & amplissimam de singulis doctrinam in scriptis Prophetis & Apostolicis propositam esse. ERIT & hæc consideratio grata, uidere quomodo antecellat in hac tanta re doctrina Ecclesiæ remedijs Philosophicis, que non tollunt peccatum & mortem.

CERTISSIMUM sic autem, efficaciam harum consolationum experiri conuersos ad Deum in uera inuocatione, ita dictum: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Item: Petite, & accipietis. Item: Facit alienum opus, & faciat opus propriam.

DE CHRISTIANA LIBERTATE.

QUOT SVNT GRADVS

Christianæ libertatis?

DOCENDI causa gradus distinguimus, & primum de nomine monemus. Cum Ecclesia in hac uita adhuc circumferat peccata, & sit subiecta morti & cruci, & affligatur a Diabolis, tyrannis, & inimicis hominibus, & in imperijs oppressa sit tristi seruitute, uideri Ecclesia falso & stulte hanc gloriosam appellationem libertatis sibi tribuere.

SED intuenda est primum consummata libertas, quam post resurrectionem Deus erit omnia in omnibus saluatis, id est, cum Ecclesia uiuet uita æterna, & fulgebit in ea Deus ipse, communicans suam lucem, sapientiam, iustitiam, læticiam æternam, sine peccato, sine morte, sine ullis calamitatibus.

HANC consummatam libertatem intuentes intelligemus utcumque, hoc uocabulo magna de uera bona significari. Sed tamen incoari hæc æterna bona in hac mortali uita oportet. Et de incoatione & consummatione dictum est Ioan. 8. Si uos filius liberauerit, uere liberi eritis.

LIBERTAS autem filius Dei dupliciter: Merito & efficacia. Hinc sunt quot gradus libertatis in hac uita. 1. Primus est gratia, id est, liberatio à lege, & à condemnatione æterna, quod uidelicet certo datur remissio peccatorum, reconciliatio, imputatio iusticiæ propter misericordiam, gratis fide, qua fit uiuificatio & liberatio ab æterna morte, & donatur hæreditas uitæ æternæ.

1. 1. Secundus gradus est cum proprie coniunctus, uidelicet: Donum per gratiam, id est, filij efficiam in credentibus per Euangelium, & per Spiritum sanctum, quæ efficacia est uiuificatio, id est, consolatio & incoatio uitæ æternæ, ita hoc dictum: Hæc est uita æterna, ut agnoscant te Deum uerum, & quem misisti Iesum esse Christum.

EST & incoatio nouæ obedientiæ, & Deus præsens per filium & Spiritum sanctum mirabiliter regit, seruat & defendit Ecclesiam, & mitigat calamitates. Vt: Hæc gradu libertatis liberi sunt tres uiri in fornace Babylonica, qui erant in medijs flammis, tamen non uruntur. Sic semper Ecclesia mirabiliter inter medias flammis seruatur.

HIC duo gradus comprehenduntur his dictis: Gratia & ueritas per Iesum Christum facta est, id est, reconciliatio, & uera ac æterna bona. Item Roman. 17. Gratia Dei, & donum per gratiam Iesu Christi in uita

haberant. **III.** Tertius gradus, ut docendi gratia non subter loquamur, est liberatio à ceremonijs & forensicis legibus Moyfi. Quod sic intelligatur: Cum iusticia, de qua proprie concionatur Evangelium, sit remissio peccatorum, & reconciliatio cum Deo, & consummata nouitas, quam in hac uita incoari oportet, sit ipsa æterna uita, in qua Deus erit omnia in omnibus, & colligatur Ecclesia ex omnibus gentibus, non sunt alligati Christiani ad ullius gentis politiam: Sed possunt uti imperijs & legibus politicis, non pugnantibus cum naturali ratione, ubicunque uiuunt, Sicut spatijs dierum dissimilibus utuntur Christiani Venerijs & in Saxonia.

INGENS beneficium Dei fuit, quod Ecclesiæ certam sedem dedit in politia Moyfi annos mille quingentos octuaginta duos. Et ut hæc politia distincta esset à gentibus, certos ritus habuit: Quia Deus uoluit notum esse locum, & notam gentem, ubi nasceretur, conspiceretur, & audiretur Messias. **INTEREA** tamen ualde multitudine ex gentibus uocati fuerunt ad agnitionem mediatoris, & ad æternam iusticiam, ut Nabuchodonosor, Cyrus, Cornelius, & alij. Hi intellexerunt aliud esse politiam Moyfi, aliud reconciliationem & æternam lucem, & iusticiam in mente & corde.

HOC discrimen intelligi necesse est, quia semper fuerunt fanatici homines, qui stulte uociferati sunt: Forenses leges Moyfi, quæ tamen non sunt iuris naturalis, sed politici, nobis necessarias esse. Et multæ sunt impiæ

Leges Pontificum & Monachorum de ceremonijs. Ut, in Moyse prohibita sunt quidam cibi, Postea igitur similes prohibitiones humana temeritate instituta sunt. **HIC** negenda est consequentia: Quia tunc uoluit Deus politiam Moyfi distinctam esse à ceteris gentibus, ut esset certus & notus locus, & certa & nota gens, ubi nasceretur mediator ubi ederetur testimonia de promissione, &c. Postea politia illa horribili exemplo propter multas causas deleta est. Et quantum saepe tentata est restitutio, tamen Deus seditiones Iudæorum & nouas ædificationes oppressit. Ut, Bethoron triennio obsessa tandem à Adriano expugnata & deleta est, & interfectus est Ben, Cosban, Kochab. Tempore Iuliani terramotu dissecta sunt fundamenta noui templi, quod tunc ceperant ædificare, & simul multa millia Iudæorum ruinis oppressa sunt. Hæc alibi copiosius declarantur.

III Gradus libertatis est liberatio à traditionibus humanis in Ecclesia, uidelicet primum, quod nulli creaturæ liceat instituire cultus Dei, aut aliquam legem contrariam legi diuinæ condere. **SECUNDO**, Etiam in hac uita, cum uelit Deus honestos congressus publicos esse, opus est ordine temporum & lectionum, & Ecclesiæ concessum est, tempora & lectiones distinguere: tamen hoc fiat sine opinione cultus, & sine opinione Necessitatis, & sciant homines, extra

casum scandali tales ritus sine peccato omitti. **H**æc regula breuissime tollit multas falsas opiniones de humanis traditionibus, quæ & obscurant Euangelium de gratia, & de veris cultibus, & sunt periculosa carnificina conscientiarum, ut alibi copiosius dicetur.

TESTIMONIA autem regulæ sint in conspectu. Hæc prohibent opinionem cultus: Matth. 17. Frustra me colunt mandatis hominum. Et Ezechiel 20. In præceptis meis ambulare, non in præceptis patrum vestrorum, &c.

His dictis expresse prohibetur opinio necessitatis. Colossenses 2. Nemo nos iudicet in cibo, potu, vicibus dierum festorum, &c. Et Galat. 5. In libertate, in qua Christus uos uocauit, stare, & non iterum iugo seruitutis subiciamini. Nec condendæ nec intelligendæ sunt traditiones contra hanc doctrinam in Euangelio traditam.

C O N T R A.

Non minus debetur oboedientia Ecclesie, quam potestati politicæ,

Violatio politicarum legum est peccatum. Roma. 13. Necessè est obedire, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam,

Ergo & violatio traditionum humanarum in Ecclesia, est peccatum.

RESPONDEO primum ad maiorem: Ministerio Euangelii debetur oboedientia, quatenus est ministerium Euangelij, non ut alij doctrinis aut legibus extra Euangelium. Quia ministerium Euangelicum non habet potestatem condendi alias leges. Nec habet prohibitionem. Sed potestas politica habet duo mandata. Primum proponendi legem diuinam Moralem, & exequendi penas. Alterum, obediendi ius positiuum, id est, determinationes circumstantiarum, sed non pugnantes cum legibus diuinis, quæ ad nos pertinent.

RESPONDENDVM est etiam ad minorem. Dissimile est: Violatio legum politicarum est peccatum, quia hoc ira diuinorum sancitum est. Vult enim Deus corporalem vitam regi legibus Magistratum, & habere eos potestatem condendi aliquas leges.

CONTRA vero expresse sancitum est in Euangelio, ne existimetur esse peccatum, violatio rituum, qui sunt ordinati ab Episcopis seu Pastoribus. Quia vult Deus Ecclesiam tantum suo verbo regi, quo refulget iusticia & vita æterna. Non vult addi humanas traditiones. Quæ semper in mundo creuerunt idola, cum hac persuasione hominum animi fascino fuerunt, humanos ritus esse cultus, & esse res necessarias.

DE MAGISTRATV
POLITICO.

QV ID EST MAGISTRATVS
Politicus ?

MAGISTRATVS politicus est persona à Deo ordinata, ad conseruationem legis in externa disciplina, & quidem vtriusq; tabule Decalogi, & ad pacis defensionem. Et habet potestatem puniendi in corporali.

QV AE SVNT PRÆCIPVA OFFĪ-
cia Magistratus politici ?

RESPONDO: Quatuor sunt. I. Primum: Sonare vocem Decalogi in genere humano. Intellego autem appellatione Decalogi vniuersam legem naturæ. Ac vult Deus primas normas esse omnium legum & vniuersæ gubernationis, has leges, quarum summam in Decalogo complexus est, quem recte vult intelligi. De hac norma inquit Sapiencia diuina, Prouerb. 8. Per me reges regnant, & principes iusta decernunt. II. Secundum est: Magistratus sit executor legum Decalogi, in punienda earum violatione, vi corporali: Quia Deus voluit in pœnis ostendere iudicium suum. Et cum velle regi hominum vitam per Magistratum, armat eos hac potestate, suo dat mandatum, vt puniant violantes Decalogum, iuxta dictum: Non parces ei, nec misereberis, &c. Et sæpe repetitum est dictum Aeschini: *ἔδωκεν ὁ θεὸς τὴν πόλιν, ἵνα μὴ νόμος ἐπὶ τοῖς ἀδικήσασιν ἔχη.* III. Tertium est addere aliquas leges Decalogo, id est, legibus naturæ de ciuilibus negotijs. Sed hæ additiones non pugnent cum legibus naturæ: verum sint determinationes certarum circumstantiarum, additæ communibus noticijs naturalibus. Vt: Noticia naturalis est, Fur est puniendus: Sed modum pœnæ determinat lex addita Magistratu: Talem habent potestatem condendi nouas leges politici Magistratus, ac tantum de ciuilibus negotijs. NON conueniunt dogmata in Ecclesia, nec instituant cultus, ut fecit Nabuchodonosor. Et recens in scripto, cui titulus est Interim, potestas politica extra metas egressa est. Sicut Imperatori Constantio dixit Episcopus Leonius: *ἵνα διαφύ τῶν θεῶν ἱεροῖς ἐπιχρησῆς.* NON sunt conseruandæ functiones, ut Paulus dicit: Propria facite. Et Petrus dicit: Non sitis ἀποχρηστικοὶ. Et Aristoteles dixit, Beatam fore vitam hominum, si artifices de artibus iudicarent. IIII. Quartum officium est, Magistratus sit executor etiam suarum legum in pœnis, in corporali. Et habent pœnæ suos gradus.

EST NE

ESTNE CONCESSVM HOMINI CIVI-
tano Magistratus gerere, iudicia exercere, accusare,
& respondere in foro, militare, legiti-
mas pœnas exequi?

RESPONDEO. Concessum est, sicut manifesta exempla ostendunt: Cornelius & alter Centurio, de quo dicit Dominus: Non inveni tantam fidem in Israël. Seruius Proconsul, &c. Et omnibus temporibus à principio generis humani fuerunt, sunt & erunt aliqui Magistratus à Deo ad æternam salutem electi, & ad societatem veræ Ecclesiæ vocati. ABRAHAM magno prælio vicit Chaldæos. Abimelech rex fuit auditor Abrahæ. Deinde Ioseph & Daniel gubernaverunt maxima regna inter Ethnicos. Et cum inquit Baptista, Contenti estote stipendijs vestris, approbat militiam. Et rex Iosaphat requirit: Iudiciũ Domini exercetis, &c. Et Psal. 148. Reges terræ, domus populi, principes, & omnes iudices terræ laudent nomẽ Domini.

C O N T R A.

Iniuriæ non placent Deo,
In imperijs multæ sunt iniuriæ,
Ergo imperia non placent Deo.

RESPONDEO. Nego consequentiam, & ratio est, quia plus est in conclusione, quam in præmissis. Quia debebat sic inferri Ergo iniuriæ, quæ accedunt ad imperia, non placent Deo.

Postea de minore respondendum est. In Imperijs multæ sunt iniuriæ. Hic necesse est discerni Imperia, id est, totum ordinem politicum à vitijs & confusionibus, quas addunt Diaboli & homines, ut Societas generis humani, coniugium, generatio, educatio, foedus, contractus, artificia, iudicia, imperia, defensio, militia, pœna homicidarum, blasphemorum, incestorum, & aliorum sceleratorum. Hæc omnia nominantur ordo politicus, & sunt res sapientia & iustitia Dei in genere humano ordinatæ. Et tanquam Diaboli & impiorum homines, organa Diabolorum, horribiliter turbant hunc politicum ordinem: tamen quantum ordinis manet, seruetur potestatis Dei. Et hæc ipsa conseruatio est testimonium de Deo & prouidentia, & de præsentia Dei in genere humano. Quia manifeste videmus, ut trahi homicidas ad supplicia, iuvari Cyrum, Alexandrũ, Augustum, & similes. Item: Vniuersaliter præsidia humana infirmiora esse, quam ut possint custodire politiam, nisi Deus custodierit columnas esse. Ideo Psalmus inquit: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. LONGE igitur discernitur ordo politicus à vitijs, quæ Diaboli & organa Diabolorum addunt, ut discerni oportet custodiam gregis à lupis, latrunculis, & feris.

si firmiter ones. Deus ut fidelis Pastor seruat politias, & dat alios fideles custodes. Sed Diaboli, latrones, & tyranni sunt velut lupi. Rapaces domini sunt velut fures. Hi turbant politias, tanquam regem: Et tamen interea Deus seruat magnam partem, & depellit malos, tyrannos, latrones, homines seditiosos & rapaces. Hæc imago vtrunq; monstrat discrimen ordinis politici & confusionum, quæ confunde admiscuntur.

Q U O D E S T D I S C R I M E N B O N I
Principis & Tyranni?

B O N U S Princeps est, qui habet *responsionem* recte faciendi, & plerumq; & in præcipuis partibus officij sui recte facit, etiam si aliquando labitur.

H A C forma definiendi in hac vita vtendum est de omnibus gubernatoribus & ministris, in quocunq; genere officij. Et sumitur prima pars definitionis ex dicto Pauli: Hoc requiritur, Fideles ut sumus. Secunda pars ex dicto Salomonis: Non est iustus in terra, qui bene faciens etiam non peccet. Ac placet Deo gerens magistratum, seu dux, seu iudex, seu miles, habens fidem & bonam conscientiam, iuxta Pauli regulam: Qui & in officio bonam conscientiam tenet, videlicet *responsionem* recte faciendi, nec ruit contra conscientiam, contra leges officij, nec indulget sibi affectata ignorantia, & affectata omissione.

C O N T R A vero tyrannus est, & Deo displicet, qui non habet *responsionem* recte faciendi, & plerumq; scelerate facit, etiam si interdum iusta facit, ac negligit præcipuas officij partes, seu sciens seu affectata ignorantia, seu affectata omissione, vt Saul, Cambyfes, Sardanapalus, &c.

A N I V R E P O T V I T N A B O T H R E C V
sare, se Regi petenti venditurum esse vineam, id est:

An distinctio dominiorum sit iuris diuini inter facultates Regum & subditorum?

R E S P O N D E O: Præceptum, Non furtum facies, obligat omnes homines, & distinguit & munit omnium hominum dominia, regum & subditorum. Iohannes dicit regibus & principibus: Contentestote stipendijs vestris: Neminem concutiatis, neq; calumniamini. Item: Non plus exigite, quam constitutum est. Propria sunt igitur regum & principum stipendia, id est, tributa & vectigalia legitima. Et ab his distinguantur facultates Subditorum, nec conturbentur dominia, nec præter legitima stipendia, & sine iusta causa sumantur reges ex facultatibus subditorum, quantum ipsis liber, Briarei manibus, ut Nazianzenus loquitur.

D E C O N I V G I O .

C O N S I L I A Dei omnia in creatione enarrati non possunt,
scilicet

sed tamen aliquorum operum causam conspici Deum voluit, videlicet præcipuorum. Certissimum est, Angelos & homines conditos esse, ut essent aliquæ naturæ, quibus suam sapientiam, iusticiam, & ceteras virtutes, & læticiam æternam communicaret, quia bonum circumcommunicatum sui, ac ut vicissim agnosceretur ipse. Transiit igitur in mentem humanam sapientiam congruentem cum sua mente, ut in nobis testimonium extet, quod sit Deus, qualis sit, & quod sit indet. In hoc opere non est obscurum consilium Dei. Nec vero querendæ sunt omnium causæ, & reuerenter Deo obtemperandum est. Angelorum agmina simul condidit, nec est in ea natura propagatio. Homines aliter condidit, voluit esse propagationem à paucis. Et tamen duos condidit initio, quia semper vult Ecclesiam societatem esse. Et voluit in his lucere intellectum virtutum, iusticiæ, veritatis, castitatis, beneficentiæ, & aliarum, quia his noticijs vult discerni naturam diuinam à naturis intuitis & immundis. Non enim amplectitur Deum brachijs corporis, sed mente & fide inmensus est in inuocatione, & harum virtutum attributione discernendus ab alijs rebus, & intuenda sunt testimonia patefactionis, &c. **FACTI** autem illustre discrimen Castitas, quia Diaboli & homines sunt immundi. Ac ut discernas Deum à Diabolo, semper in inuocatione cogites, ut alloqui castum Deum. **SANXIT** igitur ordinem, & vagas libidines prohibuit, & seuerissime punit, & vult homines nosse, & reuerenter tueri certas leges coniugij ab ipso traditas, quarum prima dicitur in Paradiso editæ sunt. **PRIOR**, ut sit coniugium copulatio vnus maris & vnus femine indissolubilis: Erunt duo in carne vnâ, id est, vnus mas, & vna femina inseparabiliter iuncti. In hoc voce manifestum est omnes vagas libidines prohibitas esse. Altera de incestis: Relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori suæ. Postea de incestis & aliæ leges voce diuina additæ sunt. **EST** ergo Coniugium legitima & indissolubilis copulatio vnus maris & vnus femine, instituta diuinitus, ut agnoscamus, Deum esse mentem castam, & ei in castitate seruiamus, & hoc modo propagato genere humano colligatur æterna Ecclesia Deo. Et quidem Ecclesiæ instituta fuit illa prima societas duorum coniugum.

PARTES DEFINITIONIS.

PRIMUM in definitione posita est particula, legitima copulatio, quæ restrictiones quatuor complectitur, de quibus loquitur deus diuine, ac deinde humane, quarum vera est & digna reuerentia auctoritas, scilicet de personis, de consensu, de conditionibus, & de ætate.

SIT notissimum caput 18. Leuitici, in quo recitantur personæ, quas non licet coniungi. Voluit enim Deus sua sapientia Castitatem intelligi, & ut intelligeretur, nequaquam voluit vagari libidines, sed personarum numerum & gradus sanxit, & in hac vita manifestis peccatis vniuersaliter punit incestas libidines. Ac sciendum est, leges in Leuitico, quæ prohibent commixtionem personarum, quæ ibi recitantur, esse leges naturæ, & obligare omnes gentes, sicut expresse dicitur textus, Aegyptios & Chananæos puniri propter incestas libidines. Ergo etiam alijs gentibus extra politiam Moyfi prohibita sunt incestæ libidines. Ac discant iuniores numerare gradus consanguinitatis & affinitatis. CONSANGVINEI siue cognati sunt, vt Iuriconsultus inquit, ab eodem orti, & propagati. Estq; consanguinitas vinculum personarum, quæ propterea, quod ab eodem stipite ortæ sunt, sanguinis & naturæ societate propius iunctæ sunt. Discernuntur autem lineis & gradibus.

Linea est triplex, { I. ASCENDENTIVM.
II. DESCENDENTIVM.
III. COLLATERALIVM.

GRADVS est interuallum, quo cognoscitur, quæ persona stipiti propior sit. Vt sita autem consuetudo numerandi gradus hoc tempore, & expeditior hæc est: Incoanda est series ab vno stipite, ut Abraham: Supra ponantur maiores eius, infra ponantur filij & nepotes.

T H A R E.

Aram	Abraham	Nahor
	Isaac	
	Iacob	
	Ioseph.	

ADDANTVR in lateribus fratres & sorores. Traduntur autem regulæ tres ad gradus discernendos.

PRIMA REGVLA TRADITVR
de recta linea, videlicet ascendentium
& descendentium.

QVO T sunt personæ, tot sunt gradus, vna demta, videlicet demta stipite, à quo incoanda est supputatio. Vt Ioseph distat tertio gradu ab Abraham, Iacob secundo, Isaac primo. Itaq; filius primum gradum constituit, nepos secundum, pronepos tertium, abnepos quartum. Ac de recta linea traditur vetus sententia, Nullos ascendentes

dentes & descendentes inter se posse connubium contrahere. Quare si Adam hodie superstes esset, non posset ducere uxorem.

SECUNDA REGULA
de Collateralibus.

IN linea aequali quoto gradu distat altera persona à communi stipite, toto gradu inter se distant. Ergo duo fratres, seu fratres à soror vnum gradum tantum constituunt, videlicet primum. Vt Iacob primo gradu iunctus est Esau.

A E A C V S.

Peleus	Telamon	Phocus
Achilles	Ajax	Epeus
Pyrrhus	Eurifaces.	

Iam si vis scire, quoto gradu inter se iuncti sint Achilles & Ajax, vide unam seriem, & observa, quoto gradu distet Achilles à stipite. Distat autem secundo gradu. Quare & inter se distant Ajax & Achilles secundo gradu. Ad hunc modum facilis est sequentium personarum supputatio.

A L I V D E X E M P L V M.

P E L O P S.

Pytheus	Lyfidice
Aethra	Alcmena
Theseus	Hercules.

Fuerunt igitur cognati materna origine Theseus & Hercules consobrini iuncti tertio gradu.

A L I V D.

ERNESTVS AVSTRIACVS.

Fridericus tertius Imp.	Soror
Maximilianus.	Ernestus Saxon. Elector.
Philippus.	Iohannes Elector.
Carolus 5. Imperator.	Ioannes Fridericus primus

NUNC inter collaterales prohibita sunt connubia intra quartum gradum. Olim fratrum filijs & filiabus licuit inter se contrahere connubia, etiam Romanis legibus. Vt, Orestes duxit consobrinam Hermionen.

A T R E V S.

Agamemnon	Menelaus
Orestes	Hermione.

Simile exemplum est in Genesi.

B A T H Y A L.

BATHVEL.

Rebecca	Laban
Iacob	Rachel & Lia.

IACOB iunctus est confobrinx suæ Rachel secundo gradu.

ALIVD.

IEPHVNNÆ.

Caleb	Cenas
Axa	Othoniel.

TERTIA REGVLA.

IN linea inæquali, quoto gradu remotior distat a stipite, toto inter se distant.

THARE.

Abraham	Aram
	Sara.

SARA distat secundo gradu à stipite. Ergo & Abrahæ iuncta est secundo gradu. Hoc gradu in linea inæquali prohibita sunt coniugia iure diuino, quia vniuersaliter maiorem reuerentiam Deus tribuit vult superiori gradui, quam æquali.

PARTHAON.

Oeneus	Agrius
Tydeus	Thersites
Diomedes.	

DIOMEDES iunctus fuit Thersitæ tertio gradu, in linea inæquali.

THARE.

Abraham	Nachor
Isaac	Bathuel
	Rebecca.

REBECCA distat tertio gradu à stipite, ideo & ab Isaac distat tertio gradu.

DE AFFINITATE.

AFFINITAS est propinquitus personarum, quæ non sunt iunctæ copula carnali. Vt, Dauid alienus est à Ionathæ, sed quia duxit uxorem sororem Ionathæ, iam fit affinis Ionathæ.

REGVLA.

QUOTO gradu quispiam est mihi consanguineus, toto gradu vxor eius est mihi affinis, vt, frater & frater sunt iuncti primo gradu consanguinitatis. Ergo fratris mei vxor est mihi iuncta primo gradu affinitatis.

PRIAMVS.

Helenus   Hec̄tor

Andromacha vxor.

Ergo Andromacha fuit iuncta Heleno primo gradu affinitatis.

HERODES.

Herodes   Philippus

Herodias vxor.

Ergo Herodias fuit iuncta Herodi primo gradu affinitatis.

Iacob   Nouerca Bala.

Ruben.

Ergo Ruben attigit nouercam primo gradu affinitatis. Sed et fuit abominabilius scelus Ruben, quam Heleni, quia Ruben violauit patris torum, cui maior reuerentia debebatur, quam fratris toro, iuxta dictum: Relinquet homo patrem & matrem, & adharebit vixi suæ. Et cum Ruben maledictus sit, manifestum est, prohibitionem primorum graduum esse iuris naturæ.

PELOPS.

Atreus   Thyestes

Clytemnestra   Agamemnon   Aegisthus

Ergo Aegisthus secundo gradu affinitatis attigit Clytemnestram.

CASIMIRVS REX POLONIAE.

Sigismundus rex   Barbara coniunx

Poloniæ.   ducis Georgij.

Hedbigis posterior   Filia, prior coniunx

coniunx Marchionis.   Marchionis.

Ergo Sigismundi filia fuit consanguinea filia ducis Georgij gradu secundo. Fuit igitur Marchioni affinis secundo gradu. Nos huc vagatur affinitas, nam consanguinei mei non sunt affines consanguineis vxoris meæ. Ego à consanguinea vxoris meæ abstinere debeo, & mei consanguinei debent abstinere à mea vxore, non à consanguineis meæ vxoris. Quare duo fratres cum duabus fororibus contrahere possunt. Non eam impediuntur affinitate. Pater & filius cum matre & filia contrahere possunt. Habent autem aliqua persone nomina.

Socer Socrus. *exogus*, mariti pater. *exoga*, mariti mater. *uxor*, pater vxoris. *uxor*, mater vxoris. Gener. Nurus. Vitricus. Nouerca. Priuignus. Mariti frater, Leuir, *daig*. Mariti soror, *Glos*, *glos* & fratris vxor. Duorum fratrum vxores *inarius*.

Hæc appellationes extant Iliados σ. vbi Helena Hectorem appellat Ἥκτορα. Postea vero Hector interrogat, an abierit aliquo Andromache ad forores viri, aut ad fratrum coniuges: ἢ ἐπὶ τὴν γαλήνην, ἢ ἐπὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.

OCTAVIUS.

Augustus

Octavia foror

Agrippa Iulia

Marcella.

Ergo Augustus fuit affinis Agrippæ in primo gradu, sed non fuit affinis fratri Agrippæ.

DVPLEX PROHIBITIO.

SÆPE repetita est hæc sententia, & sæpe cogitanda, noticiæ virtutum à Deo traditas esse creaturis rationalibus, vt testentur quod sit Deus, & doceant qualis sit, & quod sit iudex & vindex. Ac præcipue castitas facit illustre discrimen inter Deum & Diabolum. Sanxerit igitur Deus ordinem coniugij, ut castitas intelligatur, & seuerissime punit incestas commixtiones, vt Sodomorum, Chananæorum, Oedipi, Agamemnonis, Aegisthi, Paridis, regum Aegyptiorum, Davidis, & filiorum Davidis pœnæ ostendunt. Et vniuersaliter multæ calamitates publicæ sunt libidinum pœnæ, sicut scriptum est: Scortatores & adulteros iudicabit Deus. Tucamur igitur castitatem maiore cura, ac de gradibus personarum prohibitis sciamus duplicem esse prohibitionem: Altera est iuris diuini, altera iuris humani.

PROHIBITIO diuina extat Leuit. 18. quæ in recta linea intelligatur prohibere commixtionem inter omnes sursum & deorsum. In collateralibus prohibet primum & secundum gradum in linea inæquali, hoc est, ne frater ducat fororem, nec nepos ducat amatam aut materteram, nec neptis nubat patruo aut auunculo. Ac intelligatur textus de gradibus, non tantum de personis, ut Iudæi nugantur.

CÆTERVM lex diuina non prohibet connubia in secundo gradu in linea æquali, hoc est, duorum fratrum liberis concedit coniugium, vt Orestes potuit ducere Hermionen.

Agamemnon
OrestesMenelaus
Hermione.

MATHAN.

Iacob
MariaEli
Ioseph.

ETSIAUTEM politia Moyfi non pertinet ad nos, tamen regula vniuersaliter tenenda est: Mandata naturalia ad omnes homines & ad omnia tempora pertinere, quia sunt norma iusticiæ in mente &

D. I. 3. voluet.

voluntate diuina immotabiles. Quare & statim in paradiso in primo gradu ascendentium & descendentium prohibitio edita est. Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ. Erpula Patrum uoce declarata est hæc uoluntas Dei, ut Iacob maledicti filio, qui attigerat nouercam. Et textus in Leuitico affirmat, postquam Chananeos propter inceitas libidines. CUM autem Deus ueniat gentes, quæ sunt extra politiam Moysi, & quæ fuerunt ante Moysen, perspicuum est, has prohibitiones esse æterna & immutabilia mandata, & pertinere ad omnes homines. Ideo & Paulus ponit Corinthium, qui attigerat nouercam. Hæc addantur exempla pœnarum, quæ plurimæ leguntur in omnium temporum historijs. Sciendum est igitur, non ualere dispensationes, quæ conceduntur commixtionem in gradibus prohibitis in eo textu Leuitici s.

ADDETAE sunt autem diuinis prohibitionibus & humanæ quædam in proximis gradibus. Ut, in secundo gradu in linea æquali, & tertio gradu, ut maiore reuerentia diuinæ prohibitiones obseruentur. Hoc consilium honestum & probandum est. Sed sciant omnes gubernatores discrimen prohibitionum diuinarum & humanarum. Diuinæ nequaquam solui humana autoritate possunt. Sed interdum probabilis ratio incidere potest, quare humanæ prohibitiones laxentur, quod tamen circumspecte fiat per pastores & magistratus, non privata temeritate. CAETERVM prohibitiones de cognitione spirituali prorsus rejiciendæ sunt, qualis est, ne quis ducat eam, cuius baptismo affuit. Pertinet etiam ad officium magistratum, quod hoc loco re sapienter deliberata constituere, quas prohibitiones humanæ retinere uelint.

DE EXEMPLIS PATRYM.

VIDIMVS etiam multos, qui uisitas leges connubiorum adeo negligebant, quia leguntur dissimilia ueterum exempla de polygamijs, & de coniugijs Iacob, qui duas sorores duxit. Non est autem exemplis sed legibus iudicandum. Et in hac tanta re considerentur præcepta diuina. Certissimum est, legem coniugij primam in paradiso in sanctam esse, ut tantum unius maris, & unius femine coniunctio esset: Erunt duo in carne una, id est, inseparabiliter iuncti. Et postea postquam Lamech discessit ab hoc ordine, & post diluuium Deus etiam in suo populo tolerauit exempla dissimilia primæ institutionis: tamen filius Dei nos ad primam institutionem retrahit, in quibus Matt. 19. Ab initio non erat sic. Et repetit dictum: Erunt duo in carne una. Et Paulus inquit: Vir non habet potestatem corporis sui, sed uxor. PRAETEREA de gradibus cum extent iam in Leuitico præ-

hibitiones, obtemperare his necesse est. Nec querendum est, quomodo excusandi sint Patres, quia sancti non sunt sine uitijs: & omnes omnibus temporibus contagia quædam habemus ab erroribus & uitijs nostri temporis. Quia uero patres uera inuocatione Deum colebant in agnitione redemptoris, & erant fideles custodes doctrinæ, & excellabant omnibus uirtutibus, & bonam conscientiam alioqui retinebant, tales nãui tegebantur, qui iam erant eius temporis mores politici.

DE CONSENSU.

DICTVM est in definitione, Coniugium esse legitimam copulationem. Hæc restrictio docet, personarum discrimina esse: item ordinat consensum. **P**RIMVM igitur sit consensus expressus sponsi & sponsæ, ut regula sæpe repetita in iure docet, coniugia mutuo consensu iungi. Et ab hoc consensu absint error & uolentia. Ac postea de errore dicam. De uolentia uero sciendum est, non esse consensum, nec coniugia, cum persona ui cogitur, ut promittat coniugium. Et hac in re accidunt multa tristia errata.

DE CONSENSU

PARENTVM.

VETVSTA iura ita postulant consensum parentum in sponsalibus, ut cum non accedit consensus parentum, concedant etiam ante commixtionem rescindi desponsationes. Et Ambrosius in historia Rebeccæ postulat consensum parentum, idque dicit adeo honestum & naturæ consensaneum esse, ut Poëtæ quoque idem docuerint, & recitat uersus Euripidis, apud quem in Andromacha, cum Orestes peteret connubium Hermiones, hæc respondet, Eam rem pertinere ad arbitrium patris. Versus hi sunt:

Νυμφευμάτων μὴ τῶν ἐμῶν πατὴρ ἔμοῃς
Μέμνηται ἕξῃ κοινὸν ἐμὸν κείνῳ τάδε.

Næc longiorem disputationem addo, cum constat in Ecclesijs harum regionum hoc seruari, ut consensus parentum requiratur, & desponsationes iudicentur irritæ refragantibus parentibus.

SED ad officium iudicum pertinet considerare, ubi parentes probabilem causam habeant refragandi, ubi non sit probabilis causa.

SCIENDVM & hoc est, post concubitum non posse rescindi coniugia autoritate parentum, quia non est iam quæstio de futuro coniugio & uiolata est autoritas parentum, & fieret iniuria desertæ mulieri.

DE CONDITIONIBVS.

CONDITIONVM alix sunt honestæ, & pertinentes ad coniugium. Alix peregrinæ, nihil pertinentes ad coniugium. Alix turpes. Alix impossibiles.

PRIMA REGVLA EST PERPETVA.

CONDITIO honesta, & pertinens ad coniugium, adiecta in principio contractus, si non fuerit impleta, dissoluit contractum. Quales sunt hæ conditiones, Si parentes consenserit. Si dos mihi dabitur pro nostris facultatibus conueniens. SED cum sequitur conscientia, non expectata conditionis impletione, ea coniunctio iudicatur esse coniugium, quia personæ conuenientes discedunt à conditione.

ALIA REGVLA.

SI uero est conditio peregrina, non pertinens ad coniugium, ut: Ducam te, si dederis mihi centum aureos, ubi non intelligitur dotis mentio, talis conditio intelligitur esse otiosa, & pronuntiatur pro coniugio. Talis est conditio: Ducam te, si Cæsar inferet bellum Turcis. Pronuntiatur etiam pro coniugio, cum adduntur conditiones turpes, aut impossibiles, ut: Si inuenero te uirginem. Item: Si dabis mihi Byzantium. Hæ conditiones tanquam non additæ reijciuntur, fortassis quia gubernatores sophisticam & petulantiam in decipiendo misero & imbecilli sexu prohibere uoluerunt.

DE ERRORE REGVLA
TRADITVR.

DISSOLVI posse sponsalia & coniugium, propter errorem personæ, non propter errorem fortunæ, id est, cum dolus interuenit, seu error de homine, sicut Iacob tradita est Lia pro Rachel. Sed Iacob non est usus summo iure. AT propter errorem fortunæ non dissoluntur sponsalia aut coniugium, ut si qua putet, sponsum esse diuitem aut nobilem, aut non habere liberos. Talis error nihil ad substantialia coniugij pertinet. VETVSTAS de uero quodam errore fortunæ etiam pronuntiavit, posse dissolui contractum, uidelicet, si quis liber ignorans ducat seruam, putans esse liberam. Hæc constitutio prorsus politica est, & nunc, quia uetus consuetudo de seruis in Europa magna ex parte abolita est, non indiget longa disputatione. Olim uero causa fuit eius constitutionis, quia nati ex ancillis excludebantur à successione, quæ propria erat ingenuorum. Sed cum liber sciens ducit ancillam, Ecclesia non dissoluit, sicut inter Abraham & Agar uere coniugium fuit.

ALIA

Alius error est, de quo difficilius questio est: Si quis ignorans ducit ab alio compressam, aut gravidam ex alio, an liceat dissolvi sponsalia & coniugium, ut saepe peritur. Saepè affertur hæc questio in iudicia, sed usitato iure pronuntiatur, ut sponsus seu maritus retineat ante compressam à se uel ab alio, siue sciens, siue inscius talem duxerit. Et fortassis in recentibus constitutionibus hoc sancitum est, te facile dissoluantur coniugia, & ne ardeat leuitas eorum, qui libenter uxores qualicumque prætextu abijciunt, quoquo modo uoluntate mutata. **NOTA** sic igitur præfens consuetudo, de qua extant dicta expressa in iure Canonico. Sed in Deuteronomio, cap. 22. alia sententia est, quæ iubet lapidibus obrui compressam ab alio, quæ postea tanquam uirgo nupsit alteri, si fuerit accusata, & uir peti diuortium. Hæc fuit uetus seueritas in lege diuina, quam aliquantisper & alia gentes sapientiores imitatae sunt. Creusa apud Euripidem græua nubit Xutho duci, & natus est ex ea Ion, quem mater infan-tem exposuit. Postea re prolata mater supplicium metuit, sed seruat à Pallade. Et apud Terentium in Hecyra, Pamphilus non uult recipere coniugem, quam putat ex alio gravidam fuisse. Erant igitur in eo casu usitata diuortia. Sed addam ordine de quibusdam casibus accommodatas commonefactiones.

P R I M A.

Lex Moysi iubebat eum, qui compressisset puellam, ducere eam uxorem, & ei dotem attribuere, siue promississet coniugium, siue non promississet. Sed nostra iura non cogunt te ducere à te compressam, si non promissisti coniugium. Dotis tamen mentionem faciunt. Ducat autem dotem. Quod idem fuit usitatum Attico iure.

S E C V N D A A D M O N I T I O.

FORTASSIS ideo ab antiqua consuetudine discessit recentior ætas, quæ cogit retinere compressam ab alio, quia scilicet accusare nouam nuptam, saepe propter suspiciones aut offensiones qualescunque in periculum uenirent innocentes. Saepè etiam patefierent arcana delicta, quæ regi multo honestius & utilius est, iuxta illud: Omnia delicta tegit dilectio. Itaque gubernatores prohibere accusaciones uoluerunt: Nec uituperandum est hoc consilium. **E**T S I autem non fero nouas leges, tamen modeste dicere liceat, quid uideatur prodesse. Primum tentanda est reconciliatio, ut is, qui errore duxit compressam ab alio, retineat eam, præsertim si est modesta. Quia diuortia saepe magnæ calamitates sequuntur, quarum habenda ratio est à iudice, & ab actore. Sin autem reconciliatio perfici non potest, sapiens iudex, cuius ea est autoritas, ne postea miretur

D d 5 sen-entia.

sententia, imitari potest exemplum legis Mosaicæ, eo usque, ut de di-
uortio pronuntiet. Notum est enim, leges forenses Moyli non perti-
nere ad nostras politias, sed tamen ibi conspicitur, quid Deus appro-
bat. POSSUNT igitur legum conditores suo loco hanc legem
ferre, ut in tali casu, si reconciliatio non procedat, fiat diuortium. Et
multo intolerabilior est error in hoc casu, quam si quis ignorans du-
xisset ancillam. Et possunt addi aliæ rationes honestæ. Sed exem-
plum legis Mosaicæ plus munit conscientias, quam alia argumenta.
Quia ex testimonio legis diuinæ certi sunt legislatores & iudices, se
non facere contra voluntatem Dei.

ALIYS CASVS.

SAEPÈ & de hoc casu quæritur: An habens uxorem, ut Dauid,
& aliam attingens, possit deinde mortuis prioribus coniugibus ducere
compressam antea, cum maritus esset alterius, aut ipsa alterius
coniunx? Canones prohibent coniugium in hoc casu. Prohibent
item, si facta sit machinatio ad interficiendum coniugem alterius.
Hæc decreta bono consilio facta sunt, ut adulteria maiore cura viten-
rentur. Sed exemplum Davidis ostendit, in hoc casu coniugium posse
concedi, & hac *in causa* iudex nunc quoque, uti potest, præferim cum
politici Magistratus adulteria non puniunt, & Deo valde displicent
vagabundæ commixtiones.

ALIA QVAESTIO.

AN LICEAT CHRISTIANO DUCERE
Ethnicam, aut alioqui dissentientem
de Religione?

PROHIBENT Canones ducere Ethnicam & Hæreticam: quod
etiam bono consilio constitutum est: quia & lex diuina prohibet
coniugia cum Philistæis. Sed hic quoque nosse regulam necesse est: Ecce
angelum non abolet politias. Sed concionatur de iusticia cordis: In-
terea in vita externa sinit nos uti legibus politicis, non pugnantibus
cum legibus naturalibus, sicut utimur diuersis dierum spacijs. Ita
Paulus expresse iubet, ut retineant Christiani coniuges, quæ volunt
in eodem coniugio manere, etiamsi non amplectuntur eandem reli-
gionem. Et addit consolationem: Sanctificatur vir infidelis per uxo-
rem fidelem, id est, credenti usus coniugij sit mundus, id est, non dis-
plicens Deo, etiamsi coniunx de religione dissentit, sicut dicitur.
Sanctificatur cibus per uerbum & orationem, id est, est concessus, non
displicet Deo usus cibi. ITA mater Augustini Christiana ma-
sit in coniugio mariti ethnici, & quidem asperi, qui postea obsequijs
& virtute uxoris morus est, ut ad agnitionem Christi flecteretur. *As*

alia exempla in historijs obuia sunt plurima, quorum consideratio & nostro tempore utilis est, ne propter religionem coniuges diuellantur, qui manere in eodem coniugio cupiunt, ut sæpe propter sobrietatem ægre diuellantur. Et Christianus suis obsequijs retinere beneuolentiam coniugis studeat, ne captare occasionem diuortij videatur.

DE DIUORTIO.

DICTVM est in definitione, coniugium esse legitimam & indissolubilem coniunctionem vnus maris & vnus feminae. Nec dubium est, has restrictiones cõgruere ad primam institutionem, quia Deus voluit genus humanum non ut pecudes vagari commixtionibus, sed marem & feminam certo ordine copulatos esse, & huius ordinis obseruatione obœdientiam ipsi debitam præstare. **E**T hunc ordinem seuerissimis legibus sanxit, & perpetuo tristissimis pœnis in toto genere humano omni tempore confusiones huius ordinis punit, vt ostendunt diluuium, delictio Sodomæ, Sybaris, Thebarum, Troiæ, & plurimarum gentium. **E**T huius tantæ seueritatis causa est, quod vult Deus in genere humano lucere Castitatis intellectum, ut sciamus & ipsum esse mentem castam, & Castitatis amantem, & huius virtutis mentione discernamus eum a naturis immundis.

SANXIT igitur statim initio, ne dissoluerentur coniugia, iniquiens: Erunt duo in carnem unam, id est, inseparabiliter iuncti. Nam in hanc sententiam Dominus ipse hoc dictum citat, Math. 19. Et huic præcepto primi patres, Adam, Seth, & alij sine vlla dubitatione obtemperauerunt, & hanc doctrinam alijs tradiderunt. **S**ED postea laxata veteri disciplina, diuortia etiam recepta sunt, & eum iam ante Moysen vsitata essent, permixta sunt & voce legis Mosaicæ. Sed tamẽ initio metæ circumdata fuerunt, ne priuata leuitate fierent, sed in iudicij prius cognoscebantur causæ. **S**ANXIT igitur lex singulari consilio, ne rursus duceretur dimissa, quæ postea alteri nupta fuit. Detestatur enim Deus confusiones libidinum. **A**VD veteres Atticos etiam consuetudo fuit, ut in iudicij causæ diuortij cognoscerentur. Sed postea apud Iudæos & Gentes secuta est maior leuitas & licentia, & priuato arbitrio facta sunt diuortia, siue causæ graves essent, siue leues, siue nullæ. Sunt & reductæ, quæ antea dimissæ fuerant, ut Cato petenti Hortensio cesserat Martiam, & post mortem Hortensij rursus eam sibi adiunxit. Talis leuitas occasionem quæstioni præbuit, Math. 19. Prohibet igitur Dominus diuortia in eo loco, excepto vno casu, videlicet adulterio, in quo casu persona suo scelere dissoluit coniugium, & è medio tollenda erat. Nec dissolutionis causa est persona innocens. Ideo vox filij Dei liberat innocen

innocentem personam. Extat & alter casus i. Corinth. 7. de defertore uel defertice.

DE MODO PROCEDENDI.

NON sunt autem facienda diuortia sine cognitione legitimum iudicium, sed persona innocens, si uult fieri diuortium, petat a iudice uocari personam, quæ deliquit. Hic cum utraque pars uenit in iudicium, primum adhortandi sunt utrinque, ut redeant in mutuam gratiam: si non procedit reconciliatio, pars innocens non potest cogi, ut recipiat ream. **A V D I T I** s igitur partibus, & confirmata accusatione, si accusator honeste uixit, & petit ferri sententiam, pronuntietur hoc modo: Cum persona quæ deliquit, suo scelere dissoluerit coniugium, iudex autoritate Euangelij personam innocentem pronuntiat esse liberam, & expresse inquit, concedi ei, ut pro sua conscientia pie contrahat aliud coniugium.

P O N T I F I C I Canones faciunt diuortium nomine, non re, id est, non permittunt, ut persona innocens contrahat aliud coniugium. Sed cum Euangelium in illis casibus concedat diuortium, intelligatur, id non de inani uocabulo, sed de tali liberatione, quæ fit re ipsa, diuortium uidelicet, in quo non retineatur ligata persona innocens. **E**t fuisse hanc consuetudinem in Ecclesia ueteri, annotatum est ab Origene in Matthæum. Item ab Eusebio in Ecclesiastica historia, qui pagina 88. recitat historiam ex Iuliano Martyre, qui scribit, mulierem piam fecisse diuortium cum marito, polluto flagitiosis libidinibus, & publice accepisse libellum repudij, ut uocabant, id est, tabulas testificantes de diuortio. Et Hieronymus recitat Fabiolæ nobilis matronæ Romanæ historiam, quæ propter mariti scelera fecit diuortium, & nupsit alteri. Hæc exempla meminisse utile est, ad confirmandum morem iudiciorum in nostris Ecclesijs. **S I N** autem persona quæ deliquit non uenit in iudicium, sed aut contumaciter abest, aut inueniri non potest, cum accusator confirmata accusatione testes adducat, qui affirmant, eius famam integram esse, & petit se liberari, pronuntiet iudex, eum liberum esse, ut ante dictum est.

S E D Q U I D F I E T D E P E R S O N A C O N D E M N A T A ? An concedendum est ei, si adest, ut in iisdem locis uiuat?

R E S P O N D E O: Magistratus politicus adulteriam punire debet. Ideo persona condemnata, si non punitur durius, pellenda est in locis, ubi uiuit persona innocens, cui altera, uidelicet condemnata, uelut mortua existimanda est. Et hæc seueritas ad politicum magistratum pertinet.

IN quaestione de diuortio liberat uox diuina personam innocentem, cum alter coniugum fœdus coniugij adulterio dissoluit, & innocenti personæ re iudicata, ut dixi, conceditur contrahere aliud coniugium, idque hoc modo seruatur in noltris Consistorijs. Seruatur idem de persona iniuste deserta, quia Paulus inquit, 1. Corinth. 7. Si autem infidelis discedit, discedat, non subiectus est seruituti frater aut soror in talibus: Expresse pronuntiat Paulus, Personam iniuste desertam liberam esse, id est, non cogendam esse, ut uagabundum desertorem sequatur. **ET** si autem aliqui restringunt hoc dictum ad casum de religione, tamen uere accommodatur in genere ad quamcumque iniustam desertionem, cum non sit ratio dissimilitudinis.

ET consentaneum est, desertores impatientes fræni coniugalis deinde non abstinere ab alijs mulieribus. Sed cum uariæ sint causæ migrationum, definiendus est desertor. Nec concedendum est desertæ personæ coniugium sine iudicum cognitione. **ET** si igitur Desertor, qui discedit à coniuge, aut diutius abest, nulla honesta causa coactus, sed uel leuitate, uel iniusta imparientia fræni coniugalis, uel alijs non necessarijs causis impulsus uagatur. **ET** multi adeo sunt *ἀσέβητοι*, qui agitantur à diabolis, ut etiam sobolem negligant. Talis desertor propter perfidiam & *ἀσέβειαν* supplicio publico puniendus erat. Ideo iustum est opem ferre personæ innocenti, quæ deserta est.

ACCEDAT autem, ut dixi, cognitio iudicum: uocetur ergo in iudicium, & cum non ueniet, audiantur testimonia de personæ innocentis integritate, & pronuntietur libera, &c. **NON** est autem desertor, qui abest officij causa, ut legatus aut miles delectus auctoritate legitima ad militandum. Aut si uoluntate coniugis maritus abest in mercatu, aut alio honesto negotio. **NEC** captiuitas dissoluit coniugia, nec deportatio, ut lex Alexandri Seueri in Codice de repudijs inquit: Matrimonium deportatione, uel aquæ & ignis interdictione non soluitur, si casus, in quem maritus incidit, non mutat uxoris affectum, id est, si non est tale scelus, quo alioqui coniugium dissolueretur.

DE milite autem narrat constitutio Iustiniani in Aurençicis: Olim si toto quadriennio nihil significasset uxori inquerenti miles de sua uoluntate, concessum fuisse mulieri aliud coniugium. Hanc breuitatem temporis reprehendit Iustinianus, inquiens, militi tristius esse uxorem domi amittere militia causa, quam capi ab hostibus. Ideo sancit longius tempus, & requirit diligentem inquisitionem de uoluntate uiri. **LOQUITUR** autem lex de militia legitima, nõ de leuibus hominibus, qui non uirtutis, & militiæ causa domo absunt, sed ut liberius uagari possint, militum titulum assumant. Hoc discrimen etiam iudex considerabit.

DE TEMPORE, POST QVOD ALIA
coniugia concedi possunt.

SI diuortium factum est propter adulterium, innocenti personæ non præscribitur tempus, postquam res iudicata est. Sed in quæstione desertionis annos considerari necesse est, ut intelligatur, personam uere desertam esse, non leuitati aut perfidie præterire umbram desertionis. Lex in Codice concedit sponse post biennium alteri nubere, si ea non assentiente sponso, qui tamen non est extra prouinciam, tam diu differt publicum ritum coniugij.

ALIA lex de sponso peregrinante loquitur, de quo concedit sponsæ post triennium alteri nubere, uidelicet, nisi ea assentiente fortius absit.

PONTIFICIÆ constitutiones desertæ personæ quantumlibet innocenti nullo vnquam tempore concedunt coniugium, nisi deserticem personam constat mortuam esse. Sed supra citauimus dictum Pauli ex Corinthijs, quod liberat personam innocentem, & plerumq; desertrix persona simul adulterij rea est. Nequaquam igitur laquei iniijciendi sunt innocenti personæ propter alteram delicta. Sed intelligatur & in hoc casu liberatio non de inani uoculo, & personæ liberatæ concedatur coniugium.

IUSTINIANVS expresse concedit coniugium desertæ personæ post decennium. Glossa in capitulo In præsentia, in Decretalibus ita inquit: Vbi post septennium uerisimiliter præsumitur de morte uiri, excusatur maritus, si nubat. Ac mitior est glossa, quam textus. Sed cum index inquirat negotium, & comperit, querelam de desertione non esse inuicem prætextum, & uidet mores personæ innocents honestos esse, potest imitari legem Constantini de quadriennio, uel dictum de quinqueennio in Digestis, in titulo de Diuortio. HÆC moderato non uideretur absurda: nec tamen præscribo certum tempus, sed sapiens index simul considerabit, quid deceat exempli causa, & ne laqueos conscientie innocents personæ iniiciat.

DE NATURA SPADONVM.

VERECYNDE sic nominantur illi, qui prorsus non sunt idonei ad commixtionem coniugalem: Et nominantur Spadones, si natura tales sint, siue arte castrati sint. De his sciendum est, tales personas nequaquam fieri coniuges, sed cum est explorata biginitas, index pronuntiet illas personas liberas esse. Nec fit tunc diuortium, quia non erat coniugium, iuxta dictum Matth. 10. Sed si declaratio ut alij sciant, illam societatem non esse coniugium, & per-

sonæ quæ habet naturæ vires integras, concedi aliam feliciorē copulationem legitimam. Sed ad explorandam frigiditatem iura tempus constituerunt, si res dubia est, ne ante triennium fiat seivactio.

Eodem modo pronuntiant de ijs, in quibus natura ita læsa est, sicut in aut veneficio, ut ope medica sanari non possit, si toto triennio frustra tentata est medicatio.

TANTA est autem virtus aliquarum mulierum, ut occultent imbecillitatem virorum, sicut viri doctissimi Simonis Grynei focer narravit, se mortua prima coniuge duxisse viduam virginem, quæ vndecim annos nupta fuerat viro frigido, nec vnquam vlli ante mortem viri hanc rem patefecit.

DE DIVORTIIS PROPTER SÆVITIAM,
veneficia, & insidias structas vitæ.

Cum textus Matth. 19. tantum faciat mentionem Adulterij, valde pugnant aliqui, non posse fieri diuortia propter sævitiam & insidias vitæ structas. Sed in Codice lex Theodosij, quam existimo graui deliberatione piorum scriptam, ut tunc vsitata diuortia restringeret ad certos casus, concedit diuortium etiam in his casibus.

Et si autem aliqui reiiciunt hanc legem, & contendunt eam ab Evangelio dissentire, tamen hi non recte intelligunt discrimen legis & Evangelij. Et cum expresse dicat Dominus, in politia Moysi diuortia permissa esse propter duritiam cordis, significat aliam esse gubernationem hominum sanabilium, qui sunt membra Ecclesiæ, & volunt obtemperare Evangelio: aliam politiam impiorum & contumacium, qui frænos legum pati nolunt.

Si quis est igitur talis maritus, qui sævitiam in coniugem exercet, & admonitus à Pastore non desinit furere, & domesticæ Ecclesiæ inuocationem turbare, & vxorem ita crudeliter tractare, vt vita in periculo sit, hic certe Magistratus politici imperio coercendus est, qui non solum vitam persone innocentis tueri debet, sed etiam debet eius conscientiam considerare, ne fracta dolore & indignatione, tandem abiciat inuocationem, aut aliquid iniuste faciat, vt dicitur: Furor fit læsa sæpius patientia. In eo casu in persona crudeli, non pertinente ad Ecclesiam, Magistratus politici Theodosij lege vti posse videtur.

IMPERIA politica vult Deus honori esse bonis, & terrori malis. Vult Deus tegi eos, quorum mores sunt sine scelere, vult eis concedi pacem ad inuocationem, ad educationem & ad institutionem sobolis, vult latrones reprimi, siue domi, siue foris latrocinia exercent. Nec desunt vnquam in imperijs homines contumaces, iniusti & *ἀσεβεις*, exercentes in suos iniustam sævitiam, quales nominat Dominus in hac cõitione duos corde.

AN PROPTER MORBOS CONTAGIOSOS & incurabiles, vt propter Leporam, diuortium fieri possit?

RESPONDEO. Plane & perspicue affirmo, nequaquam facienda esse diuortia propter morbos, nec deserendum esse agrotum maritum, nec deserendam esse agrotam vxorem, quia semper oportet hanc regulam esse firmam & immotam: Quos Deus coniunxit homo non separet. Quare omnis persona viuens, quæ volens incoat distractionem, sine vlla dubitatione, horribiliter peccat, vt, adultera seu defertrix incoat distractionem volens, & facit contra hunc ordinem diuina voce & lege sancitum. Ita si persona recte valens incoat distractionem, esset similis deferttrici, & adulteræ, & rea magni sceleris. Nam calamitas, quæ inter viuentes accidit sine culpa, nequaquam dissoluit coniugale fœdus.

OMNIA igitur dicta, quæ præbent distractionem, proponant sibi homines timentes Deum. Gen. 2. Erunt duo in carnem vnã. 1. Cor. 7. Vir non habet potestatem corporis sui, sed vxor. Nec vxor potestatem habet corporis sui, sed maritus. Ephes. 5. Viri diligite vxores vestras. Nemo carnem suam odit, sed eam alit & fouet.

CVM igitur maneat fœdus coniugale, inter tales personas, quas non distraxit culpa, manifestum est, non deserendam esse agrotam personam, ac deberi ei beneuolentiam & auxilium, tanquam proprio corpori. Summus amicitia gradus est fœdus coniugale. Inuultissimum est autem, in calamitate amicum deserere, egentem auxilio, & confugientem ad amici beneuolentiam & fidem. Quare desertio coniugis propter calamitatem, in qua nulla est culpa, iniusta & scelerata est.

QVIDA M uero crudeliter disputant, Leprosos similes esse mortuis, & hoc prætextu consulere personam recte valenti student. Sed hoc sophistica refutat manifesta crudelitas. Mortui non indigent aliorum hominum auxilio. Aegrotam personam adhuc indiget hominum auxilio. Quare, quod ad veram amicitiam officia attinet, nondum est mortuæ similis. Adhuc est caro tua, adhuc lex diuina tibi conuincitur: Nemo carnem suam odio habuit. Ex autoritate Magistratum cogenda est persona recte valens, ne deserat agrotam & ne negligat eius vitam, sed ferat opem agrotanti.

ET SI autem videtur aliquibus hæc sententia durior, tamen si non esse omnes bonæ mentes intelligunt. Si quis autem maritus unus indiget consilio, interroget Pastores eruditos & graues, & recte intelligentes doctrinam Ecclesiæ. Potest enim responderi, ne perperam rate implicetur conscientia, & ne fides & inuocatio in viro iustiorum gante impediatur.

tustas
pacta
coniu
unlam
ueri a
bus in
lia, ut
do ue
alia s
uerba
initiu
randu
rum i
aliqui
causã
spont
bonet
tes a s
rit fac
quand
de con
nea, a
est ide
solui
Nec e
cum a

coniu
propt
cum i
um, &
ualer
cunia
tionem
dinen
gant
bus a
est mu

MVLTVM refert recte intelligere sermonem uetusti iuris. Vetus nominat sponsalia tantum eas promissiones, in quibus sunt pacta de futuro coniugio, & quæ nequaquam sunt initium præsentis coniugij, ut inter Octauium adolescentem, & Seruiliam adhuc paruulam, sunt sponsalia. Ibi tantum hoc agitur, ut aliquanto post per uerba de præsentis coniugium constituantur.

De his sponsalibus inquit uetustæ leges, uoluntate partium dissolui posse sponsalia, ut Octauius non duxit Seruiliam. Hic obseruandum est, quomodo uetustas locuta sit. Recentior ætas finxit ambiguitatem: nominat alia sponsalia de futuro, alia de præsentis, cum contractus, in quo per uerba de præsentis seu categorice promittitur coniugium, sit iam uere initium coniugij præsentis.

PRVDENTER autem considerandum est, ubi sint sponsalia de futuro, nec id ex cauillatione uerborum iudicetur, sed ex multis circumstantijs, an tunc uoluerint partes aliquid constituere, quod postea non posset mutari propter grauem causam, cuius tunc fortassis ratio habita est.

SUNT autem sponsalia de futuro, promissiones omnes, quibus addita est conditio honesta, cuius ratio in iudicando habenda est, ut, Ducam te, si parentes assenserint. Tales promissiones irritas esse, si conditioni non fuerit satisfactum, supra dictum est.

SUNT & sponsalia de futuro, quando nomine impuberum sit promissio à parentibus, uel tutoribus, de coniugio contrahendo inter hos impuberes, uel cum ætas erit idonea, aut cum ipsi impuberes, uel altera persona, cuius ætas nondum est idonea, coniugium futurum promittit.

HÆC sponsalia dissolui posse, cum deinde uoluntas puberum non accidit, certum est. Nec cogenda est persona repugnans quæ se non obligauit ipsa postea, cum ætas iam matura esset coniugio, & suo iudicio statuere posset.

UT autem homines alijs multis rebus bonis abutuntur, ita & coniugij umbra sæpe stultis aut malis cupiditatibus prætextitur. Sæpe propter pecuniam aut præsidia sunt pacta de impuberum coniugijs, cum in hoc tanto federe perpetuæ coniunctionis honestum iudicium, & mutua beneuolentia horum ipsorum, qui iunguntur, requiri & ualere debeant, nec deceat corpora natorum uenalia esse, propter pecuniam, aut alia *monstruosa*. Et punit Deus hanc ordinis deprauationem penis manifestis. Quare parentes honesti, considerantes ordinem diuinum, saluti filiorum & filiarum recte consulant, nec cogant filios aut filias contra naturæ inclinationem ad coniugia, à quibus abhorrent, eaque in re moueantur his maximis causis: Vbi non est mutuus amor coniugum, ibi discordia sauciat mentes, impedit in-

Ec uoca-

uocationem Dei, turbat totam domesticam consuetudinem, & patit multa peccata. Interdum & cum uoluntates distractæ sunt, sequuntur adulteria & pœnæ, in quibus multi ruunt in noua scelera, & intricatas calamitates. **H**ÆC infinita mala præcipue parentes, qui ea aliquo modo intelligere possunt, considerent & metuant, & ne occidant filijs & filiabus, Deum ardentibus uocis precantur. Deinde ipsi caueant, ne stultis aut impijs consilijs ea accersant. In multis deliberationibus nimis magna negligentia & futilitas est parentum de coniugij suorum. Vnde postea & tristissima calamitates sequuntur, & familij fiunt non Ecclesie Dei, quod esse debebant, sed diabolorum lustra, & multi miseri homines in illis calamitatibus ruunt in indignationem aduersus Deum, in desperationem, & in æternum exitium.

Oro autem Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, & custodem honestæ societatis, ut ipse nos gubernet, & faciat, ut nostra coniugia & familiarum nostrarum uere domesticæ Ecclesie, ipsum recte inuocantes, & ei obtemperantes, in tuendo ordine quem instituit, nec sint domesticis discordijs impediri inuocationem, & alia officia necessaria, Amen.

DE OFFICIO MAGISTRATVS IN TUENDIS LEGIBVS CONIUGII.

CERTISSIMUM est, salutarem gubernationem Dei esse. Ac manifestum est, diuinitus institutum esse hunc ordinem in genere humano, ut præ sint Magistratus multitudini. Et his Deus præcipua officia quatuor attribuit. **I.** Primum est, ut Magistratus ferret uocem legis diuinæ in tuenda disciplina, quia prima & immutata norma uitæ esse debet lex diuina. **II.** Secundum, ut sit uigilans custos diuinæ legis, ac seueritate pœnarum coercet & puniat contumaces, & defendat obediētes. Hunc ordinem ita sanxit Deus. **E** manifestum est leges contemni, ubi nulla sunt pœnarum exempla. Sicut uere laudat dictum Aeschinis Demosthenes: *ἔδωκεν ὁ θεὸς τὴν ἐξουσίαν τῆς νόμου τῆς ἀδικίας.* **III.** Tertium officium est, Magistratus addere potest aliquas leges diuinis, nequaquam tamen dissentientes à diuinis, sed quæ sint adminicula, ut diuinæ maiore cura feruantur.

IIII. Quartum, ut & has leges seueritate pœnarum feruantur. **H**ÆC officia Magistratus & in coniugij defensione considerent. Sciant seuerissimis mandatis Dei præcipi, ut leges coniugiorum conseruent, & puniant adulteria, uagas & inretractabiles, & tollant e medio illa dira potentia, quæ & iram Dei irrogant, & polluant genus humanum tetris libidinum confusionibus: quæ certissimè

certissimum est, Deum horribiliter irasci, & ipsis libidinum confusionibus, & negligentia gubernatorum, qui eas non puniunt, nec fontes e medio tollunt. Et propter hæc scelera uagantur in genere humano multæ pœnæ publicæ, bella, uastationes, dissipationes hominum, & aliæ magnæ calamitates, ut ostendunt exempla Sodomorum, Chanaanorum, tribus Beniamin, exilij Dauidis, euerisionis Troiz, & alia innumerabilia.

Si c igitur inquit uox diuina Leuitici 18. de incestis: Cauete ne uos similiter euomat terra, cum similia facietis, sicut euomuit Chanaanos. Et expresse gubernatoribus præcipit, ut tollant fontes, inquit: Omnis anima quæ fecerit quiddam harum abominationum, deleatur ex hoc populo. Hæc mandata sæpe repetita sunt, ut de adulterijs dicitur in Deuter. cap. 22. Si dormierit uir cum uxore alterius, uterque interficiatur, adulter & adultera, & auferes malum ex Israël. Dolendum est autem, in multis locis magistratus in hac tanta re segniores esse, quorum negligentia magis iritat iram Dei. Atque ita pœnæ in genere humano cumulantur, ut appareat in historia tribus Beniamin, quæ pene funditus deleta est, quia stuprum uxoris Leuitæ punire noluit.

CERTISSIMUM est enim, Deum punire uagas libidines omnes, etiam cum cessant magistratus, quia castitas & iustitia Dei immota est, & hanc regulam semper tueri: Scortatores & adulteros punit Deus. Quamquam autem conuersis Deus propter filium pœnâs mitigat, ut Dauidem non sinit prorsus extingui, nec accendit totam iram, ut Psalmi uerbis utar: tamen quanta sit moles pœnarum considera. Familia polluitur incesta commixtione, Filij inter se dimicant, Pater in exilium pellitur, mota seditione filius & magna multitudo ciuium interficiuntur, matronæ regni Deo dilectæ polluuntur scelere filij. Multo tristiora erant hæc tetra mala Dauid, quam mox sui corporis futura erat: Sed utrunque ostendit Deus, uere se irasci sceleribus, & ea punire, & tamen ab æternis pœnis eripere eos, qui ad filium mediatorum confugiunt, in quem maior pœna deriuata fuit, quæ est precium pro nobis.

H A B C doctrina & de pœnis & de conuersione omnibus cogitanda est. Ac hortandi & obtestandi sunt magistratus, ut sint memores mandati à Deo officij, cogitent Deum castum & iustum esse, & sese in munere diuino collocatos esse, ut sint imago Dei, sint casti & iusti, & tueantur in populo castitatem & iustitiam. Hæc officia sunt grata Deo, & salutaria gubernatoribus & populo. In multis regionibus politici gubernatores ideo negligentiores sunt in defensione castitatis, quia magna ex parte hanc curam reijciunt ad forum Episcoporum. Sed cum alia quædam ibi contra normam a Deo traditam sunt, tum uero ipsorum leges impediunt iustas pœnas, quia non sunt armati gladio. Præterea cum ipsi iudices ibi plerumque contaminati sint uagis libidinibus,

Et a minu:

minus irascuntur similibus, ut dicit Aristoteles, *οὐκ ἔστιν ἰσχυροὶ παλαιοὶ ἡδῆς, καὶ καλὸς κακῶ συνείτηκεν*. Interdum à miseris militibus aliquid abradunt pecuniæ. In talibus iudicijs tantum irascitur Deus. Sint igitur recte constituta iudicia de Coniugij, potestas politica adiungat sibi doctos & honestos viros, electos ex toto corpore Ecclesiæ, & rebus inquisitis & recte cognitis, pronuntiet, & in puniendo sic ministra Dei, tollat ex vita omnes pollutos commixtionibus, quæ cum natura pugnant, incestos, adulteros, raptos, defectores, adulteras, & defetrices, ne Deus totas vrbes & gentes & propter hæc ipsa scelera, & propter magistratum negligentiam deleat. Ostendat etiam honesti gubernatores amorem castitatis in defensione coniugij. Aboleant impias & diabolicas leges Episcoporum de celibatu sacerdotum, & concedant pium coniugium omnibus, qui ad id vite genus idonei sunt, iuxta legem diuinam. 1. Cor. 7. Vnusquisque habeat uxorem suam vitandæ fornicationis causa, Magistratus cum sit imago & minister Dei, amet castitatem, cum sciat Deum esse mentem carnem & seuerissime poscere ordinem, castitatis tuendæ causa institutum. Nō sit imago & minister Diaboli, qui odio Dei miseros homines impellit, ut libidinum confusione polluantur, ut ira Dei augetur, & hæc misera creatura in maiore turpitudine sit, & postea ruat in æternum exitum. Hos horrendos furores diaboli adiuuant omnes, qui vagas libidines quoquo modo augent, vel defensione legis pontificæ de celibatu, vel neglectione pœnarum, Nondum in hac vita turpitudinis & magnitudo horum scelerum satis conspicitur, sed reteregetur hæc ingentia mala in postremo iudicio, cum ostendet Deus omnibus Angelis & hominibus turpitudinem peccati, & maliciam Diabolorum. Sed tamen in hac vita gubernatores honesti & pii de hac re etiam voluntatem Dei considerare debent, & dirigere gubernationem ad legem Dei, & quantum fieri potest curare ne cumuletur peccata & pœnæ, ut apud Iesaiam dicitur: Væ illis qui scribunt leges inuitas.

Oro autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis & resuscitatum, verisimè amantem castitatis & casti coniugij, ut ipse flectat mentes omnium, qui eum inuocant, ad castitatem, & defendat coniugij leges, & reprimat Diabolos, qui odio Dei impellere miseros homines conantur, ut uarijs modis polluantur & pereant. Crescit infirmitas naturæ humanæ in hac mortalitate senectæ, & simul rabies in Diabolo crescit, quia sciunt breui inire iudicium, in quo ipsorum turpitudine omnibus Angelis & hominibus clare ostendetur. Ideo te fili Dei, Domine Iesu Christe, crucifixe pro nobis & resuscitate oro, ut nos, ut adolescentiam, & familias nostras regas, & ad castitatem & ueram inuocationem æterni Patris peccata nostra Spiritu sancto tuo flectas, **A M E N.**

DEFIN

DEFINITIONES
 MVLTARVM APPELLATIO-
 NVM, QVARVM VSVS EST IN
 ECCLESIA.

DEVS est essentia spiritualis, intelligens, æterna, verax, bona, iusta, misericors, casta, liberrima, immensæ potentæ & sapientiæ, alia à mundi corporibus & creaturis omnibus, Pater æternus, qui filium imaginem suam ab æterno genuit, & filius imago Patris coæterna, & Spiritus sanctus, procedens à Patre & filio, sicut patefacta est diuinitas, certo verbo & testimonijs diuinis, quod Pater æternus cum Filio & Spiritu sancto condiderit & conseruet cœlum & terram, & omnes creaturas, & asit omnibus creaturis, quod ad conseruationem atinet, & in genere humano, condito ad imaginem suam, & certam obædientiam, colligat sibi Ecclesiam, vt ab ea hæc vna & vera diuinitas, patefacta certis testimonijs, & per verbum traditum Prophetis & Apostolis, agnoscat & colatur, iuxta verbum illud diuinitas traditum, & damnentur omnes cultus, qui fingunt alios Deos, & hæc vera diuinitas in vita æterna celebretur, & sit iudex bonorum & malorum. Hæc definitio Dei tantum in Ecclesia nota est, vbi certis testimonijs personæ patefactæ & distinctæ sunt, quæ intuenda est quotidie in inuocatione, & cogitanda sunt testimonia tradita in Baptismo Christi, & nostro Baptismo, & in primo capite Geneseos, & in primo capite Iohannis, & alibi. Vult enim Deus aliquo modo nota esse discrimina personarum, quia vult seiri, filium esse mediatorem & victimam, & non alias personas. Ethnici tenent definitionem Dei sine agnitione personarum. Est enim naturæ hominum inista noticia legis, quæ est euidentis & immotum testimonium, ostendens quod sit Deus, & qualis sit, & quod iudicet. Voluit Deus se ex multis vestigijs agnosci, sicut ex ordine corporum mundi, motuum cœlestium, perpetua conseruatione specierum, & ipsa distinctione honestorum & turpium in mente hominis, ideo apud Platonem extat hæc definitio: Deus est mens æterna, causa boni in natura. Sed hic non fit mentio discriminis personarum. Nos igitur in inuocatione intueamur & teneamus definitionem in Ecclesia patefactam, & supra recitatam.

PERSONA est substantia, indiuidua, intelligens, incommunicabilis, non sustentata in alia natura. Sic loquitur Ecclesia & vocabulo personæ hoc modo vtitur. Græci *πρόσωπον* & *ὁμοῦμοιον* dixerunt, id est, subsistens. Declarari autem descriptio vtrunq; potest. Hominis solum corpus non est persona, ut hoc loco loquimur, non solum, quia

non est res intelligens, sed etiam, quia est quiddam sustentatum ab altero. Nam donec anima adest, uiuit corpus, discedente anima, corpus dissoluitur: Ita in Christo nato ex uirgine, natura humana mirando fixitate copulata est τὸ λόγος, ac proliis natura assumta in nihilum redigeretur, si non sustentaretur à diuina. In hac consideratione amplissima doctrina continetur. Totum genus humanum extinctum esset, nisi filius Dei coeternus aeterno Patri massam huius naturæ assumisset. Seruat igitur propter assumptam massam nos quoque, tanquam siue naturæ membra, sicut dicitur: Os ex ossibus ipsius, &c.

AETERNVS PATER est prima persona diuinitatis, non nata nec creata, nec procedens ab alia natura, quæ ab aeterno filio genuit imaginem suam, & una cum filio & spiritu sancto suo condidit omnes creaturas, & conseruat earum substantias.

FILIVS AETERNVS est secunda persona diuinitatis, non creata ex nihilo, sed à Patre ab aeterno genita de ipsius substantia, & ὁμοιωσι Patri, & est substantialis & integra imago aeterni Patris, quam Pater sese intuens & considerans gignit, quæ nobis sic manifestata est, quod sit λόγος ac Persona, per quam Pater dicit decretum & totum ordinem creationis & reparationis hominum, & mittitur ut immediate patefaciat Euangelium, & assumat humanam naturam, & sit mediator, redemptor, & saluator, colligens Ecclesiam in genere humano uoce Euangelij, & resuscitans eam ad uitam aeternam.

SPIRITVS SANCTVS est tertia persona diuinitatis, procedens ab aeterno Patre & Filio, ὁμοιωσι eis, & est amor & laetitia substantialis, & mittitur uoce Euangelij in corda credentium, ut lificet ea, id est, ut lucem in eis accendat ad intelligendam doctrinam, & assensionem confirmet, & efficiat motus congruentes Deo, & excuret inuocationem & laeticiam in Deo acquiescentem.

LEX DEI quæ nominatur Lex moralis, est sapientia aeterna & immota in Deo, & norma iusticiæ in uoluntate Dei, discernens bona & mala, quæ est patefacta rationali creaturæ in creatione, & postea sæpe reperita & sancita uoce diuina in Ecclesia, ostendens quod sit Deus, & qualis sit, & quod sit iudex, obligans omnes rationales creaturas, ut sint conformes illi normæ Dei, & damnans omnes, ac denuntians horribilem destructionem omnibus, qui non congruunt ad illam normam Dei, nisi sit facta reconciliatio propter mediatorum, iuxta dictum: Maledictus qui non manet in omnibus, quæ scripta sunt in lege. Item in Psalmo: Non Deus uolens peccatum tu es. Quidisti omnes qui operantur iniquitatem, &c.

PECCATVM est quicquid pugnat cum lege Dei. Hæc breuis definitio in Epistola Ioannis tradita est, quæ dextere intelligatur. Pater autem his uerbis explicari: Peccatum est desectus uel inclinatio

uel actio, pugnans cum lege Dei, & ream faciens creaturam æternæ iræ, nisi fiat remissio propter mediatorem.

LIBERVM ARBITRIVM seu libertas uoluntatis in Deo, est facultas, qua Deus in rectitudine sua potest sponte, sine ulla necessitate uel coactione, creare res & non creare, & uaria opera condere, & res creatas conseruare & abolere, & uarie moderari pro sua sapientia, ita tamen ut ipse à sua rectitudine non discedat.

LIBERTAS uoluntatis humanæ ante lapsum, est facultas qua poterat Adam in rectitudine qua conditus erat, manere, & obedire Deo, & sine ulla coactione se à Deo auertere.

LIBERTAS uoluntatis humanæ post lapsum, etiam in non renatis est facultas, qua homo potest regere locomotiuam, id est, imperare externis membris actiones, conuenientes legi Dei, & non conuenientes, & uarias utriusque generis. Sed non potest tollere ex mente dubitationes, & ex corde uitiosas inclinationes, sine luce Euangelij, & sine Spiritu sancto. Cum autem trahitur à Spiritu sancto, potest obsequi & repugnare. Fit igitur maior libertas, cum corda renata reguntur Spiritu sancto, sicut Paulus inquit: Qui Spiritu Dei dicuntur, hi sunt filij Dei. Ac tunc **LIBERTAS** est facultas, qua homo renatus gubernanti Spiritui sancto potest obtemperare, & non solum regere locomotiuam, sed etiam in corde motus Deo placentes, uerbo Dei & Spiritu sancto accendente, retinere, & resistere uitiosis motibus, & potest sua sponte sine coactione discedere à uerbo Dei, & uelle contraria uerbo Dei. Ut, Saul & Dauid, sponte, sua uoluntate, & sine coactione ruunt.

EVANGELIYM est prædicatio pœnitentiæ, & promissio quam non nouit ratio naturaliter, sed reuelata diuinitus, in qua Deus affirmat se gratis, non propter ulla nostra merita, aut dignitatem nostram, sed propter obedientiam filij credentibus in filium, certo remittere peccata, & donare eis impurationem iustitiæ & reconciliationem, in qua filius Dei uoce Euangelij consolatur & uiuificat corda credentium, & liberat eos à morte æternæ, & facit eos templa Dei, dato Spiritu sancto, sanctificante eos, & accendente tales motus, qualis est ipse Spiritus sanctus, & donat hæreditatem uitæ æternæ, credentibus quod propter ipsum gratis habeant remissionem peccatorum, impurationem iustitiæ, reconciliationem, & hæreditatem uitæ æternæ.

VIRTUS in natura integra est uera conformitas motuum cordis, & omnium uirium cum Deo, sicut se in lege patefecit, & refertur ad hunc finem principalem, ut Deo præstetur obedientia debita, & ipse celebretur, iuxta dictum: Luceat lux uestra coram hominibus, ut glorificetur Pater uester cœlestis. Et quidem est conformitas, quam efficit ipse Deus, cum est omnia in omnibus, suam lucem

in nos spargens, & hæc uere dicitur uirtus. Nam disciplina in natura deprauata, etiam si adiuuatur heroicis moribus, ut in Scipione, tamen tantum est qualis seuque umbra uirtutis, tegens externam deformitatem, sicut folium fici tegebat deformitatem in Adam & Heu. Est igitur uirtus seu disciplina rationalis gubernatio locomotio, uana legem Dei, quæ in alijs magis, in alijs minus firma est. Vt, firmiter est hæc uirtus in Scipione, quam in Alexandro, et si in utroque sunt heroiçi impetus.

IUSTITIA UNIVERSALIS est obedientia secundum omnes leges, sicut Aristides nominatur iustus. Et sæpe hoc modo scriptura loquitur de iusticia legis, cum uult intelligi uniuersalē obedientiam.

IUSTITIA Particularis est uirtus, reddens suum unicuique.

FIDES est assentiri omni uerbo Dei, nobis tradito, & in hoc promissioni gratiæ, propter filium Dei promissæ, quo assensu apprehenditur promissio remissionis peccatorum & reconciliationis, & est fiducia acquiescens in Deo propter mediatorem, qua in uerbis promissis erigimur, & sentimus uitam & læticiam in Deo, & accedimus ad Deum, & inuocamus eum agnita eius misericordia & pietate, clamantes Abba Pater, sicut dicitur: Iustificati fide pacem habemus. Item: Omnis qui credit in eum non confundetur. Hæc est uera definitio fidei, de qua Paulus loquitur, cum ait: Fide iustificamur. Et comprehendit Paulus simul in potentia cogitante noticiam & assensum, & in uoluntate fiduciam. Sciendum est autem, noticiam esse apprehensiuam: Fiduciam uero in corde & uoluntate esse morum, quo acquiescimus in abiecto apprehenso. Ita ueteres dixerunt: Fides est uirtutem apprehensiuam, quia format imagines, intuens obiectum. Sed alia est fidei definitio, cum de sola noticia historiæ dicitur, qualis est in impijs, quæ est nosse historiæ, & ei assentiri. Hæc non est integra fides, sed mutila, quia non assentitur promissioni diuine, ad se pertinenti. Credunt Diaboli & Iudas, promissionem reconciliationis alijs offerri, sed non sibi. Non igitur credunt omnes articulos fidei, sed abijciunt articulum: Credo remissionem peccatorum, scilicet mihi quoque promissam esse.

DILECTIO est obedientia secundum omnia præcepta Dei, cum fide & fiducia misericordię propter mediatorem promissæ, & læticiam in Deo. Nam t. Ioan. 5. dicitur: Hæc est dilectio Dei, mandata eius seruare. Nec mihi displicet, huc accommodari dictum: Deus est dilectio, id est, Deus est summe diligens nos propter filium, tali ordine, qualem ipsius sapientia sanxit, & in nobis efficit talem dilectionem & ordinem, qualis in ipso est. Sed tamen oportet, differre creatorem Deum & creaturas, ut Deum in Angelo efficiantem sapientiam & dilectionem, quæ sunt lux à Deo creata & actensa.

S P E s est certa expectatio uitæ aternæ, propter mediatorem gratis dandæ, & est expectatio mitigationis calamitatum in hac uita, iuxta consilium Dei. Ac obseruanda est differentia inter fidem & spem. Fides agnoscit, uult & accipit remissionem & reconciliationem in præsentia, cum corda uiuificantur per filium Dei in paucibus, quem fide intuentur. Spes est uelle futuram liberationem, quæ nondum adest, et acquiescere oblato futuro bono. Nô enim acquiescit uoluntas, nisi bono aliquo monstrato, seu præsentia uel futuro. Usitatum est has tres nominare uirtutes Theologicas, Fidem, Spem, & Dilectionem. Sed sunt aliæ multæ in singulis necessariæ, quæ tamen ad has referri possunt.

P A T I E N T I A est uelle obædîre Deo in tolerandis aduersis, quæ iubet ferre, & nihil propter dolorem facere contra eius mandata, non desicere ab ipso, non ruere in desperationem & odium ipsius, non iniuste lædere homines propter dolorem, simul etiam in calamitate retinere fidem & spem auxiliij diuini, & in hac fide & spe sentire mitigationem doloris, sicut Paulus inquit: Pax Dei gubernet corda uestra. Et Iesaias: In silentio & spe fortitudo uestra.

G L O R I A est approbatio conscientie recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. De hac gloria dicitur 2. Corinth. 2. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientie nostræ. Et Galat. 6. Opus suum probet unusquisque, & tunc gloriam habebit apud sese, & non apud alios, id est: Unusquisque recte faciat officia uocationis suæ, quod cum facit, habebit apud se gloriam, id est, approbationem non falsam conscientie non saucia, nec uolet iniustis modis colligere existimationem errore aliorum, uidelicet stulto applausu errantium, aut obrectatione: Ut, Fabius recte faciens, gloriam, id est, non falsam approbationem suæ conscientie habet, etiamsi displicet multitudini. Hæc uera approbatio conscientie est res bona & expectanda, quia est ueritas non mendacium. Et Deus uult nos in iudicando ueraces esse, ut Ioseph debet affirmare, se non attigisse conuincem Domini. Scipio debet tenere discrimen honestorum & turpium, & cum turpiter fecit, debet improbare factum, & improbationem ordine diuinitus etiam nature insico sequitur dolor in corde. Rursus cum recte fecit, debet agnoscere, recte factum esse, & honeste factum discernere à contrario. Sequitur autem approbationem recte iudicantem læticia in corde. Hæc sapientissimis consilij Dei sic ordinata sunt, ut homo intelligat discrimen honestorum & turpium, & inde discernat Deum ab alijs naturis, & agnoscat peccata, & regnat mores. Ideo Salomon dixit: Melius est nomen bonum, quam diuitiæ magnæ. Est igitur gloria iuxta hanc ueram definitionem, res bona & appetenda. Et dictum Augustini sit notum: Bona

Et 5 con.

conscientia mihi opus est propter Deū, bona fama propter proximi. Diligenter autem considerandum est, quod in definitione mentio fit recti iudicij. Hic multa comprehenduntur. Alexander non recte iudicat, cogitans se tantas victorias habere suis virtutibus, & non recte Deum inuocans, nec gratitudinem Deo ostendens, sed propter successus sumens sibi licentiam omnium scelerum, & iniuste alios opprimens, &c. errat iudicio, & plus sibi tribuit, quam debebat. Tharionis vanitas melius conspici potest, qui non recte iudicat, quia palam mentitur, prædicans de se falsa. Sed Ioseph recte iudicat, se nam ordinem, scit personam iustam esse per misericordiam propter promissum Dominum. Deinde scit in hoc periculo & in his illecebris cor suum à Deo confirmatum esse, & agnoscit, Deum esse fontem huius boni, & ei gratias agit: postea affirmat quod res est, se non esse adulterum. Sic Iob recte iudicat, cum ait, se iustum gubernatorem fuisse. Expresse autem utranque propositionem recitat, ait se non esse iustum coram Deo, & rursus inquit, se iustum esse, & iuste fecisse. Non est iusta persona propter proprias virtutes, sed propter redemptorem, quem nominat. Deinde in reconciliatio placet obedientiam. Hinc sumatur & dicti explicatio: Qui gloriatur, in Domino gloriatur, scilicet de iustificatione, sicut ibi Paulus loquitur. Quamquam & generaliter vere ita dicitur, quoties de principalibus causis bonorum rerum cogitatur. Vt, Ioseph scit se à Deo adiutum esse in tanta castitate, David scit se adiutum esse cum interfecit Goliath, & tunc de esse dicit vere affirmat Ioseph, se non esse adulterum. Hæc integritas conscientie est aliqua gloria, & res bona, quare & tranquillitas cordis eam sequitur ordine diuino.

TIMOR est affectus, qui sensu percipitur in corde, & est huiusmodi uenientis mali cum dolore cordis, quod ita conditum est, ut uel læcia sit incolumis, uel dolore compressum destruat, quia uoluit Deus his diuersis affectibus in creatura rationali ostendere suum iudicium, quod seruet obediētes, & destruat contumaces, & uult ipsos inflectus executores esse huius sui iudicij, quia lex sine executione est inanis sonitus. Hæc primum in genere de timore considerandum est uocabulo timoris sciant iuniores significari non otiosam cogitationem, sed acres motus, qui in corde percipiuntur.

TIMOR SERVILLE est exasperare sensu iræ Dei & pernarum sine fide, & in hoc horrendo dolore fugere Deum, sicut fugunt Saul, Iudas, & similes.

TIMOR FILIALIS in hominibus in hac vita, est timor coniunctus cum fide id est, est in uero dolore erigi agnitione merito cordis Dei, propter filium promissæ, & uera inuocatione ad Deum accedere, quod cum fit, subijci se cor Deo uera reuerentia, & non uult

eum offendere. De hoc timore dicitur: Timor Domini initium sapientie. Item Ecclesiastici ultimo: Deum time, & mandata eius observa. Hæc sit regula omnibus hominibus. In talibus dictis plurimis timor significat prorsus idem, quod uerus & non simulatus cultus Dei, & intelligatur hic cultus seu timor de vniuersali obediencia. Hæc simplex declaratio nominis necessaria est ad multorum dictorum explicationem. In epistola Iohannis dicitur: Perfecta dilectio foras pellit timorem. Hic de timore seruili dicitur, quo cor horribili dolore fugit Deum, ut experientia ostendit in omnibus hominibus esse trepidationes. Sed cum accedunt fides & dilectio, id est, læticia in Deo, accedimus ad Deum, non fugimus. Ita pellitur seruilis timor, & oritur vera reuerentia, subiiciens cor Deo.

CONSCIENTIA est syllogismus practicus in intellectu, in quo maior propositio est lex Dei, seu quodcumq; uerbum Dei, nobis aliquid præcipiens. Minor uero & conclusio sunt applicatio approbans recte facta, uel condemnans delictum, quam approbationem in corde sequitur læticia, & condemnationem dolor, naturali ordine, sancito a Deo, qui uult in creatura rationali hanc noticiam sui iudicij esse & executionem accedere, ut sit testimonium de ipso, ostendens esse Deum, & præcipere iusta, & prohibere iniusta, & punire. Utitur autem Deus hoc ipso iudicio in nobis in puniendo, & suo tempore hos pattores auget, sicut dicitur: Deus ignis cõsumens est. Item: Lex occidit. Erant in Dauide statim condemnatio sceleris, & aliquis dolor, sed adhuc languidior. Sed in obiurgatione Nathan Deus ipse auxit hunc dolorem, feruens cor eius sensu iræ. Debat cor humanum congruere cum lege, etiam ante delictum, sed tunc saepe est contumax. Reliquit autem Deus hoc iudicium post delictum, quia Deus in hoc dolore uult se conspici, ac sciri se esse Deum, iusta præcipientem, & punientem iniusta. Hoc consilium Dei & testimonium de Deo saepe cogitandum est. Hoc iudicium nominat Paulus ad Colossenses, Chirographum contra nos scriptum lege, id est, Syllogismus, in quo lex & quodcumq; uerbum Dei nobis aliquid præcipiens, est maior: applicatio ad nos, sunt minor & conclusio, qua horribiliter condemnatur nostro testimonio. Huc multa dicta scriptorum pertinent:

Conscia mens ut cuiq; sua est, ira concipit intra

Pectora, pro meritis spemq; metumq; suis.

LIBERTAS in Deo est posse res creare & non creare, & cum sit immutabiliter bonus, posse dare bona & posse non dare, conseruare naturam, aut non conseruare, agere per creaturas secundum naturæ ordinem, quem instituit, aut naturæ ordinem moderari aut mutare, ac immediate agere sine creaturis. Ita præest naturæ ueragens libertimum, iuxta dictum Psalmi: Omnia quæcumq; uoluit, fecit.

VERA VIRTUS in Angelis & hominibus est motus virtuosus, congruens cum lege Dei, qui motus accenditur à Deo, ut caritas in Ioseph, fortitudo in Dauide, iuxta dicta: Deus est qui efficit in vobis ut uelitis, & perficiatis, ut fiant aliqua ipsi grata. *Et. Cor. 1. Diuisiones donorum sunt, idem autem Spiritus.*

OPERA legis sunt cogitationes humane, & imperia voluntatis scientis locomotiuam, ut externæ actiones congruant cum lege Dei. Hunc qualemcunq; conatum in homine vocant Philosophi Virtutem.

IUSTITIA VNIVERSALIS significat idem quod virtus, & est congruentia cum tota lege, seu est congruentia cum Deo. Idem est enim dicere, congruere cum Deo, & congruere cum lege Dei, quia Deus talis est, sicut se in lege describit.

IUSTITIA PARTICVLARIS est virtus suam cuiusque tribuens. Hanc definitionem Plato accepit à Simionide. Apud Clementem extat definitio composita ex vniuersali & particulari: *καλοσυνήσις καὶ νόμιμος ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους*. Apparet autem auctorem voluisse in priore membro complecti motus accessos à Spiritu sancto erga Deum, deinde officia erga proximos. Intelligatur autem magnitudinem ordinata.

NOTICIÆ sunt actiones mentis & cerebri, quibus formantur imagines, quæ sunt lumen, quo res monstrantur, ut Iulius cogitans Pompeium absentem, ea ipsa cogitatione format imaginem eius. Hoc ita fieri manifestum est, quomodo fiat, nondum scimus, sed in illa athena Academia discemus. Interea consideremus hoc mirabile opus Dei in hominibus, & discamus, hanc formationem imaginum nobis inditam esse, ut aliquo modo cogitemus, filium Dei esse unigenitum æternæ patris, cogitatione genitam, ut inquit Epist. ad Hebræos. Filius est *γεννητὸς τοῦ πατρὸς ἀπο τοῦ οὐρανοῦ*. Fiant autem illustriores Noticiæ quando Deus ipse hoc lumen accendit, videlicet, quando filius Dei ipse dicit consolationem in mentibus nostris, & ostendit Patrem voce Euangelij, ut sit in vera consolatione. Ita scriptum est ad Hebræos cap. 4. Sermo Dei viuus & efficax, & penetrantior omni gladio, penetrans artus & medullas, iudicans cogitationes cordium, &c. Etiam filius dicit consolationem in mentibus, simul effundit Spiritum sanctum in corda, qui novos motus accendit, qualis ipse est, & mouet spiritibus vitalibus, sitq; illustrior noticia, congruentibus motibus cordis. Est igitur sapientia generaliter, noticia vera, illustris, quæ diocris, agnoscens res, quas Deus vult aspici & considerari, *Deut. 4. dicitur: Hæc est sapientia uestra, audire præcepta Dei.*

F I N E S est assentiri omni verbo Dei nobis tradito, atq; illi promissioni gratiæ: & est fiducia in voluntate & corde acquiescere

in Deo, propter mediatorē, accensa per verbum Dei & Spiritum sanctum, qua cor in sensu iræ Dei agnita misericordia Dei reuiuiscit, & lætatur in Deo, & accedit ad eum, & inuocat eum, clamans Abba pater, iuxta dicta Rom. 5. Iustificari fide pacem habemus erga Deum. Item Rom. 8. Clamamus Abba pater.

S P E S est certa expectatio vitæ æternæ propter mediatorē gratis dandæ, & est expectatio mitigationis seu liberationis præsentium calamitatum, iuxta consiliū Dei, iuxta dictum 1. Petri 1. Perfecite sperate vitam æternam. Intelligentes autem perfecte pro hac phrasi, sine simulatione.

D I L E C T I O Dei est obœdientia vniuersalis iuxta omnia mandata propter Deum, & coniuncta cum vera læticia in Deo, iuxta dictum 1. Iohan. 5. Hæc est dilectio Dei, seruare mandata Dei.

P A T I E N T I A Philosophica est obœdire rationi in perferendis aduersis, quæ ratio iubet ferre, & non frangi dolore, vt contra aliquam virtutem faciamus, vt Cato facit contra iusticiam sese interficiens.

P A T I E N T I A Christiana est obœdire Deo in perferendis aduersis, quæ Deus iubet ferre, nec frangi dolore, ut contra aliquod mandatum Dei faciamus, & est lenire dolorem agnitione voluntatis Dei, & Spiritu sancto, qui est læticia in Deo, & spem retinere liberationis aut mitigationis, & petere à Deo liberationem & mitigationem, iuxta dictum Psal. 35. Subditus esto Deo, & ora eum. Item: Expecta Dominum, & custodi viam eius.

C V L T V S Dei est opus à Deo mandatum, factum fide agnoscente filium Dei, & fiducia ipsius, cuius operis finis principalis mediatus uel immediatus est, ut Deo honos præstetur, id est, ut hac obœdientia testimonium ostendatur, hunc vere esse Deum, quem sic colimus.

T I M O R Dei est vere expauescere agnitione iræ Dei aduersus peccatum. Fit autem timor filialis, cum accedit fides, qua cor erigitur consolatione, & sic talis Timor, qui est sine odio Dei, & vult ei reuerenter obœdire, & eum non offendere. Hoc modo Timor Dei significat totum cultum, vt, Beati omnes qui timent Dominum.

T I M O R seruilis est timor & dolor sine fide, & est fremitus aduersus Deum, & horribilis fuga, qualis est in Saule & Iuda. De hoc timore dicitur: Perfecta, id est, non simulata dilectio foras pellit timorem.

I V R A M E N T V M est inuocatio Dei, qua petimus, ut Deus sit testis de nostro animo, quod non velimus fallere homines ea de re, de qua a seueramus, & simul petimus, ut Deus sit uindex, si sefellerimus, quam inuocationem **D E V S** sanxit, vt sit uinculum ueritatis inter homi-

homines, & se obligat ad tuendam hoc vinculum, uidelicet, ut seruantibus benefaciat, & non seruantes sine ulla dubitatione puniat. Quia uult intelligi ueritatē, ut sciamus & esse ipsum, & esse ueracem.

VERITAS interdum noticiam seu doctrinam ueram, seu sermonem uerum significat. Ibi est congruentia sermonis cum rebus. Ut cum cogito aut dico, niuem candidam esse. Interdum significat uirtutem, quæ possit nominari Veracitas. Est autem uirtus, quæ amplectitur, amat & constanter retinet ueras noticias, ueram doctrinam, & ueros sermones, & abhorret à mendacijs & Sophistica, & efficit ut cōgruant dicta seu promissa & facta, & ut sermo ac gestus congruant cum animo. Vult autem Deus intelligi ueritatem, ut sciamus & esse ipsum, & ueracem esse, & uult nos, acquirere in ueris noticijs propter ipsum, & propter utilitatem uitæ, ideo inquit: Non dicas falsum testimonium. Item: Sic sermo uester, est, est, non, non, &c. Si enim concederetur infinita petulantia, & uanitas disputationum, qualis fuit Pyrrhonorum, uocaretur etiam in dubium, an sit Deus. Domosthenes dixit: Duabus rebus homines fieri similes Deo: Veritatis & beneficentia. Et sit in conspectu dictum Zachariæ: Diligite ueritatem & pacem.

SYPERSTITIO est observatio certi gestus, aut tribuere effectum gratiæ, aut mutationis naturalis rei aut gestui sine mandato diuino, aut sine causis physicis. Hic non dicitur de politicijs gestibus, qui sunt significationes sine superstitione, ut cum regi imponitur corona, non fit naturalis mutatio, sed fit significatio ad coronandofaciendos alios de distinctione ordinum, & de officijs, &c.

ECCLESIA uisibilis est cœtus uisibilis hominum attentium incorruptam Euangelij doctrinam, & recte utentium Sacramentis, in quo cœtu filius Dei est efficax per ministerium Euangelij, & multos regenerat ad uitam æternam, quanquam sunt in eo cœtu & alij multi non sancti, sed tamen de doctrina & externa professione consentientes. Hæc est simplicissima definitio uisibilis Ecclesiæ.

REGNUM Christi, est filium Dei instituere & conseruare ministerium Euangelij, colligere Ecclesiã, & uere efficacem esse in credentibus, eos uiuificare uoce Euangelij, & sanctificare Spiritu sancto ad uitam æternam, defendere eos contra tyrannidem Diabololorum, & organa Diabolorum, & postea resuscitare sanctos ad uitam æternam, & tradere regnum Patri, id est, adducere æternam Ecclesiã ad æternum Patrem coram, ut postea regnet in eis diuinitas ipsam, non per ministerium Euangelij. Donec enim adhuc per ministerium Euangelij colligitur Ecclesiã, dicitur hoc regnum Christi in hac uita, quia filius, qui est *ὁ υἱός*, profert Euangelium ex sinu æternitatis, & Pater agnoscitur, cum in ipsa consolatione agnoscimus, *ὁ πατήρ*.

eterno Patre recipi, monstrata voce Euangelij, & tamen filij regnum est eternum, quia in tota eternitate simul cum Patre & Spiritu sancto regnat, & manet caput Ecclesiae.

MINISTER Euangelij est persona ordinata à Deo mediate vel immediate ad docendum Euangelium, & ad Sacramentorum administrationem, & ad puniendum verbo, non vi corporali.

MAGISTRATVS politicus est persona à Deo ordinata mediate vel immediate, ut sit uox & executor legis diuinæ in externa disciplina, & aliarum honestarum legum, & sit custos pacis, ac reprimat & puniat contumaces ui corporali, bellis & supplicijs, aut nece corporum. Ad hanc executionem opus est praesidijs & sumptibus, ideo imperia oportet instructa esse satellitijs, qualia non habet minister Euangelij.

DEFENSIO legitima, est certo modo reprimere violentiam notoriam sicut leges ordinarunt. Ut cum uiator in praesenti periculo reprimat latronem. Sic licet reprimere magistratum in praesenti periculo, rapientem filiam aut coniugem alterius. Aliud autem est defensio in praesenti periculo, aliud poena post atrox scelus, ubi etiam aliquando magnitudo iusti doloris excusat parentes, qui atrocita scelerum puniunt, ut Harpagus & ciuis Vicentinus, cui tyrannus eripuerat filiam, & stupratam postea remisit dissectam in quatuor partes.

BELLVM est aut legitima defensio, aut legitima poena, suscepta ab ordinaria potestate, propter iustam causam.

SEDITIO est motus subditorum, qui inuadunt armis Magistratum, à quo non sunt affecti notorij iniurijs, & quando non seruatur modus defensionis, sed rapitur dominatio.

REGNUM est motus cordi humano inustus diuinitus, congruens cum lege Dei, ut amor erga parentes, natos, coniugem, fratres, & benemeritos.

NEMESIS seu Zelus, est indignatio contra atrocem iniusticiam aut turpitudinem. Sunt autem *regni* diuinitus in iustis hominibus, ut sint commonestiones de Deo, qualis sit, &c.

GRATITUDO est virtus complectens ueritatem & iusticiam. Veritatem, quia Deus uult nos agnoscere & fateri, unde beneficia accepta sint. Iusticiam uero, quia obligat nos ad mutuam beneuolentiam, & ad alia cetera officia.

AFFECTVS sunt motus cordis, laxationes uel compressiones, sequentes noticiam, persequentes aut fugientes obiecta, qui cum aut laedant naturam, aut delectent, semper comitantur extremi affectus, dolor laesa natura, seu suauitas, id est, laetitia acquiescens in obiecto. Hi duo sunt ultimi affectus, quia Deus uult discerni honesta & turpia, ideo cor sic condidit, ut sit tanquam iudex, & dolor

desinat

de ut uat hominem propter turpia, & læticia sit uir⁴, quæ debet habere honesta obiecta, ut congruant cum Deo.

E S T autem **D O L O R** seu Tristitia in corde, fuga obiecti contrarij, quo læditur, & est sensus destructionis, cum cor uelut fugiens constringitur seu comprimitur. Et in hac compressione torretur, & sanguis & spiritus uelut incendio absumuntur, & lanquefiunt omnes actiones cordis, donec uita profus extinguitur. Alibi dolor in alijs membris est tantum sensus læsionis neruorum, qui sic conditi sunt, ut percipiant suaves & insuaves motiones. Nec alia causa querenda est, nisi quia Deus uoluit nobis discrimina conseruationis & destructionis nota esse, & uoluit, ut naturæ iustæ bene sit, & iniusta destruat.

L A E T I C I A est suavis motus in corde, & uelut laxatio, in qua sanguis fouetur, ac copiosæ & lucidæ flammæ spirituum gignuntur, quibus totum corpus fouetur. Ex his initijs ceteri affectus utcumque describi possunt, quia plerique sunt compositi, seu mixti, ut:

I R A est dolor cordis fugientis obiectum contrarium, & simul cupiditas depulsionis. Fit autem compressione dolor. Quare sanguis affluit, ut cordi opem ferat. Sed cupiditas depulsionis fit laxatione, in qua cor effundit sanguinem & spiritus in extrema membra, & tanquam armat ea, & utroque motu crescente, fit incendium cordis & spirituum. Hinc sunt descriptiones:

Ora tument ira, nigrescunt sanguine uenæ,

Diraque Gorgonco lumina felle micant.

O D I U M est continuata ira, tanquam perpetuum incendium seu flamma in corde.

A M O R est compositus ex læticia & ex attractione rei placetis. Fitque dilatatio cordis uelut amplexu attrahentis rem placentem, ut res placens fiat unum quiddam in corde, ut dicitur: *quæ uia iuxta dicitur, Iuxta dicitur.*

M A N S U E T U D O est uirtus moderatrix iræ, id est, non effundit iram, nec obtemperans iræ, nisi ubi lex Dei iubet irasci & puniri.

V I C I N A uirtus est **N E M E S I S** seu Zelus, quæ est irasci & puniri iuxta mandata Dei. Ut Phinees iratus propter gloriam Dei interfecit accedentem ad peregrinam mulierem. Nec recte dicuntur Socii: Pœnam exequendam esse sine ira. Quia uult Deus etiam corda uer commoueri, ideo tales motus indidit hominibus, & Spiritus sanctus ipse ciet eos in sanctis, iuxta dictum: Zelus domus tuæ comedit in iustorum, aut propter probabilem rationem in calamitate iusta eorum, qui tamen errore aut imbecillitate lapsi sunt, & lenire cogitamus studemus.

AMICITIA est iusticia, in qua pro beneuolentia orta ex causis honestis reddimus beneuolentiam, & obligati sumus ad mutua officia honesta & possibilia.

EPIIKIA est uirtus leniens seueritatem stricti iuris propter probabilem rationem, quia uidelicet in circumstantia est mitigationis causa, ut cum Thrasylbulus Atticus sancit, ne reducti ciues ereptas possessiones repetant, quia repetitio nouum bellum accensura erat. Sic Paulus inquit Philip. 4. Epiikia uestra nota sit omnibus hominibus. Vult enim in Christianis eminere bonitatem, condonantem multas priuatas offensiones tranquillitati publicæ, sicut & Dominus inquit: Remittite & remittetur uobis. Et noti sint dulcissimi uersus Nazianzeni:

ἰδὲ οὐδ' αὖ οὐδ' αὖ οὐδ' αὖ, καὶ πρόσθετον τὸ πρόσθετον,
ἀκτὼ γὰρ ἀκτῶ, τῷ δὲ ὡς σαθμίζετα.

Est autem maxime illustris Epiikia quam Deus in Euangelio patefacit, recipiens incoactam obedientiam propter filium, & quasi dispensans de lege sua. Vixit uirtutes sunt, seuera iusticia & *inimicitia*, sicut & Liberalitas & Parsimonia. Item: Sicut Mansuetudo & Nemo. Item sicut Veritas & Candor. Est enim Candor uirtus, in quacunque interpretatione, non solum non deprauans recta dicta calumnijs, sed etiam flexens ambigua ad meliorem sententiam. Et præceptum est de Candore: Nolite iudicare, ne iudicemini, &c.

FORTITUDO est uirtus ac firmis cordis, perferrens dolores ac pericula, tum in sustinendo, tum in depellendo, iuxta legem Dei, quæ ostendit, quæ sint sustinenda, & ubi sit utendum depulsione. Hæc firmitas cordis, ut in Dauide sustinente iniurias, aut pugnantem cum Goliath, est motus diuinus: & uniuersaliter heroica fortitudo iuxta in Achille, motus diuinus est, nec assumitur humana cogitatione, quia est in corde, non tantum est qualiscunque gubernatio locomotiuæ in externo gestu, sicut uulgaris fortitudo.

GLORIA uisitate dicta de gloria hominis, est approbatio conscientie nostræ recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. De hac gloria Paulus inquit: Exploret unusquisque suum opus, & sic gloriam habebit in seipso, & non ab alio: Id est, Si recte feceris ea quæ sunt tui officij, habebis approbationem conscientie, quæ affert tranquillitatem, & non quæres gloriam obrectatione aliorum, uel populari applausu.

SUPERBIA conflata est ex multis uitijs. Est enim errore iudicij non agnoscentis propriam infirmitatem, esse securum & sine timore Dei, & sibi tribuere maiora uiribus, & fiducia sui extra metas uocationis maiora appetere, & alios despiciere ac pretere, & irasci

Ff Deo

Deo & hominibus, cum hic cursus impeditur. Vt Antonius uelut
 brius sese aspiciens, admiratur suam uirtutem & potentiam, & de
 gnum esse iudicat, qui solus teneat imperium, ideo omnia uocatione
 appetit monarchiam. De hoc malo dicit Salomon cap. 16. Proberis.
 Abominatio coram Deo omne cor superbum. Item: Deus superbis re
 sistit, uidelicet, quia multa peccata in eis concurrunt, cor est sine ti
 more Dei, & effertur fiducia suarum uirium, turbat uocationes, & fre
 mit aduersus Deum, cum impeditur cupiditas. Dignum memoria est
 & Herodoti dictum: Solet Deus omnia sublimia humiliare uel muta
 rare.

HUMILITAS seu ταπεινοφροσύνη est uirtus ex multis compo
 sita. Est enim in agnitione propriae infirmitatis uere timere Deum, &
 fiducia auxilij diuini seruire uocationi, nec crumpere, nec minus
 appetere, & agnoscere gubernationem Dei opus esse, qui etiam imbe
 cilliores potest facere salutaria organa. Ideo & iusticia est, tribuens
 suum cuique locum, non despiciens alios, nec impediens, & non fru
 mens aduersus Deum in pœnis, sed tribuens Deo laudem iusticia, sicut
 Daniel inquit: Tibi Domine iusticia, &c. Talis fuit Ionathas, in
 telligens regni molem non sustineri posse humanis uiribus, & præter
 itum in populo Dei non esse felicem regem, nisi diuinitus datum. Non
 non appetiuit regnum, sed Dauidi celsit, & postea in calamitate Deo
 patienter obœdiuit. De talibus dicitur: Humilibus dat gratiam.

MODESTIA est uirtus seruans conuenientiam, secundum
 rectum iudicium in opinione de nobis, in sermone & in gestu.

PERSONARVM acceptio est æqualibus inæqualitas, aut inæ
 qualibus æqualia dare, & sic Hebraica phrasi dicitur respectus non
 principalis negotij, sed circumstantiæ in persona, ut cum iudex pa
 perem mœchum punit, & mœcho diuiti parcit, iuxta dictum: Ductio
 niam coruis, uexat censura columbas. Et cum debitum inæqualiter
 hoc modo distribuitur, pugnat acceptio personarum cum iusticia di
 stributiuâ, qua uult Deus discerni honesta & inhonesta, sicut scriptum
 est Roma. 13. Magistratus sit terrori malo operi, & honori bono.
 Hunc ordinem sanxit Deus, ut agnoscamus qualis sit ipse, uidelicet
 iustus, & puniens iniusta.

CASTITAS est uirtus, quæ uitat omnes commixtiones &
 effusiones feminis prohibitas lege Dei.

CONIUGIUM est legitima & indissolubilis coniunctio unius
 maris & unius feminae, ordinata à Deo ad procreationem, & ad ter
 randas uagas libidines, iuxta dictum: Erunt duo in carnem unam, id
 est, inseparabiliter iuncti. Et cum dicitur legitima coniunctio, com
 prehendantur leges de gradibus cognationum diuinitus tradita.

alix honestæ leges. Nam commixtio cum cognatis prohibita lege diuina dicitur incesta, id est, ad quam non potest accedere coniugalis solennitas, in qua sponsa erat ornata cingulo, quod nominabatur *xis*, inde incesta consuetudo dicitur, quasi sine cæsto, id est, sine legibus coniugij.

S E D V L T A S est uirtus, qua iuxta mandata Dei diligenter facimus labores proprios & necessarios uocationis nostræ, & intra metas uocationis nos coercemus. De hac uirtute, uidelicet de tuenda uocatione & diligentia in laboribus, expresse præcipit Paulus i. Theff. 4. Adhortatur ut excellatis magis, & in hac ambitiosi sitis, ut sitis quieti, & propria faciatis. Et Rom. 12. dicitur de diligentia: Qui præ est sit diligens. Et in 5. cap. Ecclesiast. Quicquid inuenit manus tua ad faciendum, ualide facito. Et cap. 11. Mane & uespere seminato semen tuum. Item: Mitte panem tuum in aquas transeuntes, quia post tempora multa inuenies, id est, doceas, in ues communem statum tuis laboribus, etiam si apud multos uideretur inutilis labor, ut si panem spargeres in aquas, erunt tamen aliqui, quibus tui labores profuturi sunt: Sicut & Paulus nos consolatur, inquit: Non est irritus labor uester. Extrema uitiosa sunt. Ignauia & πολυπραγμοσύνη, quæ aut in uocatione facit multa παράεργα, & omittit necessaria, aut erumpit extra uocationem, ut ardeliones, ac alij ambitione, alij stulta imitatione seu κακοζήλεια peccant, ut quia Maccabæus feliciter liberauerat populum, multi uoluerunt esse imitatores, qui tamen erant infelices, quia nec uocati erant, nec diuinitus excitati. Sic fuerunt infelices imitatores Themistoclis, Pericles & Demosthenes. Ac de talibus dictum Polybij dignum est memoria: πολλοὶ τὰ μὲν ἔργα τῶν ἐπιτυχόντων ἐπὶ βέλῳται μιμνήσθαι, multi opera florentissimorum hominum non student imitari, τὰ δὲ παράεργα ζηλόντες ἀναπαύειν τὴν ἑαυτῶν ἀκρίβειαν, sed imitantes parerga, producant in theatrum suam summam inscientiam.

FURTUM est occupare uel auferre rem alienam inuito Domino.

PROPRIETAS est dominium rei, iustis modis acquisitum, quo dominus, & non alius, ius habet de ea re disponendi suo arbitrio, nisi quantum lege aut pacto prohibetur.

DOMINIUM est ius, id est, facultas ordinata lege diuina uel humana, qua rem tenet dominus, & non alius, & de ea re disponit suo arbitrio, nisi quantum lege aut pacto prohibetur. Sanxit autem distinctionem dominiorum ipsa uox præcepti: Non furtum facies, Ad tenenda est explicatio.

F f a Natu-

Naturalia sunt immutabilia,
 Communis usus rerum est naturalis iuris, sicut
 usitate dicitur,
 Ergo est immutabilis.

R E S P O N D E O ad maiorem. Naturalia sunt immutabilia, videlicet noticiæ naturales artium & præceptorum. Sed non utilitates, quæ fuissent in natura integra, ut perpetua sanitas corporis, & alitæ commoditates. Talis potuit esse in natura integra communitio, nec tam men fuisset præcepti.

C O N T R A C T V S est mutua & honesta consensio duorum vel plurium de re aliqua legitimo modo transferenda, vel quo ad dominium, vel quo ad usum, vel quo ad obligationem, diuinitus ordinata. Quia cum singuli indigeant rebus quas ipsi non habent, vult Deus seruata æqualitate legitimis contractibus, & communicatione legitima, vitam hominum copulatam esse, ut intelligamus, iusticiam esse æqualitatem, & sciamus ipsum æqualem esse. Et sunt contractus confirmati Leuitici 19. Non facite inæqualitatem in iudicio, in re, gula, &c.

E M T I O est contractus, quo res transfertur, quo ad dominium pro iusto precio, nec retinet emtor ius retrahendi precij. Et nominantur substantialia emtionis, merx, precium, & consensus emtoris & venditoris.

M U T U A T I O est contractus, quo transfertur pecunia seu frumentum, seu alia res utilis, cuius usus est consumtio, cum hac obligatione, ut tantundem post certum tempus reddatur, & dans mutuo retinet ius tantundem petendi, quantum mutuo dedit.

V S U R A est lucrum, quod propter mutationem petitur. Expressè autem prohibita est usuræ petitio Leuit. 27. & Deutero. 23. Et in Euangelio dicitur: Mutuum date, nihil inde sperantes. Et pognant usuræ cum æqualitate. Nemo debet lucrari ex alieno. Accipiens usuras lucratur de alieno. Quia mutuatio transtulit dominium, & quidem rei non sua natura fructificantis. Non est igitur iustum lucrum. Ac res ostendit, propter hanc inæqualitatem exhauriri magnam partem hominum, eamque ob causam sæpe seditiones in imperijs ortas esse. Ethnicis tamen, ut modus aliquis esset, legem condiderunt de centesima. Dicitur autem centesima usura centesimo mensis æquans sortem. Ut si quis singulis mensibus de centum aureis soluat unum aureum. Fit mentio centesimæ usuræ in libro Esdræ cap. 5. Cumque sceneratores duas aut tres centesimas postularint, lex de centesima sæpe renouata est, à Lucullo in Asia, à Cicerone in Cilicia, à Iulio & Augusto in toto imperio.

INTRA

INTERESSE est accidens aliorum contractuum, & est honestæ rei appellatio ex naturali æqualitate sumpta, de qua dicitur: Nemo locupletetur cum alterius iniuria. Est igitur interesse debiti quod debet iure naturæ is, qui efficacem causam damni alteri dedit aut qui vere impedit alterius iusta lucra: ut si quis in locato corrumpit aliquid, debet id quanti interest, id est, debet sarcire damnum, etiam si nulla pacto de hac re præcessit. Quod autem uocabulum honestæ rei interesse prætextitur crudelibus usuris, perniciose sophistica est.

LOCATIO est contractus, in quo res transferretur ad certum tempus, quo ad usum, pro certo precio, non quo ad dominium, & res illata sunt iuræ oppignorata locanti.

MENDACIVM est petulanter aut cupiditate nocendi aliud loqui, seu gestu significare, & aliud sentire. Non enim nomino mendacia figuras, quibus ex probabili causa aliquid regitur, quod non necesse est dici, ut Raab negat speculatores domi suæ esse. Tales figuræ nominantur officiosa mendacia. Huc & Apologi ac poemata pertinent, quæ omnia possunt dici figuræ seu similitudines.

MALEDICENTIA est seu falsa seu dubia scelera puniendæ legibus alicui obijcere, seu uera commemorare uanitate aut cupiditate nocendi, extra ordinem iudiciorum. Hoc uitium prohibetur Leuit. 19. Non eris criminator nec susurro in populo. Pertinent autem ad hoc genus conuicia seu falsa seu uera, quæ tamen uanitate aut cupiditate nocendi dicuntur. Item Calumniæ quæ sunt, aut benefacta, aut recte dicta deprauare, aut ambigua in deteriorem partem flectere, aut quoquo modo crimen fingere, ut Palamedes fidei crimine opprimitur, item Naboth. De his omnibus dicitur in Ecclesiaste cap. 7. Calumnia conturbat sapientem, & perdit robur cordis eius. Et cap. 10. Qualis est serpens, cui clam mordet, talis est calumniator. Vicia linguæ multa sunt, alia magis, alia minus atrocio.

GARRULITAS, futilitas, uanitas, iactantia, maledicentia, subsannatio, mentiri, calumniari, insultas, scurrilitas, quæ est obscena dicere, aut in materia graui intempestiuus iocis, aut Mimica subsannatione ludere, aut contumeliosa dicere in superiores, aut in calamitosos honestos, ut Semei scurrator maledicens Dauidi.

LIBERTAS CIVILIS est facultas corporalis ordinata legibus, honeste transferendi corpus, & eligendi honestas operas corporis pro arbitrio, & habendi res proprias, & disponendi de eis iure dominij pro arbitrio, habens & legitimam defensionem corporis & rerum, ut Ioseph emptus non potest transferre corpus, ac discedere à domino suo, &c. Diferte autem dicitur, facultas ordinata legibus, quia libertas non est infinita licentia, nec uagatur beluarum more, sed est facultas honeste utendi corpore & rebus, liberior, quam qua-

lis est captiuorum aut seruorum, sed tamen Deo subiecta, & ceteris inclusa meris diuinitus, uidelicet legi Dei, & alijs legibus, quæ continent concessam facultatem, ut si cui liceat uti spaciosi horti fructibus, & sint circumdanti muri, ne irrumpant apri aut alia fera. Sic dixit Lucius Crassus: Legam serui sumus, ut liberi esse possimus.

SERVITVS CIVILIS, quam Deus approbat, ut seruus fuit Ioseph, seu Onesimus, est priuatio legitima facultatis possidendi res proprias, & eligendi operas proprio arbitrio, & transitendi coepus aut res proprio arbitrio. Habet autem & hæc seruitus ex lege diuina, seu naturali suam mitigationem aut moderationem, nec dominus cogant seruos facere contra leges diuinas. Ut, cum Turci auferunt subditis filios & filias, & abstrahunt eos ad suam idolomaniam, qui Deus est superior Dominus, & nulla creatura petere aut iubere aliquid deest contra mandata diuina, iuxta dictum: Oportet Deo magis obedire quam hominibus. Ac dictum Platonis obseruetur: Vtraque optima, Moderata libertas, & moderata seruitus. Vtraque peiora, Immoderata libertas, immoderata seruitus.

BONVM INCREATVM est Deus ipse, qui est essentia sapientis, æterna, omnipotens, uolens talia, qualia in lege sua præcipit, creatrix & conseruatrici mundi, & causa boni, id est, sapientie, iusticie, læticie, & ordinis in creaturis. De hoc perfecto bono dicitur: Nullus est bonus, nisi unicus, qui est Deus.

BONVM CREATVM est creata conuenientia in creatura cum mente diuina, omnia intelligente & ordinante. Est igitur sapientia, iusticia & læticia in natura intelligente, & ordo in uniuersa natura, institutus à Deo. Hæc definitio est boni in genere, quod nominatur bonum naturale, & de hoc bono dicitur: Vidit Deus omnia quæ fecerat, & erant ualde bona, id est, conuenientia cum mente diuina, se ordinante, uidelicet in natura intelligente erant sapientia, iusticia & læticia, & in natura uniuersa ordo. Deinde species recitantur.

BONVM HONESTVM morale creatum est ipsæ actio voluntatis in Angelis & hominibus, congruentes cum lege Dei, seu cum Deo. Idem enim significatur his loquendi formis, & quidem recte eas actiones oportet cogitatione legis Dei. Osiander nominat iusticiam ipsum Deum, sed tamen necesse est increatam iusticiam discerni à creata, seu ab actionibus congruentibus, quæ sunt in uoluntate Angeli aut hominis ut crassissime loquar, quarum aliqua constantia est uoluntas Angeli aut hominis, quæ non habet se prorsus passiuæ, id est, in qua non agit Deus, ut Sol spargit radios in dolium. Et Ioannes inquit, Nos forte similes filij Dei. Item Paulus ait, Nos tractari formari, ut simus imago Dei. Non est autem imago archetypus. Est igitur aliquod bonum honestum creatum, quod in hac uita in rebus
inco-

inequatur, postea erit integrum. Philosophia loquitur de actionibus honestis, quæ etiam si sunt imperfectæ, tamen sciamus eas nominari bonum honestum seu morale creatum, ut actio voluntatis in Scipione, mandans omnibus membris, ut abstineant ab alterius sponsa. Hæc actio perfectior esset, si mens & uoluntas intuerentur Deum, ut actio Iosephi fugientis adulteram. Hæc alibi copiosius enarrantur, sed tamen recte dicitur, aliquod esse bonum honestum seu morale creatum, et si discerni necesse est actiones, in beatis, item renatis in hac uita, & honestis Ethnicis, actiones Angelorum, Iosephi, & Scipionis.

BONA UTILIA sunt omnes noticiæ sensuum & mentis, & omnes res & effectiones ordinatæ ad conseruationem uitæ, ut ordo in elementis, & rebus nascentibus, si uento, metallis, & alijs. Nec mihi displicet, ueras noticias in mente, cum uoluntas congruit, dici bonum honestum. Sed cum non congruit uoluntas, sunt bonum naturale & utile, sicut aurum, quo tamen homines abutuntur.

BONVM SVAVE in sensu est conuenientia obiecti, cum neruis, ut cum aqua calida recreat neruos læsos frigore, seu cum potus conueniens recreat arefactam linguam & cetera membra. Aut bonum suauis est in mente & uoluntate læticia, quæ oritur ab intellectu, pulchritudinis, id est, ordinis & conuenientia cum Deo uel natura.

MALVM NATVRAL est priuatio sapientiæ, iusticiæ & læticiæ in natura intelligente, & in alijs rebus est destructio ordinis in qualibet natura, ut morbus, mors, & quæcunque destructio rerum.

MALVM MORAL est priuatio iusticiæ seu uirtutis in natura intelligente, seu est discrepantia à lege Dei, seu à Deo. Uisitate uero nominatur malum culpæ, & in Ecclesia nominatur peccatum. Tenenda est autem regula firmissime, quod Deus nequaquam sit causa mali culpæ, id est, Deus nec uult, nec approbat, nec efficit, nec adiuuat peccatum.

Aliud est **MALVM PŒNÆ**, quod est destructio, sequens malum culpæ, ut morbi, mors. Hoc malum est iusta executio pœnæ, ut oppressio Pharaonis. Nec est absurdum de tali iusta executione dicere, quod Deus uelit & adiuuet eam, ut expresse de Sodomis dicitur: Dominus pluit super Sodomam ignem & sulphur, &c. Item: Deus ignis consumens est. De hoc malo pœnæ intelligantur dicta: Non est malum in ciuitate, quod non fecit Dominus, id est, omnibus generibus pœnarum afflixit nos, morbis, lue, fame, bellis, &c. Diligenter autem consideranda est oppositio. Bonum enim morale & malum culpæ inter sese opponuntur, ut habitus & priuatio, seu ut contrarij motus ut fortitudo & timiditas, dilectio fratris in Cain, & odium. Differunt ab his, Naturale bonum, & naturale malum. Ve, Noticia,

aurum, vinum, sunt naturalia bona, non sunt bona moralia. Mors est naturale malum, non morale. Non igitur pugnat cum bono morali, vt dicitur: Preciosa mors sanctorum eius.

ANGELVS BONVS est persona spiritualis, creata non ex elementis, sed ex nihilo, ut in ea diuinitas se in se spirituales naturas patefaciat, & in creatione ornata noticijs legis & alijs, libertate voluntatis & iusticia, deinde vero confirmata in bono, videlicet in dilectione Dei, Angelorum & piorum hominum, in veritate & castitate, ut nunquam à Deo deficiat, ordinata, vt quanquam natura præstantior est, tamen Ecclesiæ seruiat, vt voluntas Dei conspicitur, qui vult fortiores seruire inferioribus, & studium humilitatis approbat. Psalmo 90. Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus vijs tuis.

ANGELVS MALVS est persona spiritualis, creata non ex elementis, sed ex nihilo, in creatione ornata noticijs legis & alijs, libertate voluntatis & iusticia, deinde vero propria voluntate libera uersa à Deo, contento filio Dei, & abiecta in penas sine fine, fuerit odio Dei, mendax, blasphema, & odio Dei seuitiam exercens in genus humanum, impellens alios ad alia scelera, ad blasphemias, ad mendacia, ad cædes, ad libidinum confusiones, non ut ipsi melius sit, sed propter *irrationationem*, & ut Deum, & Dominum nostrum Iesum Christum contumelijs afficiat. Quare hi duo tituli ei tribuuntur, quod sit mendax & homicida. Et nominatur *diabolus*, quia uerbum Dei columnijs in hominum mentibus corrumpit. Et Satan, quia aduersatur Dei, & Domino nostro Iesu Christo, & Ecclesiæ. Beelzebub, quia uolitat in aëre, vt crabrones, turbans genus humanum, & præcipit Ecclesiæ. Sicut Paulus nominat Diabolum, principem potestatis aëris, efficacem in his qui contempnunt Deum. Ideo autem hæc definitio diligentius consideranda est, ut ardentior sit precatio in petendo auxilio aduersus Diabolum. Cum quidem ideo & libenter uelut filius Dei nobis opitulari, quia Diabolus nos propter ipsum præcipit odit. Inuocamus igitur te fili Dei Iesu Christe, crucifixe pro nobis & resuscitate, custos Ecclesiæ tuæ, ut nos gubernes & serues.

PROPHETÆ in veteri Testamento nominati sunt doctores, immediate vocati à Deo ad repurgandam doctrinam, & præcipue ad illustrandam promissionem de Messia, & ad aliqua politica consilia, & sunt ornati testimonio miraculorum, ut certum esset, doctrinam eorum diuinam esse, & eos non errare in doctrina, quia Deus de ea testificabatur. Tales fuerunt Adam, Seth, Noë, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Moyses, Dauid, Elias, Eliseus, Iesaias, Ieremias, Daniel, & alij. Ideo Iohannes inquit: Non sum Propheta. Quia non erat ad politica negotia missus, sicut Iudæi expectabant

bant Prophetam similem Samueli aut Eliæ, tubam belli contra Romanos.

APOSTOLI sunt doctores in nouo Testamento immediate vocati à Christo ad docendum Euangelium, & ad publicam administrationem Sacramentorum, non ad politica negotia, & sunt ornati testimonio Spiritus sancti, & miraculis, ut certum esset, doctrinam eorum diuinam esse, & eos non errare in doctrina, quia Deus de ea testificabatur, & habent potestatem ubiq; docendi.

EPISCOPVS seu Pastor est doctor uocatus à Deo, sed mediate, scilicet per Ecclesiam, ad docendum Euangelium, & ad publicam administrationem Sacramentorum in loco certo, & recitat doctrinam traditam ab Apostolis, ab hac cum discedit, errat, ut saepe accidit, nec habet potestatem ubiq; docendi. Consideranda sunt autem testimonia, quæ confirmant uocationem, quæ fit per homines, & ostendunt, Deum uelle suffragatione humana uocari ministros Euangelij, & per tales efficacem esse. Paulus præcipit Tito, ut constituat presbyteros passim in oppidis. Etz. Tim. 2. dicitur: Hæc commenda hominibus fidelibus, qui idonei sint ad docendos alios.

DOCTOR est persona uocata ad docendum Euangelium, non ad summam gubernationem Ecclesiæ. Tales olim erant Catechetæ, & nunc tales debent esse doctores in scholis.

EVANGELISTAE olim dicebantur, qui subinde ad diuersas Ecclesias mittebantur aut uocabantur, ut ibi Euangelium docerent. Tales scribit Eusebius nominatos esse Euangelistas, & celebrat Pantænnum, lectorem scholæ Alexandrinæ, qui peruagatus fuit multas Ecclesias in Oriente, & eas erudit.

BARNABAE DICTVM CITATVM

à Clemente, secundo libro Collectaneorum, pagina 101.

ANTEQVAM crederemus Deo, domicilium corruptibile & fragile cordis nostri vere erat templum manu factum, quando erat plenum idololatria, & erat domus dæmonum: Sed attendite, ut templum Domini gloriose ædificetur. Quomodo? Accipiendo remissionem peccatorum, & sperando in nomen Christi, siamus noui & deo creati, eo quod in domicilio nostro uere Deus habitat. Quomodo? Quando habitat in nobis sermo fidei ipsius, uocatio promissionis ipsius, sapientia iustificationum, & mandata doctrinæ.

DE HABITIBVS.

SVpra dictum est de Noticijs & Virtutibus. Et quid sint
Et y noticiæ

noticiæ actuales utrunque dici potest. De habitibus magna ratio est. **N O T I C I A** actualis in parte cognoscente, quæ cerebro utitur, est formatio imaginum, quæ sit spiritibus uelut *εἰκασία* imprimētibus cerebro, & cerebri motu seu lingua formante sermonem. Vtum cogitas amicum, formas in cerebro eius imaginem Mirandum opus Dei est in hominum natura, sic conditum singulari consilio. Et commonefactio est de Deo, quod Deus sit essentia intelligens. Deinde sunt aliz multæ commonefactiones in toto ordine notariorum, numerorum, ratiocinationes legum, quæ distinguunt honesta & turpia. De his tantis beneficijs Dei sæpe cogitandum est, & erigenda mens, ut aliquo modo conditorem intueatur.

S E D Q U I D S U N T N O T I C I A H A B I T U A L E S ?

H A S credo esse memorias, id est, impressas imagines cere parti cerebri, retentas, ut in cera retinentur imagines factæ sigillis. Et quo impressio est firmior, & sæpius facta, eo citius fit recordatio. Esse autem habitum deinde in membris amplius quiddam iudicari potest ex ijs artibus, quæ non tantum sunt noticiæ, sed etiam regunt cetera membra, ut ars pingendi regens digitos in ducendis lineis. Hic non desunt memoria & intentio nouo discipulo, & tamen digitus tardiores sunt, quam excellentis magistri. Idem fit in Citharædo & multis alijs artificibus. Est igitur memoria dominatio & usus paræ. Aliquid habitus, id est, agilitas crebra recordatione & usu paræ. Cogitemus talem esse hominum naturam, ut crebram recordationem & assuetudinem sequatur in mente & corde & locomotiuæ agilitatem seu celeritas, quæ nominatur *ἕξις*, etsi quæ res sit, obscurum est. Virtus conspectiora sunt. Ac primum de actionibus externis dicamus, quæ plurimæ à prauis affectibus oriuntur. Nec obscurum est, quid sit prauus affectus. Homines prouisi sunt ad incendia amorum, iræ, odiorum, ad timores, & ad alios affectus. Et uagantur hi moerens uariis. Paris & Helena quia familiariter sæpe colloquuntur, & simul conuuantur, incalescunt mutuo, ut natura sexum mouet erga sexum. Accenso corde, postea uoluntas Paradisi hoc decretum addit: Abducam Helenam in Asiam. Hic & fons actionis externæ, & quid sit hæc actio, intelligi potest. Nec quaruntur habitus. Non obscure & de internis actionibus externis dici potest, oriri eas à cogitatione legis in docente, & uoluntate imperante locomotiuæ, ut repriment accendant membra, ut externi motus congruant legi, ut cogitatio in Serpione: Non attingas alterius sponsam, & hæc ipsa cogitatio seu uoluntas præcipiens neruis, sunt causæ reprimentes externa membra.

ne indecoros morus cipeant. Hanc disciplinam regendi externa opera utrunque efficere humana ratio, etiam in non renatis potest. Et Paulus sic nominat opera legis, non nominat uirtutes. Quia quid sit putos in non renatis, & quid sint habitus illi, quos sic nominat Aristoteles, difficile est ostendere. Et, si quid sunt illi habitus in hac languida natura, sunt infirmi, & facile excutiuntur, seu flaccescunt. In renatis uero, ut in Ioseph, Dauide, facile potest monstrari, quid sit in ipsis uirtus, uidelicet, ipse Spiritus sanctus, accendens tales motus, qualis ipse est, & confirmans corda. Ibi uirtus nominari potest uel ipse Spiritus sanctus, uel motio ab ipso orta. Discernendus est enim creator à creatura. Sicut & Paulus discernit, inquit: Deus est qui efficit, ut uelitis & ut perficiatis, ut fiant ipsi grata. Sed cum causâ nominatur, fons ostenditur, ut in Psalmis dicitur: Tu es Deus fortitudo mea. In aliquibus autem actionibus honestis, etiam non renatorum, iuuatur cogitatio naturali *εγγυη*, ut parentes tolerant ingentes labores in educatione sobolis, quia naturali *εγγυη* mouentur & confirmantur. Aliorum causâ ne possent quidem ferre. Ibi conspici potest causâ tallium actionum, quæ quidem est uirtus, & sic recte nominari potest, quia est inclinatio in natura hominum à Deo condita, ut sit semen bonarum actionum, id est, congruentium cum lege Dei.

A D I V V A T V R etiam cogitatio in multis mediocribus hominibus, bonitate temperamenti corporum & cordis, quia intentio mentis firmior est, & cor minus cito incenditur errantibus affectibus. Ut Cyrus non peccat iracundia, sicut Alexander ebrius, qui tunc minus uidet, quam deformis sit ira, & in corde spiritus magis feruidi sunt, & magis tumultuantur. Ideo motus sunt minus ordinati. Non possunt autem assumi temperamenta assuefactione, sed externi motus regi possunt. Et ad hanc diligentiam conducit assuefactio, quæ est crebra commonefactio, qua repetitur & confirmatur cogitatio legum & poenarum, & sit intentio maior, quæ magis considerat uirtutis pulcritudinem & cor utrunque trahit, ut minus sit contumax. Ut cum sæpe & attente cogitamus præcepta temperantiæ, & peccata intemperantiæ, magis fugimus intemperantiæ. Et cum experimur temperantiæ comoda, magis eam amamus, & confirmamur, ut nocituras delicias fugiamus. Inde qualiscunque firmitas in cogitatione & corde, nominatur habitus, quæ sit sanè nouum quoddam robur, ut in curre exercitia tollunt superfluos humores, & faciunt carnem puriorem & spissioream, *τιωδους*, agiliores, & articulos uolubiliores. Est igitur obscurum est, quid sit in mente & corde habitus, tamen repetitio doctrinæ, intentio cogitationis, & repressio cupiditatum, aliquam certe firmitatem, quantulacunque est, afferunt.

non dicitur in aliquo esse, sine luce uerbi diuini, sicut dicitur: Spiritus sanctus de meo accipiet. Et accendit inuocationem veri Dei. Et si magnum robur est corporum in Gigantibus & Cyclopibus, quod vere est creatum à Deo, tamen horum pugnae non sunt motus Spiritus sancti, quia in mentibus eorum non lucent noticia & inuocatio veri Dei.

HAE Antitheses ostendunt discrimina & hominum & actionum, quae considerari necesse est, ne fiat confusio Ecclesiae & Ethnicorum. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, crucifixum pro nobis & resuscitatum, ut semper aeternam Ecclesiam inter nos colligat, & eam luce suae doctrinae & Spiritu sancto gubernet,
A M E N.

F I N I S.

R E S P O N S.

